

Мита Костић

НОВА СРБИЈА И СЛАВЕНОСРБИЈА

УРЕДНИК
Светко Боровчанин

СРПСКО-УКРАЇНСКО ДРУШТВО
СЕРБСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО
НОВИ САД

МИТА КОСТИЋ

НОВА СРБИЈА
И
СЛАВЕНОСРБИЈА

НОВИ САД
2001

ПРЕДГОВОР

Дефинитивним укидањем Потиске и Поморишке војне границе 1751. године изазване су сеобе Срба у Руско царство, које су започеле те исте године и, у већим или мањим групама, трајале до краја шездесетих година тога века.

Главнину исељеничке масе чинили су Срби из Потиске (Мартонош, Кањижа, Сента, Бечеј, Турија, Србобран, Бачко Градиште, Тител, Мошорин и др.) и Поморишке војне границе (Печка, Арад, Нађлак, Семлак, Павлиш, Јенова, Глоговац, Шољмош и др.). Неколико година касније почели су се исељавати, у мањем броју, и Срби из Црне Горе, Босне, Херцеговине, Далмације, Славоније и Србије (из дела под турском влашћу). За разлику од ранијих сеоба у Русију, сеоба 1751. године, због знатних размера које је попримила, називана је и „Велика сеоба Срба у Русију“.

Населивши се у Руско царство, углавном на подручју данашње Украјине, Срби су током протеклих двесто и педесет година готово у потпуности асимиловани. Српска политика у матици а ни српска историографија, стицајем разних пре свега историјских околности, нису поклањале знатнију пажњу сеоби нити српској дијаспори у Русији, односно у Украјини. Никада није била обележена ни било која годишњица ове сеобе.

У двоиповековној елипси протеклог времена књига академика Мите Костића *Српска насеља у Русији: Нова Срби-*

*ја и Славеносрбија** била је најзначајнији отклон од заборављања Сеоба и историјске судбине одсељених Срба. На Костићево дело ослонио се и знаменити српски писац Милош Црњански стварајући монументални роман *Сеобе*.

Сеоба Срба у Руско царство и њихово насељавање на украјинској и руској земљи догађања су за које се може рећи да чине, у дословном смислу, заједничке странице историје српског, украјинског и руског народа. Та чињеница била је Српско-украјинском друштву у Новом Саду ваљан подстицај да 250-годишњици ових збивања посвети велику пажњу већ и током претходних неколико година.

Јуна месеца 2000. године Српско-украјинско друштво усвојило је „Програм активности Друштва на обележавању 250-годишњице Сеобе Срба у Русију половином 18. века“. Усвајању „Програма...“ претходиле су вишегодишње активности Друштва у вези са наступајућом 250-годишњицом. Мотивисани чињеницом да су Срби, нашавши се на територији данашње Украјине, већем броју насеља дали имена из „старог краја“, Друштво је посредовало у успостављању трајних веза између истоимених места у Бачкој и Банату и места на подручју некадашње Нове Србије.

Друштво је, у споразуму са Централним државним историјским архивом Украјине у Кијеву, иницирало и организовање изложбе „Насељавање Срба у Украјини у 18. веку“ која је 1997. године приређена у Архиву Војводине у Новом Саду, а следеће године и у Архиву Србије у Београду.

Пошто се Извршни одбор Председништва Српске академије наука и уметности, на седници одржаној 7. септембра 2000. године, упознао са Програмом активности Друштва на обележавању 250-годишњице Сеобе, уследио је предлог Академије да се Програм обележавања ове годишњице допуни поновним издавањем поменуте Костићеве књиге, коју је већ далеке 1923. године издала Српска краљевска академија у Бео-

* Мита Костић, Српска насеља у Русији: Нова Србија и Славеносрбија. У: Српски етнографски зборник књ. XXVI, Одељење 1, Насеља и порекло становништва књ. 14, Београд, Српска краљевска академија, 1923, стр. 135.

граду. Председништво Српско-украјинског друштва је одлучило да остваривање предлога САНУ преузме на себе.

Неколико ваљаних разлога навело нас је да књигу Мите Костића издамо са неопходним поправкама и допунама, а не у фототипском облику. Закључили смо да су нужне исправке графичких грешака, грешака у навођењу имена личности, назива места, код скраћеница и „фуснота“, као и да је текст књиге потребно прилагодити важећем правопису.

Велики број личности и географских имена захтевао је да књигу снабдемо и одговарајућим именским и географским регистром, како би се олакшало њено коришћење. Потрудили смо се да Костићевој књизи додамо и пет ововремено израђених географских карата које ће читаоцу помоћи да стекне потпунију слику простора на коме су се сеобе и насељавања збивали. Додали смо неколико илустративних прилога и грађу за библиографију књига и чланака о сеобама у Руско царство која може бити од помоћи будућим истраживачима тих збивања. Ове допуне учинили смо у уверењу да ћемо Костићеву књигу на стручан начин вратити у живот и тако учврстити њено високо место које има у историографији и култури српског народа.

Поговор, или тачније речено поглед савременог историчара на књигу и њеног аутора након осамдесет година од њеног издавања, из пера је Костићевог некадашњег асистента, сада академика Славка Гавриловића.

Потпору за издавање ове књиге, уз Покрајински секретаријат за културу, образовање и науку, који је покрио половину штампарских трошкова, пружио је још једанаест институција и предузећа, и то у виду претплате. У знак захвалности за тај чин, све њих навели смо на крају књиге.

Српско-украјинско друштво у Новом Саду потрудиће се да књига академика Мите Костића доспе у народне и школске библиотеке и да допре до шире јавности – што ће бити вредан прилог обележавању 250-годишњице Сеобе.

Мр Срегоје Лалић,
председник Српско-украјинског друштва
у Новом Саду

УВОД

Овај рад је углавном прилог историјској етнографији српског народа и чини покушај да се у целини прикаже миграциона струја аустроугарских Срба у Русију, која је почев своје кретање за време Петра Великог основала у јужној Русији прво српско војничко насеље, из кога се доласком нових миграција за царице Ане развио српски хусарски пук, а услед Хорватове и Шевићеве сеобе Срба из Поморишја и Потисја, развила су се војничка насеља Срба у Русији: Нова Србија и Славеносрбија.¹

Историја постанка, развоја и пропасти ова оба насеља чини главни задатак овог рада.

Стога ћемо ту миграциону струју приказати у генетичком развоју, с историјско-етнографским прегледом свих појединих миграција Срба и других православних народа, у првом реду из Аустроугарске па онда и других крајева, које је та струја за собом повукла; при томе ћемо нарочито гледати да узроке и почетке сваког миграционог покрета што боље образложимо.

Све те миграције Срба из Аустроугарске и транзит других миграција преко ње у Русију, стоје у узрочној вези са спољном политиком бивше монархије и омогућене су једино дипломатским интервенцијама Русије код бечког двора, који је Русији у том погледу морао попуштати, јер му је њено савезништво против Турака и

¹ Податке из Државног архива у Москви добио сам од г. проф. др Вас. Ђерића.

Фридриха II било преко потребно. Због тога је и тим дипломатским трансакцијама поклоњено много пажње.

Рад почива на грађи из Ратног (Kriegsarchiv) и Државног архива (Haus-, und Staatsarchiv) у Бечу, Митрополијско-патријаршијског архива у Карловцима, царског Државног архива у Москви и одговарајућој литератури на српском, немачком, руском и другим језицима.

МИГРАЦИЈЕ АУСТРИЈСКИХ СРБА У РУСИЈУ ЗА ВРЕМЕ ЦАРА ПЕТРА И ЦАРИЦЕ АНЕ

(Колонизаторска политика Петра Великог и Срби. Политичке везе Арсенија III с руским посланством у Бечу. Интервенција Возњаница у користи Срба. Титуларни кавалер П. Божих код руског канцелара у Москви. Понуда Срба у руско поданство. Подозрење бечке владе. Исланство Арада и Сејдина код Петра Великог. Манифестација цара Петра Јужним Словенима. Понуда граничарске милиције за рајони у Турака. Срби у Пруском походу. Позивна грамота цара Петра Србима из Угарске на сеобу у Русију. Миграције. Посланик српског хусарског пука у Русију. Придолазак дружина Словена. Најзнајнији Срби досељеници за време царице Ане. Срби у руској служби на врбовању у Угарској. Службена руска експедиција у Токају. Организација српског хусарског пука у Русију. Криза у пуку. Бригадир Вишкових о узроцима кризе. Одлука за дојуну пука. Нови емисари у Угарској)

Руска царица Јелисавета, насељавајући Србе из Поморишја и Потисја у Малорусији само је настављала колонизаторску политику свога оца Петра Великог.¹ Главна сврха њена владања била је тежња да у свему утврди од цара Петра заведени државни поредак и сачува Русији мир споља.²

Петар II је као и аустријски ћесар Леополд I имао намеру да Србе као средство против Турака двојачко употреби: пред свој дру-

¹ Писаревский, Г., *Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в.* (Зап. москов археол. инст., Т. V 1909)

² Ustrialov, *Gesch. Russlands* (Stuttg. u. Tüb., 1843), II, 163.

ги рат с Турском, манифестом (13. марта 1711) позвао их је на оружје против заједничког непријатеља, а под крај своје владе почео је српску милицију из Аустроугарске ради пограничне одбране да насељава на јужној, од Турака и кримских Татара угроженој граници своје проширене државе. Због обостраних аспирација на Балкану већ је тада између Русије и Аустрије дошло до суревњивости око поделе турског наследства. Пошто је Турска била још војнички јака, обе су државе своју завојевачку политику против ње заснивале на међусобном савезу, још више на помоћи подјармљених хришћанских народа, али католичка Аустрија осећала је предност Русије у том погледу; јер док је она балканске народе позивала у заједнички рат против Турака на широкој подлози хришћанске солидарности, дотле је Русија то чинила на основу етничког и верског сродства са њима. Због тога је Аустрија одмах после Велике сеобе Срба у Јужну Угарску (1690) будно пазила на политичке везе својих нових поданика с једноверном Русијом, и у том погледу попустила само онда када јој је савез с Русијом био неопходан. Од тог момента спољне политике зависило је успех свих, бечкој влади тако неугодних дипломатских интервенција петроградског двора у корист прогоњеног православља у монархији и дозвола за све миграције аустријских поданика у Русију током XVII века.

За време Петра Великог основано је прво насеље аустријских Срба у Русији, из кога се услед нових миграција за царице Ане Јовановне развио Српски хусарски пук а сеобом већег броја српске милиције из Поморишја и Потисја – велике војничке колоније Нова Србија и Славеносрбија.

Све те миграције аустроугарских Срба у Русију током XVIII века изнећемо генетички, у развојном реду чињеница, обраћајући нарочито пажњу на стварање емиграционих покрета, који су свакој од тих миграција претходили.

Аустроугарски Срби су одмах после Велике сеобе (1690), после првих разочарања у бечку владу засновали политичке везе с једноверном Русијом. Патријарх Арсеније III је са заступницима Русије у Бечу Нефимоновим и Возњициним тајно одржавао најпријатељскије везе, жалио им се на верска прогонства православних од стране језуита и преко њих се обраћао Петру за заштиту.³

³ *Пам. дий. сн.* VIII, 113. Цит. А. Кочубинскога, *Мы и они.* (Очерки историји и политики Славянь. Одесса, 1878), 63–65.

Руски посланик Возњицин је по Петрову налогу код бечке владе посредовао (22. фебруара 1699) да се Срби верски не прогоне и Ђорђе Бранковић пусти из заточења, али Аустрија је с Турцима мир у Карловцима већ потписала, није јој више требало руско пријатељство, стога је та прва дипломатска интервенција у корист Срба, уједно и прво мешање Русије у унутрашње ствари Аустрије, остала без успеха; бечка влада је у марту дипломатски одговорила да ће патријарх и његови верни уживати као и дотад сигурност и слободу вере, али се зато ћесар нада да ће цар бити толерантан и према католицима у Москви,⁴ тј. да ће језуитима дозволити улаз у Русију.

После Карловачког мира (1699) Срби су изгубили наду да ће се помоћу аустријског оружја моћи вратити у отаџбину. Када су затим од стране католичког свештенства верска, а од жупанијских мађарских власти политичка прогонства настављена, мирнији су као што то свагда и свугде бива, с јерархијом на челу настављали и даље да трпе, а жешћи, нарочито официри граничарске милиције, почели су мимо патријарха ван граница монархије да се осврћу за помоћ. Већ тада се међу тек досељеним а већ разочараним Србима јавља мисао о сеоби натраг у Турску.

Почетком 1702, по званичним извештајима намесника царске власти у Славонији Каланека, око хиљаду српских породица преко Тисе се иселило у Банат, који је Карловачким миром Турцима припао; из самог Сентивана је том приликом од 90 кућа 70 пребегло (durchgegangen) Турцима.⁵

Кад од стране мађарских власти прогонства нису престајала ни после заузимања Дворског ратног савета (да Срби буду *in, sed non de Comitatu*), родила се међу српском милицијом први пут мисао на сеобу у једноверну Русију, која је међу Србима, нарочито после више од двомесечног бављења агилног руског посланика Возњицина у њиховој средини приликом склапања мира у Карловцима⁶

⁴ Кочубински, 70.

⁵ *Сјоменик*, LI, 34.

⁶ Мировни конгрес у Карловцима трајао је 72 дана (Baumstark, R., *Leopold I, Freiburg*, 1873, 51). Возњицин је том приликом обишао манастире Крушедол, Хопово, Бешеново и преко Печуја вратио се у Беч. Опис његова боравка међу Србима штампан у: *Пам. дий. сн.*, IX (цит. Кочубински).

постала популарна, а још више јој је углед порастао био услед бојне славе руског оружја у борбама против Шведа и Турака. На руског цара су их упућивали и господари Влашке Шербан Кантакузин и његов наследник Бранкован. Први њихов изасланик у Петроград није донео одговора. На то су Срби из Аустроугарске у јесен 1704. послали цару Петру једног од својих најугледнијих људи, команданта Титела Пантелију (Пану) Божића,⁷ који је већ 1695. у чину тисућника српске милиције као народни изасланик ишао у Беч ради ослобођења Ђорђа Бранковића.

Пана Божић добио је тежак задатак, да Србе приведе у руско поданство.

У Москви га је примио државни канцелар Теодор Алексијевич Головин и он му је у аудијенцији (25. новембра) оцртао разочарање досељених Срба у бечку владу. За своју верну службу ћесару против Турака доживели су многу кривду од ћесарских начелника, стога су, каже, њега послали сви српски главари који живе под ћесарем у угарској земљи на границама Турске, да моли цара Петра да их прими за своје поданике и верне; они су увек готови на службу против муслимана без сваке плате и требовања, само за једино православље; ни оружја не требају, а колики ће број њихове војске бити, сам ће се цар зачудити. Уједно му је још споменуо да су и други Срби који живе под Турцима и Млечићима с њима истог мишљења, друге наде немају, до у Бога и у руског цара, ако их он напусти, сви ће православни пропасти.⁸

Није познато шта је руска влада на то одговорила, зна се само да је Божић остао у Русији и ступио у руску војску, 1718. године је тамо умро и оставио за собом сина Ивана.⁹

Нагли пораст руског царства под царем Петром почео је Аустрији због верског сродства њених нових поданика Срба с православном Русијом бивати све више незгодан, шведска дипломатија је у Бечу то неповерење према Русији још више подстицала. Тако је почетком 1707. године цара Петра известио његов повереник на

⁷ Раичъ, Ј., *Истѳорѳа*, IV, 542. „Гласник“, XXVIII, 124 и 158; Кочубински, 95; Радонић, др Ј., *Гроф Ђорђе Бранковић* (Београд, 1911), 527, 530.

⁸ Соловьевъ, *Истѳорѳа Россѳи*, XV, прилог 4; Кочубински, 25–26.

⁹ *Ibid.*, 98.

бечком двору Гизен, како су се неки аустријски државници, подбодени од Швеђана, противили предлогу да се руски цар замоли да пошаље неколико хиљада козака у Ердељ, ради умирења побуњених Мађара наводећи као разлог: цар се може у Угарској утврдити, ослањајући се тамо на Србе православне вере.

Тај страх бечког двора од Русије приметио је 1708. године и млетачки посланик Долфини.¹⁰

Држање Русије у Ракоцијевој побуни, нагомилавање руске војске на северној граници Угарске 1710. године и поновни упади руских чета у пограничне жупаније су у Бечу неповерење према Русији само још појачавали.

Међутим, положај Срба у Угарској од одласка њихова изасланика Божића у Москву знатно се погоршао. Арсеније III је рускоме канцелару послао једно очајно писмо (23. октобра 1705) о положају српског народа у Угарској.¹¹ Да зло буде горе, убрзо су један за другим поумирали вицедуктор Монастерлија, одмах за њим енергични бранилац српских интереса у Бечу патријарх Арсеније III а за непуну годину и наследник његов Исаије Ђаковић, кога народ називаше мудрим а он сам себе: „бједни и горки страдалец“.*

У то време је цар Петар победио Шведе код Полтаве (1709). Та сјајна победа је једним махом дигла Русију у ред великих сила европских и пронела славу руског оружја међу свим Јужним Словенима, утврђујући коначно међу њима веру у ослободилачку мисију Русије на Балкану.¹²

Кад се међу незадовољним аустријским Србима прочуло да се цар Петар спрема на рат против Турака и да је у ту сврху склопио савез с Бранкованом и Ракоцијем, овладало је међу њима опште уверење да ће сада моћи напустити ћесареву замљу и помоћу руског оружја се преселити натраг у своју ослобођену, стару српску отаџбину. Стога су у мају 1710, у име српске милиције из Поморишја и Потисја пуковници градова Арада и Сегедина Јован Текелија и

¹⁰ Bidermann, H., *Russische Umtriebe in Ungarn* (Innsbruck, 1867), 46.

¹¹ „Гласник“, XV, 264.

* Витковић, *Сјоменици*, I, 56.

¹² О одјеку полтавске победе међу Јужним Словенима: Заболотский, *Очерки рус. влияния въ славян. литературѣ новаго времен.* (Варшава, 1908), 31–50.

Вулин Потиски послали сатника Богдана Поповића у Москву цару Петру с молбом у којој га кратко и дирљиво моле „да помисли и о њиховој српској земљи, оптерећеној од много година ради њихових грехова јармом неверничким; кад подигне Господ Бог крстоносну Твоју десницу на Турчина, не заборави на нас малене позивом царским и љубављу својом, да и ми пожуримо службом својом за свога православнога цара“.¹³

Дана 22. фебруара исте године издао је цар Петар познати манифест о вероломном прекршају мира султана турског Ахмета, којим Русија пред Европом први пут јавно иступа као заштитница хришћанства на Балкану. Тиме је започео знаменити Прутски поход, Срби су могли одржати своја обећања. Пре него што је Петар из Москве пошао на јужну границу, издао је 3. марта од Србина Милорадовића зналачки састављену грамоту, управљену у првом реду Црногорцима па онда свим хришћанским народима на Балкану, којим их позива на оружје против заједничког непријатеља. Дана 23. марта позвао је поново преко Цариградске патријаршије све хришћане на оружје.

Али наде аустријских Срба нису се испуниле, прутска се војна рђаво свршила губитком Азова, до уговореног устанка балканских хришћана није дошло, што руска војска није пре Турака стигла до Дунава. Но Срби услед тога неуспеха нису изгубили наду у Русију, како мир још није коначно углављен мотрили су они на све што се тада у Турској догађало. По сведочанству руског канцелара Гаврила Головкина три српска пуковника, Вулин Илић, Јован Текелија и Хаџи Рашковић, који су после Карловачког мира заповедали српском милицијом у Потисју, Поморишју и Подунављу¹⁴ у марту 1712. добровољно су предложили цару Петру да ће се на челу од 10.000 Срба сјединити с руском војском, само ако Русија настави против Турске¹⁵ рат, но до рата није дошло, посредовањем Енглеске и Холандије је 24. јуна 1713. с Турском коначно склопљен мир. Том приликом су ова три српска пуковника од цара Петра добили његову слику у драгоценом оквиру.¹⁶

¹³ Држ. архив у Москви, *Греч. дђла*, 1710, мая 29. № 11; Кочубински, 27; О Вулину, „Летопис Матице српске“, 191, 17.

¹⁴ „Летопис Матице српске“, 33, 2.

¹⁵ „Летопис Матице српске“, 120, 178. и књ. 119, 17.

¹⁶ Соловьевъ, XVII, прилог 2.

Тек десетак година касније Петар је наурио да се већ толико пута понуђеном помоћи аустријских Срба користи и да их покуша населити у Малорусију, дуж Дњепра, ради осигурања јужне границе, коју су кримски Татари својим учестаним упадима стално узнемиривали. За време његове владе је у Малорусији врило, нарочито су били незадовољни запорошки козаци, који су на тој страни били насељени поред Малоруса, чија је нестаљност у то време ушла већ у пословицу: једни су од њих били увек готови да своје интересе осигурају савезом с кримским каном а други су опет пристајали уз Пољску, тамо се и селили,¹⁷ што се у мало већој мери и 1723. године десило, тако да су указом дуж пољске границе постављене страже.¹⁸

Стога је цар Петар одлучио да ту угрожену јужну границу осигура и насели је поузданијим елементима. Сасвим је вероватна тврдња Захарија Орфелина у његовој монографији о Петру Великом, да је овај дошао на мисао да јужну границу Русије насели српским граничарима из Аустроугарске на основу ове претпоставке: „кад српски народ тако верно служи господару иноплеменом и иноверном, тим ће верније служити господару, који је с њим једног језика а при том и једне вере“.¹⁹ О расположењу Срба према Русији Петар је већ био добро информисан, они сами су му се тужили на Аустрију, нудили у поданство и стављали му против Турака своју војску на располагање, патријарх Арсеније III молио га је за заштиту православља, сам је фрушкогорским калуђерима поклањао црквених књига и утвару,²⁰ на његову заповест послао је руски Синод Максима Суворова у Карловце,²¹ а и други су га о великој љубави аустријских Срба према Русији уверавали. Руски посланик Возњицин на пример, писао му је са мировног конгреса из Карловаца „да би се у случају да се руска армија појави против Турака на Дунаву, не само хиљаде него безбројне масе од нашег народа, наше вере и нашег језика дигле на оружје“.²²

¹⁷ Oncken, *Das Zeitalter Friedrich des Grossen*, II, 344.

¹⁸ [Орфелин] *Житије и славныя дѣла Пеѣтра Вел.* (Санкт-Петербург, 1774), II, 280.

¹⁹ *Ibid.*, 281.

²⁰ Стојановић, Љ., *Сѣари срѣски зайиси и найѣисис*, 2103, 2104.

²¹ Грујић, Р., *Срѣске школе од 1718–1739. ѣ.* (Београд, 1908), 35.

²² Oncken, о. с., 346.

И Ракоци је још 1722. веровао да би Срби у Угарској руску војску дочекали „као месију, који је дошао да их избави“ („comme un messie venu pour les delivrer“).²³

У војничке врлине Срба, Петар се још у Прутском походу лично уверио. У Молдави над Прутом је у руској војсци учествовао и капетан Јован Албанез, по Орфелину родом Србин из Подгорице.²⁴ Он је командовао над једним омањим одељењем војника, које су сви у армији називали малоруским изразом жолнири (војници). Ти жолнири били су готово сви Срби, против Турака су се држали храбро и одликовали се верношћу према цару Петру толико да је одлучио да од тих Албанезових жолнира образује читав пук, и због тога што су они били већином Срби назове га Српски хусарски пук.²⁵

Стога је Петар 23. октобра 1723. издао мајору Јовану Албанезу позивну грамоту, којом га опуномоћава да од аустријских Срба може наврбовати неколико хусарских пукова и распоредити их по малоруским градовима.

Сваком ко пређе у руску службу, обећава се том грамотом војничка плата, затим „рациони и порциони новци“ по чину и служби, коју су добили од римског ћесара у последњем рату без икакве разлике. „Који од њих дођу у нашу империју и нашу службу са женом и децом, добиће за живот родне земље. Ако у већем броју дођу у нашу државу, наградиће се посебним царским привилегијама. Ко од Срба официра“, каже се даље, „доведе у службу нашу цео пук, добиће над њим пуковништво, а ко дође без оружја, добиће наше оружје и хусарску плату.“²⁶

С тим позивом „православног цара“ имао је Јован Албанез као први руски исељенички агент међу Србима у Угарској прилично успеха. Исте године одселило се с њим у Русију 459 Срба, који су насељени у Украјини.

²³ Bidermann, о. с., 18.

²⁴ *Житије и слав. дѣла Петѣра Вел.*, II, 281.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ У целини је ту грамоту штампао Орфелин (о. с.); у краћем изводу Скальковскій, *Хрон. обозрѣніе истѣоріи новоросс. края* (Одесса, 1836), 15, одакле су је, с погрешним датумом, Спасић и Агатоновић (*Срп. устѣанци ѣројивѣ Турака у вези са нар. сеобама у шуђину*, II, 256) превели.

По једној верзији били су то Срби из Потисја. Идуће године дошло је за њима из Јужне Угарске још око 600 Срба, који су такође насељени у Украјини.²⁷

Од тих досељеника је царица Ана 1727. образовала Српски хусарски пук. Осим тога постојали су при руској армији и Угарски, Молдавски и Грузијски пук, но при сваком од ових било је само по неколико од оног народа чије име је пук носио, већи део састојао се из људи разних племена.²⁸

Српски хусарски пук био је најпре одређен на службу у Украјини, за ожењене хусаре биле су одређене земље за насеље. Затим је учествовао у рату против Персије. Године 1729. био је, по пројекту фелдмаршала кнеза Галицина, тај пук у јачини од 600 људи размештен између тврђава Тора (сада Славјанског) и Украјинске утврђене линије.²⁹ На молбу мајора Албанеза буду против Перзије отправљени српски хусари 1731. враћени и указом од 19 маја³⁰ исте године опет насељени на старим местима.

Царица Ана је наставила оријенталну политику Петра Великог, која је ишла за превлашћу Русије на Каспијском и Црном мору, та је политика морала довести до новог рата с Турском, која је баш тада трошила снагу у дуготрајној борби с Перзијом. Већ 1732. године је Русија хтела Турску да нападне, али су је још неко време задржале прилике у Пољској.³¹ Требало је војску за нов рат што боље спремити, стога је царица на предлог грофа Вајсбаха о умножењу хусара указом поново позвала аустријске Србе на сеобу у Русију. Пукови састављени од нових придошлица (1733) издржавали су се из малоруских прихода.³²

То врбовање својих поданика Аустрија није смела јавно забранити, јер јој је савез с Русијом због турске опасности требао, али је зато тајно, преко митрополита енергично забранила Србима

²⁷ *Истор. обзоръ дѣяиел. Румянцова и ѵр.* „Русская бесѣда“, 1858, књ. 4. (цит. Занетовъ, *БѣларскійѢ колонии въ Руссия.* „Период. списание“, XXXVII и XXXVIII, Срѣдецъ, 1891, 179).

²⁸ Скальковскій, 16.

²⁹ Скальковскій, о. с., 17.

³⁰ Код Спасића и Агатоновића погрешно 18. марта.

³¹ Immich, Dr. M., *Gesch. d. europ. Staatensystems von 1550–1789.* (München u. Berlin, 1905), 275.

³² Скальковскій, *ibid.*

сваку везу с Русијом. Бечка влада је 1732. позвала Вићентија на одговорност што држи руског учитеља Суворова у Карловцима, и (у августу) забранила му строго, каже сам, сваку везу с људима „од оније стране“.³³

Осим Срба врбовани су и други Словени монархије, 1735. староста из Ципса кнез Лубомирски међу планинским пословаченим Русинима у северној Угарској с успехом је врбовао хусаре за Русију, с пролећа идуће године одјახала су у Москву два ескадрона таквих.³⁴

Карло VI је у том погледу из политичких разлога показивао према савезној Русији мало отпорности. Године 1736. морао је и он уз Русију да објави Турској рат, само да Русима не остави одрешене руке на Балкану, али је на претходном конгресу у Ниemiрову избила на јаву до тада латентна опрека између аустријских и руских интереса око поделе Турске; показало се да се тада у Бечу нису ничег тако бојали као суседства с Русијом. У томе су тако далеко ишли да су одлучили да Молдаву, ако је већ не могу за себе задржати радије и Пољској дају па и самој Турској је врате, само да не дођу у територијални додир с Русијом,³⁵ толико су се бојали њена утицаја на своје Словене.

Кад се с Турском нису могли да погоде, избио је рат, руске успехе скупо је фелдмаршал Миних плаћао, јер није ни себе ни трупе штедео, војска је требала допуне. Стога се царица Ана поново обратила Карлу VI за дозволу врбовања по Угарској и овај да дозволу за 500 људи.³⁶ На то је из Русије 1737. послата у Угарску комисија, коју су сачињавали потпуковник Куминг и два Србина, потпуковник Стојанов и хусарски капетан Божић. Та је комисија почела највише да ради међу пограничним пословаченим Русинима и задавала је државним властима много муке. Власти Унгарске жупаније имале су пуне руке посла сузбијајући многе бегунце од тих наврбованих хусара, који су примивши од руских официра новац бегали, пљачкали или правили друге нередe по жупанији,³⁷ но

³³ Јакшић, М., *О Вићентију Јовановићу* (Нови Сад, 1900), 50.

³⁴ Bidermann, о. с., 6.

³⁵ Angeli, M., *Der Krieg mit der Pforte 1736–39.* (Mitteilungen d. k. k. Kriegsarchivs, 1881), 256.

³⁶ Bidermann, о. с., 7.

³⁷ *Ibid.*, 49.

комисија је ипак одвела знатну допуну српском хусарском пуку, са њом су пошли и многи Срби из Угарске.

На тај начин се за време царице Ане из Угарске иселио велики број Срба у Русију, међу којима је било и чланова из најугледнијих српских породица, што на средину у којој су оне живеле није могло остати без утицаја и тако се међу народом предиспозиција за сеобу у Русију све више утврђивала.

Највиђеније личности, које су се за време царице Ане из редова српске милиције у Угарској у Русију одселиле, биле су Јован Стојанов, Стеван Витковић, Панић Божић, Димитрије Перић и, касније, Петар Текелија;³⁸ сви су они доживели тамо најсјајније војничке каријере.

Јован Стојанов из Петроварадина дотерао је до генералмајорског чина и командовао је Српским, Угарским и Влашким хусарских пуком, одликовао се у борбама с Пољацима, Татарима и Турцима.³⁹

Стеван Витковић био је брат од стрица пуковника сремске катанске регименте и народног првака Секуле Витковића (1687–1754). Бројна породица Витковића води порекло из Херцеговине, из села Мустаћа близу Требиња, одакле се преселила у Баљево у Србији, а одавде прешла у Срем и настанила се најпре у Вуковару. После ране смрти својих родитеља, одрастао је Стеван Витковић у угледној кући свога рођака Стевана Гаврилова Пишчевића, капетана подунавске милиције и команданта Шида у Срему, и као младић се одселио у Русију.⁴⁰ Тај, по савременом запису „разуман и хитар у чему хоћеш“ човек истакао се у борбама против Татара и уз протекцију, још од Петрова времена, у Русији моћне српске породице Владисављевића убрзо је дотерао до бригадира Српског хусарског пука. Оженио се Теодором Николајевном, која је припадала смољенском племству и била већ удата за једног члана у Малорусији познате породице Апостола; с њом имао кнеза Николу.⁴¹

³⁸ Поповъ, Н., *Военныя поселенія Сербовъ въ Австріи и Россіи* „Вѣстникъ Европы“, Т. III (Санкт-Петербург, 1870), 604.

³⁹ Стојановић, *Сѣтари срѣпски зайиси и најѣииси*, 2812.

⁴⁰ Поповъ, Н., *Извѣсїе о похожденіи С. С. Пишчевича* (Москва, 1883), 157, 89.

⁴¹ Стојановић, Љ., о. с. бр. 2819. За историју породице Витковића уп.: „Јавор“, 1874, 22; „Бршљан“ (Н. Сад 1885), 3; Витковић, *Сѣоменици*, I, 184; III, 82.

Панић је дотерао до потпуковника у козачком Черњиговском пуку а Димитрије Перић, који је био зет чанадског капетана, потоњег пуковника Моришке милиције, затим команданта српске колоније у Русији Јована Шевића, дотерао је до потпуковника у Српском хусарском пуку.⁴²

Стојанов и Витковић добили су у Русији велика имања, а Панић и Перић мања.

Међу последњима, који су се пре Хорватове сеобе од чланова угледних српских породица уз Угарске у Русију одселили био је Петар Текелија;⁴³ он је 1748. отишао у Русију као поручник и од свих Срба до тада доживео тамо најсјајнију војничку каријеру, после многих ратних заслуга и бурних доживљаја постао је фелдмаршал руске војске. Петар је био син капетана Моришке милиције Ранка а унук славног оберкапетана арадског и заповедника Моришке милиције Јована Текелије, који је ноћу по звездама провео војску Евђенија Савојског кроз ритове до Сенте, где је 1697. Турке потукао.⁴⁴ О великом угледу те породице међу народом сведоче нам неколике народне песме о бојној слави Текелија.⁴⁵ Проучавајући те три генерације ове знамените српске породице, видимо како се породица Текелија психички мења, што је свакако утицало на њену околину, и налазимо узрок зашто се Петар Текелија одселио у Русију. Његов деда Јован стекао је и при угушивању Ракоцијева устанка за династију великих заслуга, ради чега му је ћесар поред мађарског племства одредио златан ланац и скупочену слику као награду, али му гроф Шлик те дарове није дао, него га је још због неких изгреда и затворио, тек на заузимање принца Евгенија добио је царске дарове.⁴⁶ Временом се Јован Текелија толико изменио, да је касније посетио Ракоција у Родосту; разуме се да је тај антидинастички чин покварио каријеру његових потомака у аустријској војсци. Његова сина Ранка су прости војници волели, али су га се официри клонили, почео је и седети а никако да постане оберкапе-

⁴² Поповъ, *Военныя йосселения Сербовъ*, 604.

⁴³ Његова биографија: „Летопис МС“, књ. 33, ч. II. О породици Текелија у Русији има засебан чланак Руски архивъ, 1888, књ. 2.

⁴⁴ Јакшић, М., „Богосл. гласник“, 1902, I, 24.

⁴⁵ В. *Женидба Ранка Текелије*. „Летопис МС“, књ. 65, 129.

⁴⁶ Јакшић, М., о. с., 39.

таном. По природи силовит, имао је чешће сукоба са Ђурком Шевичем, који је дошао на место његова оца. Већ и син Шевичев Јован постао је капетан као и он, а његови синови Петар и Јован морали су се задовољити мањим чиновима у војсци. То неправедно запостављање је најпосле и натерало амбициозног и даровитог поручника Петра Текелију да се одсели у Русију.

Као Карло VI морала је из разлога спољне политике и његова кћи, царица Марија Терезија у емиграционом питању Русији још више да попусти. Почетком 1749. послат је у Токај од стране руског царског двора ради набавке чувеног токајског вина за дворске потребе генерал-мајор Теодор Вишњевски.⁴⁷ Он је био родом Србин из села Вишњице код Београда. Кад се одселио у Русију, не зна се. Пошто је знао многе језике и важио као врло предусретљив човек, показао се за врбовање исељеника врло погодан, али је те исте године умро и на његово место је именован његов син, пуковник Гаврило Вишњевски.⁴⁸ Та руска винарска комисија у Токају није тада опозвана, него је под разним заповедницима остала у том граду кроз читаву другу половину XVIII века⁴⁹ и при свим миграцијама аустроугарских Срба у Русију играла је врло важну улогу. Набавка вина за царски двор била је само њена привидна сврха, у ствари она је била средиште руске емиграционе пропаганде међу угарским Словенима и главна етапна станица, која је прихватала и даље спроводила све српске миграције у Русију.

У то време налазили су се хусарски пукови у Русији, па међу њима и Српски хусарски пук, у великој кризи. Сви пукови имали су посебно устројство у руској армији и засебно су се водили више као нерегуларна војска. У њих је било све сопствено: коњ, карабин, пиштољи, сабља, мундир и коњски прибор, све су то сами набављали и плаћали од свога следовања. Стога и опрема руских хусарских пукова тога доба није била једнака, него различита. Уз то су морали да живе о свом провијанту који су носили за собом. За све то добијали су поред војничке плате још и тзв. „рационе и пор-

⁴⁷ Бантшгъ-Каменскій, *Обзоръ внѣшнихъ сношеніи Россіи* (Москва, 1894), I, 70.

⁴⁸ Стојановић, Л., о. с., 2822.

⁴⁹ Укинута је тек 1800. (Bidermann, *Russ. Umtriebe*, 16).

ционе новце“, што је сваке године више износило него издржавање ма ког другог редовног пука.⁵⁰ Но поред свих толиких расхода, ти хусарски пукови нису никад имали потпуно бројно стање, па су чешће слати официри у Угарску да врбују нове људе.

Руске финансије су у то доба биле у очајном стању. Државне касе су још 1743. године на пример, толико заостале да државни чиновници 18 месеци нису добили плату.⁵¹ Из истих разлога није се ни Српском хусарском пуку могао порциони и рацион новац да исплаћује. Због оскудице су 1747. поједини хусари почели већ да пљачкају и да дезертирају. Стање се све више погоршавало, тако да је у мају 1750. из Српског и Угарског пука 59 људи поднело молбу за отпуст из службе. Сенат је наредио истрагу, на којој је бригадир Српског хусарског пука Стеван Витковић изјавио да је томе једино неуредна исплата порционог и рацион новца крива. Новчано следовање од 6 рубаља за четврт године примили су додуше уредно, и то су потрошили за храну; али коња, оружје, мундир, муницију и шатор дужни су били набављати и издржавати од рационог и порционог новца, који су примали после две и три четврти године; у том међувремену хусари би у највећу беду западали. При датој истрази се испоставило да државне касе нису из прорачунске своте за издржавање нерегуларних пукова за годину 1749. исплатиле 65.000 рубаља. На то је Сенат одлучио да хусаре задржи у служби и да се Војној колегији ради измирења тога дуга из рударске касе стави на располагање 170.000 рубаља. Уједно је одлучено да се у ћесарске области пошаљу поново официри ради врбовања нових хусара.⁵²

За своју пропаганду су ти руски емисари код Срба у Угарској нашли врло повољну предиспозицију. Српска милиција у Поморишју и Потисју налазила се баш због укидања Моришке и Потиске крајине у незадовољничком покрету, из кога се под вођством Јована Хорвата и Јована Шевића развио емиграциони покрет и сеоба у Русију, којом су и основана тамо српска насеља: Нова Србија и Славеносрбија.

⁵⁰ Поповъ, *Воен. њосселенія*, 604–605.

⁵¹ Kaemmel, O., *Illustr. Gesch. d. neuen Zeit*; II, 576.

⁵² Соловьевъ, XXIII, 10.

ПОЛИТИЧКА ПОЗАДИНА ХОРВАТОВЕ И ШЕВИЋЕВЕ СЕОБЕ СРБА У РУСИЈУ

Сеобе Срба из укинуте Моришке и Потиске крајине у Русију под вођством пуковника Хорвата (1751) и Шевића (1752) и оснивање српских насеља у Русији – Нове Србије и Славеносрбије, догодила се у доба велике кризе, у којој се налазила спољна политика Аустроугарске од Ахенског мира (1748) до почетка Седмогодишњег рата,¹ и стоји у непосредној вези са спољном политиком бечког двора тога доба.

Ахенски мир није никог задовољио. Границе између зараћених држава остале су углавном исте, најглавнија поратна промена општег политичког положаја била је нагли пораст Прусије. Отмица Шлезије од Фридриха II је давнашњу оријентацију аустријске спољне политике против Француске сасвим променила, уместо Француске постао је Фридрих II највећи непријатељ Аустрије; Марија Терезија га је увек сматрала као неправедног узурпатора и целог века мрзила „на то чудовиште“.²

Због тога су се у Бечу трудили, на основу новоутврђеног политичког система (у априлу 1749), да што боље учврсте с Русијом још 1746. склопљени савез, коме је тајна четврта тачка давала противпруски карактер. Спољну политику монархије водио је у то доба

¹ О том добу изворна расправа: Beer, A., *Über die Österr. Politik im J. 1749–1755*, у књизи *Aufzeichnungen des Gf. W. Bentinck über Maria Theresia* (Wien, 1871), 1–149.; затим Arneth, *Gesch. M. Theresias*, Bd. IV.

² Dorschel, G., *Maria Theresias Staats- und Lebensanschauung* (Gotah, 1908), 52.

државни канцелар, гроф Улфелд. У суштини поштењак, али тром и нејасан, није био дорастао своје позиву, сву тежину државних послова одузео му је секретар министарске канцеларије Јозеф Бартенштајн. У ствари је, каже сам гроф Кауниц, он стојао на челу министарске конференције. Од стране Аустрије углавном је Бартенштајн водио вишегодишњу борбу с руском дипломатијом око сеобе Срба у Русију, сам он каже да 1751. и 1752. године ни један дипломатски курир није из Беча ишао у Петроград, а да није носио по коју ноту у том послу. Све те ноте је он сам саставио и конференцији подносио, а она или царица је ретко када што на његову концепту мењала. Од свих аустријских државника тога доба, најбоље је познавао српске ствари, као васпитач престолонаследника Јосифа³ је о Србима у монархији написао читаво једно дело.⁴ Бартенштајн је уједно био и најревнији присталица савеза с Русијом. По његову мишљењу је Аустрија имала у то доба три главна непријатеља – Француску, Турску и Прусију – од којих је Прусија била најопаснија. Против Француске могло се надати помоћи од поморских држава, али против ова друга два непријатеља остајало је Аустрији да се ослони једино на своју снагу и на помоћ Русије. О тој неопходној потреби савеза с Русијом били су више или мање уверени сви чланови министарске конференције.

И Русија је била према Прусији непријатељски расположена, што је савезу с Аустријом давало чвршћу подлогу. Канцелару Бестужеву је пошло за руком да увери царицу Јелисавету како је Фридрих II врло опасан сусед за Русију.⁵

Краљу Фридриху је руско непријатељство највише сметало. Од свих суседа Прусије, записао је он још 1746. године, најопасније је руско царство, како због његове силе, тако и због његовог географског положаја. Они који после мене буду овом земљом владали, имају разлога да с овим варварима у пријатељству живе, јер су они у стању да Прусију упропасте непрегледном масом својих лаких трупа, док се од њих учињена штета не може наплатити, јер њихове

³ Czörnig, *Ethnographie*, III, 134.

⁴ Бартенштајн, *Крайак извештај о стању расејаној мнојбројној илирској народа по ц. и кр. насл. замљама*. Прево А. Сандић (Беч, 1866).

⁵ Теоктистовъ, Е., *Ойношенія Россіи къ Пруссіи въ царствование Елисаветы Петировны* (Москва, 1882), 63.

најближе области леже у беди, и док се у Украјину дође, морају се пустиње прегазити.⁶

После десетак година је краљ Фридрих истину тих речи сам на себи искусио. До Седмогодишњег рата је дошло највише због тога што му у његову натецању с Аустријом о руско пријатељство, поред свих напора није пошло за руком да задобије пријатељство или ма само неутралност руског двора; Руси су му тада најстрашнијих удараца задали, они су га најпосле од очевидне пропасти и спасли. Схватајући значај Русије у својој борби против Аустрије, Фридрих је писао своје посланику у Петроград, да предузме све што је год људски могуће (*tout ce qui est humainement possible*), само да задобије канцелара Бестужева за Прусију.⁷

У Бечу су били о тој Фридриховој акцији добро информисани и стога је као аксиом аустријске спољне политике вредело мишљење да се савезнички односи с Русијом морају што боље неговати. Но устегање Аустрије да призна „*casus foederis*“ у намераваном нападу Русије на Шведску после Ахенског мира је те пријатељске односе сасвим покварило. До напада додуше није дошло, али се Русија отуђила, што је за Аустрију било врло опасно. Бечка влада опозове из Петрограда грофа Бернеса и на његово место пошаље свог ранијег посланика код руског двора, фелдмаршала барона Претлака, који је у Бечу важио као најбољи познавалац руских прилика. Дана 9. јануара 1751. Претлак је стигао у Петроград⁸ са задатком да изглади све несугласице последњег времена и одмах је почео у том правцу да делује. Све његово доказивање сводило се на тврдњу да Русији не прети опасност од Шведске, него од Прусије, све снаге морају се у том правцу у приправности држати, јер се у пруског краља не може поуздати, нити се може прорачунати колико дуго ће још миран остати.⁹

Баш у то критично доба аустријске спољне политике, кад је барон Претлак у Петрограду свим силама радио на томе да уздрмани савез с Русијом поново учврсти, јавио се међу српском милицијом у Поморишју и Потисју емиграциони покрет у Русију и уче-

⁶ Oncken, *Das Zeitalter Fr. d. Grossen*; II, 3.

⁷ Теоктистовъ, о. с., 74.

⁸ Бантъшгъ-Каменскій, *Обзоръ внѣшнихъ сношеніи Россіи*, I, 70.

⁹ Beer, о. с., 110.

стано су заређале бечком двору тако неугодне дипломатске интервенције петроградског двора, да се српским граничарима сеоба у Русију дозволи. Из политичке нужде морала је Марија Терезија, као њен отац Карло VI, том захтеву руског двора да попусти: сви су у Бечу били уверени да Фридрих II стално мисли о томе како ће Аустрију поново напасти, па су хтели да за тај случај руску помоћ осигурају.

Та идеја водиља аустријске спољне политике – о потреби одржања руског савеза за Аустрију због пруске опасности, и тежња која из ње резултира, да се Русија ничим не увреди, одражава се у целокупном држању бечке владе у емиграционом питању Срба у Русију – провлачи се кроз све њене дипломатске ноте у том послу, условљава дозволу Хорватове и Шевићеве сеобе и на тај начин омогућава оснивање српских насеља у Русији: Нове Србије и Славеносрбије.

УКИДАЊЕ МОРИШКЕ И ПОТИСКЕ КРАЈИНЕ

(Осамнаестѝи законски члан Пожунскої сабора 1741. године. Посѝейено укидање Моришке и Поѝиске крајине. Оѝѝор Срба. Реинкорѝорациона комисија у Поѝисју и Поморишју. Преѝварање срѝске милиције у реѝуларне ѝукове. Коначно укидање Моришке и Поѝиске крајине. Миѝроѝолиѝове ѝроѝивмере. Зборови Поѝисана ѝроѝив инкорѝорације у Бечеју и ѝихове резолуције. Меморијал бачкої ейискоїа ѝенералу Енѝелсхофену. Плебисциѝна комисија у Поѝисју и Поморишју. Гласачки сѝискови са резулѝаѝом ѝласања. Збор Моришана у Надлаку. Захѝев за одређивање нової землѝишѝа. Декретѝ о ѝодели мађарскої ѝлемсѝива и земље развојаченим официцирима. Сѝисак нових Срба ѝлемића и ѝихових ѝосега)

Узроци који изазивају сеобе су разноврсни: историјски, психолошки или економски, и они се у већини случајева преплићу. Да би се одредило који је од њих превлађивао, мора се засебно испитати сваки метанастазички случај.¹

Хорватову и Шевићеву сеобу Срба из Поморишја и Потисја у Русију изазвало је укидање Моришке и Потиске крајине. Али она унутрашња узбуна која је Моришане и Потисане натерала на сеобу, састојала се из социјално-политичких, верских и национално-политичких мотива. Овом поглављу је задатак да те мотиве подробно испита.

¹ Цвијић, Ј., *Метанастазичка кретања, ѝихови узроци и ѝоследице*, „Српски етнографски зборник“, XXIV, 23 и даље.

Конференција министара и дворских саветника одржана 5. септембра 1754. у Бечу, расправљајући о узроцима сеобе српске милиције из развојачене Моришке и Потиске крајине у Русију, дошла је до закључка да та сеоба проистиче из акта о инкорпорацији тих крајина Угарској.²

Ту инкорпорацију је одређивао 18. законски члан Пожунског сабора 1741, чија је 3. тачка гласила: „да се места, која се зову милитарска [*loci militaria dicta*] у Бачкој, Бодрошкој, Чонградској, Арадској, Чанадској и Зарандској жупанији [у Моришкој и Потиској крајини] наново предају и подложе јурисдикцији краљевине и жупанија; затим да се и дистрикти Темишварски, Сремски и Доњославонски, чим мирнија времена наступе, такође на исти начин краљевини утелове [*reincorporentur*]“.³ Комесара за тај посао ће за Угарску одредити палатин, за Славонију бан.

За Мађаре је тај 18. законски члан 1741. године представљао крупан политички успех, јер је привилегисана српска милиција у Моришкој и Потиској крајини под управом Дворског ратног савета и Дворске коморе у Бечу стајала у опреци са вармећким земаљским законима, зато се Мађари нису могли измирити с изнимним положајем Срба у Угарској. Вармећке и врховне земаљске власти противиле су се већ и самом оснивању обе те крајине (1702) толико да су се у Бачкој и Бодрошкој жупанији због тих сукоба многа српска села радије вратила под Турке, што нису хтели да дођу под жупанијске племићке власти и деле незавидну судбу мађарских немешких кметова – јобађија. По извештају намесника ћесарске власти у Славонији Каланека Дворском ратном савету од 19. фебруара 1702. прешло је, из разлога што нису хтели да дођу под мађарску цивилну управу због варварског поступања мађарских чиновника, више од хиљаду српских породица преко Тисе на турско земљиште и тамо населило села Сигет, Батку, Орловат, Боску, Модош, Итебеј, Стиплец и Бечкерек. Осим тога, јавио је Каланек, сви сељаци јавно говоре, ако у Бодрошком дистрикту – у Тителу, Мошорину, Сентивану, Кули, Каћу, Ковину, Петроварадину, Гардиновцима и Госпођинцима – и даље остану под мађарским вармећким чиновницима, продаће куће и имање и у Турску ће отићи.⁴

² Schwicker, *Polit. Gesch. d. Serben in Ungarn* (Budapest, 1880), 144.

³ *Corpus iur. hung.*, ed. 1822, 170.

⁴ *Сјоменик*, LI, 34.

У социјално-економском и политичком погледу су привилегије граничарском милитарском сталежу (*status militaris*) пружале много повољнији живот него што су имали мађарски и српски сељаци – провинцијаша (*status provincialis*) под цивилном управом. Тако су милитари у мирно и ратно време били опроштени од контрибуција, добијали су за своје издржавање земље и војничко одело делом готово, делом у накнади, а кад би служили изван земље, давала им се плата као и другим ћесарским трупима. Осим тога, према њима католичка пропаганда није смела бити тако насртљива као према провинцијашима.⁵ Поред толиких повлашћености милитарског сталежа над грађанским јачала је код Срба одвратност према грађанској управи и националнополитичка и верска мржња Мађара према њима, јер Срби су, од како се у мађарској повесници показују у свим побунама Мађара против круне а особито у Ракоцијевој, били најснажнија потпора Аустрије. Сматрајући Србе као *Austriaco-Politicum*, бечка влада је ту мржњу намерно појачавала и старала се да српску милицију у доброј вољи одржи, да би је што сигурније могла да искористи, и то у политичке сврхе као противтежу сепаратистичким тежњама Мађара и у војничке сврхе, као добру и јевтину војску за ратовање против Турака и на страни. Мађари су опет сматрали Србе као *Hungaricum-Provinciale* и тежили да их својим земаљским законима подвргну, али разлози претежно војничко-династичке природе одржавали су им наклоност бечког двора и стицали поновне потврде њихових привилегија.

Борба Марије Терезије против Фридриха II ојачала је политички положај Мађара на бечком двору. Као награду за обећану оружану помоћ морала им је царица да потврди споменути 18. законски члан 1741. године, који је одређивао укидање Моришке и Потиске и Подунавске крајине. Знајући о дотадањем отпору Срба да не дођу под мађарску цивилну управу, да би непосредно укидање тих крајина довело до заплета који би у оном ратном времену кад је српска милиција чинила више од половине аустријске војске⁶ мо-

⁵ Бартенштајн, о. с., 32, 27.

⁶ Цела аустријска војска бројала је 1710. године 82.572 пешака и 30.972 коњаника; српска граничарска милиција 45.615 војника и 20.000 резерве (*Vaniček, Specialgesch. d. Militärgrenze, I, 475–478*).

гло по државу бити врло опасно. Примас Угарске и палатин су тешком муком на сабору израдили да се том законском члану дала таква стилизација да се с његовим извршењем чека док мирнија времена не наступе.⁷

Док је Темишварски Банат (између Мориша, Тисе и Дунава) био у рукама Турака, имале су Моришка и Потиска крајина права на опстанак у милитарским шанчевима, који су Банат у полукругу од обала Мориша у близини Ердеља ду ушћа Тисе опкољавали, гледале су околне жупаније и своје одбрамбене позиције; али кад је после Пожаревачког мира (1718) Банат добила Аустрија и државне границе се помериле дубоко на југ, нестало је разлога њихову даљем опстанку. Када су се затим у миру односи почели уставно да сређују, постао је за жупаније у државно-правном и административном погледу привилегисан положај Моришке и Потиске крајине све не-сноснији. Ту опреку је заоштравало још и то што услед рђавог устројства самих крајина оне нису биле под чисто војничком управом, него се у њима делокруг војних и цивилних власти сукобљавао.⁸ Поред тога, кад је нестало сврхе, почеле су крајине изнутра саме од себе да се растварају, у срцу самог војништва нестајало је војничког заната и услед учесталих изгреда односи између жупанијских и цивилних власти бивали су све гори, српска милиција била је само на штету грађанском елементу и мађарски су сталежи журно захтевали да се она провинцијалише и жупанијама утелови.⁹ За то су навели три главна разлога: треба испунити 18. законски члан 1741. ерар би имао од тога више користи и што Срби не заслужују поштовања.

Непосредан повод је Пожунском сабору за доношење 18. законског члана и пружила жалба Бачко-Бодрошке жупаније против разних изгреда граничарске милиције.¹⁰

Срби су се опет из наведених разлога укидању крајина противили, стога је бечка влада да не би увредила ни Србе ни Мађаре, чију је помоћ за рат подједнако требала, само развојачивање Моришке и Потиске крајине почела да изводи лагано и постепено.

⁷ Бартенштајн, 29.

⁸ Vaniček, о. с. I. Уп. и *Сѿом*. LI, 36–38.

⁹ Ердунђели, *Истѿорија Новѿ Сага* (Нови Сад, 1894), 143.

¹⁰ *Ibid.*

Почетком 1743. године у Сегедину су распуштене две компаније хусара и једна компанија хајдука и против њихове молбе да остану милитарци; који нису хтели да остану под жупанијском влашћу, раздељени су у друге потишке шанчеве.¹¹

Да би Србе, који су међутим на ратишту стекли нових заслуга донекле умирили, Марија Терезија им је те године потврдила привилегије.¹² У намери да свечаном објавом потврђених привилегија дејство 18. и 40. законских чланова 1741. године донекле паралишу, Срби су од двора тражили и добили дозволу за одржавање Народно-црквеног сабора. За тај су Сабор народни посланици од својих изборника добили упуту да, између осталог, на сабору траже да се крајине не укидају. Пошто се на Сабору пронео глас да је укидање обеју крајина код двора свршена ствар, сабор је међу осталим постулатима тражио да народ и у инкорпорираним крајевима ужива привилегије.¹³ Тако су на пример, енергични Будимци својим посланицима наложили да траже не само „никаковои Краини или шанцев в редукуцију допуштити, но еште... и редукиратија шанци досада пак в перви штант милостиво поставити“.¹⁴

Поводом тог саборског постулата су за инкорпорацију одређени комесари генерал Енгелсхофен, Патачић и Вајај (Vayay) доставили митрополиту Ненадовићу царичин рестрикт (1. јула 1745) са овом одлуком: „Пошто се у смислу 18. зак. чл. последње дијете Њ. В. решило 1743. г. да се Дистрикт Сремски, Доње Славоније с једне и с друге стране Дунава, а наиме војничка места у Бачкој и Бодрошкој жупанији Сабадка, која се зове Св. Марија, Сомбор, Брестовац и Паланка инкорпорирају, на молбу Срба из тих дистриката се одређује да се [и поред тога] привилегије имају држати и да им инкорпорације нема прејудиковати и дероговати“.¹⁵ Влада је била приморана да чини такве уступке само да стиша незадовољство које се почело у народу због укидања крајина јављати.

Из једне представке 1745. године лепо се види у каквом су се очајном стању налазили Срби у мађарском провинцијалу и јасно се

¹¹ Vaniček, о. с. I, 572. Schwicker каже погрешно два пука. (о. с., 123).

¹² Schwicker, 82.

¹³ Јакшић, М., *О Арсенију IV*, 90.

¹⁴ Витковић, *Сјоменици*, II, 306.

¹⁵ Јакшић, 138; Schwicker, 94. Szalay, *Das Rechtsverhältnis d. serb. Niederlassungen zum Staate in d. Ländern d. ung. Krone* (Leipzig u. Pest, 1862), 50.

разабирају неки разлози који су стварали незадовољнички покрет у народу и терали га на сеобу. „У горем смо положају од робова“, туже се они ту. „Упућују нас да се обратимо на жупаније ради лека, но те судије су наши гониоци. Ако се и у најправеднијој ствари обратимо на Локумтенцијални савет у Пожуну, не можемо се ни отуд надати помоћи, него највише да ће се тужбе послати жупанијама на изјашњење, па ако оне и као сунце јасна факта негирају, доста ће бити да будемо одбијени и још ће нас онда жупаније затварати и бити. Шта ће тек бити ако се без инартикулације привилегија инкорпорирају земље у којима живимо? Неки су се чак и у Турску вратили и нагињу онамо због мање порезе од једног дуката на главу, а овде се уз работе плаћа до 30 форината“¹⁶; јадају се резигнирано, али све то није више помагало.

Суботички шанац је развојачен и 1745. године је Угарској дворској комори уступљен. Граничарима је остављено на вољу да остану под новом жупанијском влашћу или да се с целим иметком у друге шанчеве селе.¹⁷ Пошто нису хтели да признају грађанске власти, послали су три изасланика Дворском ратном савету с молбом да остане по старом,¹⁸ но када су одбијени, многи су се Срби одселили у банатску ландмилицију а на њихова земљишта су дошли Мађари, највише из Кечкемета.¹⁹

Те године су такође укинута шанчеви Сомбор* и Брестовац, и при премештању старе Дунавске крајине у нову дунавску линију од Петроварадина до Земуна, Потиској крајини су додани шанчеви Тител и Ковиљ привремено а потишки граничари том приликом су поново подељени. Идуће године (1746) у Моришкој крајини неки шанчеви су укинута (Jenö, Vilagos, Ohaba, Irratos, Arad, Szimanda).

Исте године у лето дошла је инкорпорациона комисија са генералом Енглсхофеном на челу у Петроварадински шанац да и

¹⁶ Јакшић, 138.

¹⁷ Vaniček, I, 573.

¹⁸ Јакшић 107.

¹⁹ Korabinsky, *Geograph.-hist. Producten Lexicon v. Ungarn* (Pressburg, 1786), 100.

* Сомбор је 14. фебруара 1749. проглашен слободном краљевском вароши. У првом Магистрату били сами Срби и Буњевци („Јавор“, 1884, 1466).

њега провинцијализује и Бачкој жупанији утелови. И ту је граничарима остављено да бирају или да пређу у грађански сталеж и постану камерални поданици или пак да остану милитари и буду премештени у друге шанчеве. Приликом плебисцита одржаног 11–13. августа изјаснило се од становништва Петроварадинског шанца 149 граничара за прелаз у грађански сталеж,²⁰ а 224 да и даље остану милитари, међу њима оберкапетан Секула Витковић, капетан Јован Николић, 2 хаднађа, 3 барјактара, 3 стражмештера, 7 каплара и 207 редова.

Провинцијалисање шанчева и утеловљење њихово у жупаније под грађанске или камералне власти вршила је комисија по одређеним правилима. Милитари су земљу коју су по свом чину уживали морали вратити а за продају приватног имања истављен им је после сеобе рок још од шест недеља. Пре преласка у грађански сталеж морали су све платежне заостатке као војничку порезу, за време рата примљено оружје итд. измирити и вратити, иначе их је војничка власт могла путем оврхе на то присилити. Исто тако су пре сеобе у друге шанчеве сва приватна потраживања и дуговања појединаца у присуству жупанијских камералних и милитарских чиновника морала бити измирена. Но много тешкоће је задавало питање куда да се милитари преселе. Жупанија је захтевала да пређу у Срем и царица је одобрила за њих земљиште ниже Сланкамена. Међутим, Сремска жупанија је уложила (9. августа) протест против насељавања њихова у Срему тако да су једва 1747. године пресељени у сремски, за њих одређени шанац.²¹

Међутим, за продужење рата за аустријско наследство требало је нових војника. За поновни упад у Провансу и ново заузимање Ђенове обавезала се Аустрија у Хагу (12. јануара 1747) дати 60.000 а своју војску у Низоземској појачати са више од 25.000 војника.²² За толику допуну требало је напети државне силе до крајности. Да би одобровољила Мађаре, морала је царица њиховом трајном захтеву о реинкорпорацији Моришке и Потиске крајине сада попустити.

²⁰ Ердунђели у *Историји Нової Сага*, стр. 149 и даље штампао је њихова имена.

²¹ Ердунђели, 156.

²² Arneth, *Gesch. Maria Theresias*, III, 312–315.

Командујући генерал у Банату Енглсхофен је из Беча 3. маја 1747. доставио митрополиту Ненадовићу царску резолуцију: „да се не гледајући на све њој учињене протупредлоге потишки и поморишки граничари морају на банатску територију преселити“. У комисију која ће пронаћи најзгодније земљиште и још те године све извршити, одређени су Енглсхофен и генерал гроф Карољи.²³

Пошто је рат још трајао, трансмиграцију Моришана и Потисана у Банат отезали су бечки кругови колико су год могли.

Године 1748. дошла је реинкорпорациона комисија у Арад, главно место моришке ландмилиције. Позвани су сви штапски и други официри српске ландмилиције као и представници нижих чинов. По савременом опису тога збора од лајтнанта Симеона Пишчевића,²⁴ који је самој комисији био додељен, обратио се генерал Енглсхофен граничарима речима: како царица цени верну службу српског народа и изриче му за њу своје царско благовољење. „Не мислите“, рекао је Енглсхофен, „да се Ваша ландмилиција укида из ког другог разлога, него због померања граница услед протеривања Турака. Стога треба и милиција да се помери. Царица је одлучила да од исељеника оснује нове регуларне пукове, што ће Вам више части донети. Вама се оставља на вољу“, наставио је Енглсхофен, „ко жели да и даље остане у војничком сталежу нек се сели у нову границу где су нова места назначена камо хоће; али ко хоће да остане код своје куће и земље, постаје поданик мађарске круне.“

На крају свога говора затражио је да му преко својих изасланика јаве зборску одлуку.

Међу присутним Моришанима тај генералов говор је изазвао огорчење и крајње негодовање. Изасланици збора позивали су се на привилегије Леополда I по којима од Срба насељене земље припадају њима и њиховим потомцима, говорили су о заштити коју је српска милиција указала империји за време побуна Мађара и турских ратова, споменули су учешће Срба у недавним далеким раним походима у Француску, Баварску, Пруску и Шпанију. „Срби још ни суза нису отрли“, говорили су изасланици, „за својим, у последњој војни палим синовима и браћом, од којих су остале жене удове и малолетна деца у сиротињи и крајњој беди и од других

²³ Митрополијско-патријаршијски архив (МПА) у Карловцима, 115 ex 1747.

²⁴ Поповъ, Н., *Военныя поселенія Сербовъ въ Австріи*, 597.

родитељи у тузи и старости без помоћи. Нама ни тај губитак пале наше браће и синова не би још био тако неподношљив, пошто ми остајемо при том да служимо до конца свога живота; али нас огорчује што чујемо, што за сву ту нашу верну службу треба нај-после или да идемо Мађарима у поданство или да разоримо своје домове и пређемо тако далек пут преко Дунава на Саву и населимо по границама нове шанчеве, чему никако приступити не можемо.“ На крају су поднели молбу да, с обзиром на учињену ратну службу, остану на старим местима.

Комисија је ту молбу послала у Беч и оставивши грофа Карољија који се од старости разболео, отишла је у Потиску крајину, где је такође сабрала народне депутате, но и ови су јој поновили исту молбу: да Мађарима не буду подложени, него да остану војници на старим местима. И ову је молбу комисија послала у Беч, одакле је добила заповест да се и она врати натраг.²⁵

Међутим, у Славонији се приступило реорганизацији српске граничарске милиције, која је дотле имала српски карактер са Србима официрима, у регуларне аустријске пукове.

По регуламенту од 29. јуна 1747. генерал Енгелсхофен је подунавску и посавску српску милицију разделио у пет пукова, и то у три пешачка: Петроварадински, Бродски и Градишки, и два хусарска пука: Сремски и Славонски. Прво је отпочео у Срему, где су 1748. активирани Петроварадински пешачки и Сремски хусарски пук.²⁶ Оба та пука добила су Србе за команданте, над Хусарским пуком добио је команду хусарски пуковник Атанасије Рашковић, који се с патријархом Арсенијем IV заједно у монархију доселио, а над Петроварадинским пешачким Јосиф Монастерлија, трећи син подвојводе (вицедуктора) Јована Монастерлије, који је већ 1744. због храбрости именован за пешачког пуковника,²⁷ са седиштем у Митровици. Бродски и Градишки пукови су тек од 1. јануара 1750. активирани, само Славонски хусарски пук са седиштем штаба у Винковцима није потпуно формиран, недостајало је и земљишта и способних људи. За пуковника Славонског хусарског пука постављен

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Vaniček, о. с. I, 521, 539, 582.

²⁷ „Летопис Матице српске“, књ. 248, 46; Раић, *Историја*, IV, 405; Стојановић, Љ., *Сџари срп. зай. и наџи.*, II, 2968. О Рашковићу и Монастерлији: „Јавор“, 1888, 267.

је Иван Петранди, за кога Пишчевић каже да је био Хрват, осталим пуковима командовали су Немци Пек и Јанус, сви други официри у њима били су Срби. Ти, од српске милиције формирану регуларну пукову имали су на почетку потпуно српски карактер, са српском момчади и Србима официрима. Но кад је 1751. године постао главни командант све пограничне војске коњички генерал гроф Сербелони, почео је нагло те, у први мах чисто српске пукове да пуни немачким и мађарским официрима.²⁸

После Ахенског мира (октобра 1748) није требало више српске милиције и Беч је морао наваљивању Мађара коначно да попусти: 15. августа 1750. је издана заповест да се и остаци Моришке и Потиске крајине провинцијализују и као крунска и коморска добра Бачкој, Чанадској и Арадској жупанији утелове,²⁹ али су овом приликом Тител, Јарак, Гардиновци, Мошорин и Ковиљ за шајкаше из Острогона, Коморана, Ђура резервисани.³⁰ Граничарима је до Михољдана 1751. остављен рок да се одлуче за војни или цивилни сталеж, но ови нису никако хтели да свој привилегијално заштићени, релативно слободни граничарско-војнички сталеж под командом аустријских војних власти подложних Дворском ратном савету у Бечу, замене тешким провинцијално-цивилним сталежом под управом жупанијских власти и мађарских племића.

Митрополит Ненадовић је из Карловаца 4. септембра 1750. поднео, у име целог српског народа, цару Францу и царици молбу да се крајине не укидају.³¹ Осим тога писао је опуномоћеном агенту за српске ствари Ореңгију у Беч да се и он код меродавних у том смислу заузме. После скупљених информација одговорио му је умешни Ореңги (25. септембра) да је против укидања Моришке и Потиске крајине било цело немачко министарство, али како је поред свега тога царска одлука изречена, не може се више уништити, но сваком је остављено на вољу да се „*qua militaris*“ да преместити, пошто се не утеловљује народ, него само територија.³²

²⁸ Поповъ, о. с.

²⁹ Vaniček, I, 593.

³⁰ Stelzer, *Gesch. d. Bacska*, 70.

³¹ МПА., 555 из 1750 Уп. и „Архив за историју Митрополије карловачке“, 1911, 67.

³² МПА., 576 из 1750.

Међутим, у народу је незадовољство све више расло. Ретко је ко помишљао да остане код своје куће под мађарским властима, сваки је почео да мисли на сеобу, и ту сеобу осећао као издајство и тешку неправду, која им се неправедно наноси од стране царице после толиких заслуга српског народа за царски дом на многим бојиштима. Незадовољнички покрет заталасао је обе крајине, и протестни зборови против инкорпорације почели су да се нагло ређају један за другим. Из тих зборских резолуција видећемо јасно психолошко стање оне унутарње узбуне духова, која је изазвала метанастазички покрет око 2200 српских породица из Поморишја и Потисја у Банат, из кога је опет пуковник моришке милиције Јован Хорват (из развојаченог шанца Печке) изазвао емиграциони покрет и сеобу у Русију.

Први такав протестни збор сазвали су граничари Потиске крајине 20. септембра 1750. у Бечеју. На збор су послали као изасланике по једног „ешкута и депутира“ шанчеви: Кањижа, Мохол, Мартонош, Бечеј, Фенлак, Сентомаш, Острово, Жабаљ, Тител, Нови Ковиљ, Чуруг, Петрово Село, Мошорин и Стари Ковиљ. У резолуцији збор моли митрополита Ненадовића да код царице посредује да их не пусти да падну „под иго паорства“. Они захтевају: „у служби Њезина Величанства у реду милитарском по заклетви верно и правно свагдар ми и потомци наши до последње капи крви наше служити на сваком месту, где заповест буде, а само да би помиловати били и на овом грунту заостали, зашто није нам могуће од многих година виршовте ваше, домове, цркве, где сродници наши почивају заоставити“.³³

Карактеристично је за расположење у официрским круговима „покорное доношение“ изасланика свих потишких граничарских официра, послато са збора из Бечеја 1. октобра Ненадовићу.

Ту они сматрају „као великое несчастије и крајну нужду како своју тако потомака својих царичину резолуцију да се таком чему нису никада надали“. Не само они, него дедови, очеви, браћа њихова служећи милитарску службу нису штедели ни живота, ропства и невоља су допадали код главног непријатеља хришћанства, Турака, одакле су се од стране својих домова са својим сиромаштвом

³³ *Ibid.*, 573 из 1750.

искупљивали. Ипак су остајали у непоколебљивој верности дому аустријском и служили а обећавају унапред, до последње капи крви служити и мисле: да су и десет пута својом крвљу ова места искупили. На ту милитарску службу су из државе турске од Леополда I привилегијама позвани, које је 1743. и сама царица потврдила. Није им познато – кажу – какву су кривицу учинили, да је та промена наступила, питају сами себе, да ли је кадгод где од њих какво неверство учињено, да такву срамоту и поругу морају трпети.

У Банат су вољни да се селе у том случају ако им се за исхрану покажу довољна места као што су овде имали, да знају где она леже, кад већ не могу остати онде, где су њихови прадедови помрли, они се изродили и заслужили. На крају резолуције жале се резигнирано и на судбу што морају да се селе и скитају: „сѣмо тамо якоже цигани сѣ чергами, а не прави и привилегирати национ“, и моле Ненадовића да се код царице заузме да она не одбије њихове заслуге, осим тога да приликом доласка инкорпорационе комисије и Ненадовић у њиховој средини присуствује.³⁴

Истог дана одржан је и један збор у Чуругу, и на њему састављен меморандум, који углавном исте разлоге против развојачења крајине наводи и одлучно завршава: „сви ми једном за свагда, један за све и сви за једног изјављујемо, да тражимо да останемо војници и ради нашег имена и части ни најмање воље немамо да одбацимо од себе пушку и постанемо паори“.³⁵

Тај меморијал на српском језику предали су бачком епископу Висариону Павловићу, који са баш тога дана кроз Чуруг провезао; овај га је превео на немачки и предао га генералу Енгелсхофену, додавши са своје стране да би, с обзиром на њихове велике заслуге, неправедно било кад би и против изјаве да хоће да остану милитари или силом их учинити паорима или одагнати их од њихових домова и цркава.

Такав збор су одржали у Надлаку (10. новембра) и изасланици из свих шанчева Моришке крајине, на којем су против развојачивања своје крајине протестовали, наводећи исте разлоге.³⁶

³⁴ МПА., 577 из 1750.

³⁵ *Ibid.*, 579 из 1750.

³⁶ *Ibid.*, 629 из 1750.

Бечка влада је била у неприлици: није хтела Србе раздражити а морала је дати реч Мађарима испунити.

У то је упорном настојању мађарских магната да развојачене граничаре Моришке и Потиске крајине задрже под жупанијским властима успело, да неке више официре из Потиске крајине наговоре обећањима да ће добити мађарско племство и курије, да се изјасне за цивилни staleж. Тиме су Мађари пробили затворене редове српске опозиције и у њих убацили раздор. Пред плебисцитном комисијом, која је под председништвом генерала Енгелсхофена дошла почетком новембра са задатком да официре и момчад моришке и потишке милиције испита који staleж хоће да приме: провинцијални или војнички, изјаснило се више од половине официра из потишке милиције за грађански staleж, док су се готово сви официри из поморишке милиције изјаснили за војнички staleж, исто тако и већина војника обеју крајина.

Те гласачке спискове обеју крајина, који за нас имају велике историјско-етнографске вредности (јер су се готово сви официри који су гласали за остајање у војничком staleжу одселили касније у Русију), послао је генерал Енгелсхофен 13. новембра 1750. у Беч. Из њих видимо да су се за прелаз у провинцијални staleж из Потиске крајине изјаснили ови официри: Из шанца *Новой Ковиља*: капетан Ладислав Фејервари, хаднађ Петар Рајковић, барјактар Периша Косић; из *Старој Ковиља*: капетан Михајло Продановић, барјактар Јован Пеаковић; из *Мошорина*: нико; из *Тишела*: Јован Антоновић; из *Жабља*: хаднађ Јовица Вушедин(!), Ђурађ Поповић, барјактар Лазар Међански; из *Сенјомаша*: хаднађ Живан Николић, барјактар Марко Радишић, Лазар Ђурић; из шанца *Чуруја*: капетан Арсеније Ђулинац, капетанлајтнант Мина Лазаревић, хаднађ Живко Поповић, Атанацко Бајезитовић, Јован Каначанин, барјактар Радосав Облачић, Јован Поповић, Гаја Сударевић; из *Фелдвара*: барјактар Вуја Војновић, Гаврило Илијевић, Максим Мириловић; из *Бечеја*: капетан Петар Зако, хаднађ Ђурађ Чокић, барјактар Михајло Тешић; из *Мохола*: хаднађ Драгић Каракашевић, Велемир Аврамовић, барјактар Остоја Кубурин; из *Сенје – Остјрова*: обрствахтмајстер као капетан Марко Марковић, капетанлајтнант Георгије Голуб, хаднађ Субота Суљин, Јован Бадрљица, барјактар Нешко Милиновић, Игњат Вујичић; из *Кањиже*: капетан Стеван Зако, хад-

нађ Максим Нинчевић, Сава Карапанцић, барјактар Никола Карацић, Стеван Зарић, Груја Чанадац, Георгије Зако; из *Марџоноша*: капетан Лазар Вујић, хаднађ Јован Јегарац, барјактар Јован Ђурић, све 45 официра.

Из шанчева *Моришке крајине*: Чанада, Надлака, Шајтина, Семлака, Глоговца, Мандорлака, Чичира, Суботхеља није се за прелаз у грађански сталеж изјаснио нико, само из *Печке*: капетан Михајло Хорват и барјактар Сава Јоцић; из *Павлиша*: капетан Петар Марјановић, барјактар Јован Трновац и из *Шољмоша*: капетан Живан Терзин.

За останак у војничком сталежу (*status militaris*) изјаснили су се из шанчева *Појшиске крајине*, *Сџарој Ковиља*: хаднађ Арсеније Станојевић, барјактар Василије Продановић; из *Новој Ковиља*: нико; из *Мошорина*: капетан Максим Зорић; из *Тишела*: хаднађ Михајло Пешић, барјактар Јован Печигра, Ђура Влашкалин, Јован Хрњакковић, Живан Галета; из *Жабља*: Михајло Соринка; из *Сенџомаша*: капетан Јован Николић, хаднађ Константин Николетић, барјактар Стеван Николетић; из *Чуруја*: нико; из *Фелдвара*: хаднађ Јован Нешић, барјактар Петар Јовичић; из *Бечеја*: капетанлајтнант Сава Ракишић, хаднађ Стојан Бошковић, хаднађ Остоја Спаић, барјактар Михајло Сударски, Ђурађ Ђуришић; из *Пејћрова Села*: капетан Лазар Поповић, хаднађ Петар Ковачевић, хаднађ Јаков Мартић, барјактар Нешко Томашевић, Михајло Вујичић; из *Мохола*: хаднађ Недо Марковић; из *Осџрова*: хаднађ Риста Мирковић, хаднађ Марко Милосављевић, Стеван Мајновић, барјактар Никола Дудварски, Тодор Томин; из *Сенџе*: хаднађ Георгије Пововић, Михајло Пешић; из *Кањиже*: хаднађ Петар Бајанац; из *Марџоноша*: капетанлајтнант Петар пл. Вујић, хаднађ Максим Вујић, барјактар Живан Јеремић.

Из *Моришке крајине* гласали су за милитарски сталеж из шанца *Чанада*: оберстлајтнант ква оберкапетан Јован Шевић, капетан Живан Шевић, хаднађ Петар Шевић, хаднађ Павле Марјановић, барјактар Манојло Вујичић, Живко Радојчић; из *Надлака*: капетан Никола Штрба, капетанлајтнант Живан Мишковић, хаднађ Сабо Иштван, Субота Чупоња, барјактар Теодор Чорба, Игњат Миоковић; из *Шајћина*: капетан Павле Кнежевић, хаднађ Станиша Кнежевић, барјактар Живан Томашев; из *Семлака*: капетан Гаври-

ло Новаковић, хаднаћ Георгије Новаковић, Остоја Сатковић, барјактар Ранисав Живац; из *Печке*: оберстлајтнант ква оберсткапетан Јован Хорват, хаднаћ Ђурка Гајић, Михајло Гајдаш, Јосиф Цветиновић, барјактар Јован Остојић; из *Глововаца*: капетан Георгије Филиповић, хаднаћ Јован Убавић, барјактар Михајло Дабић; из *Мандорлака*: капетан Димитрије Михајловић, хаднаћ Живко Попов, барјактар Михајло Михајловић; из *Чичира*: капетан Ђура Јосић, хаднаћ Гаврило Симкић; из *Субојице*: хаднаћ Маринко Милутиновић, барјактар Радивој Радовановић; из *Павлиша*: хаднаћ Павле Милутиновић; из *Шољмоша*: нико.

Према том гласању се из обеју укинутих крајина изјаснило за прелаз у грађански сталеж 50 официра, а за остајање у милитарском сталежу гласала су 72 официра. Ова последња група официра чини језгро незадовољничког покрета, који тада још није имао ни вође ни директиве.

Од простих војника гласале су „pro status militari“ из Потиске крајине, из шанца Старог и Новог Ковиља 124 особе, из Фелдвара 141, Сентомаша 117, Бечеја 295, Петрова Села 222, Острова 288, Сенте 417, Кањиже 199, Мартоноша 188, дакле укупно 1971.

Из Моришке крајине, из шанца Чанада 196, Надлака 320, Шајтина 113, Семлака 146, Печке 466, Глоговца 122, Мандорлака 59, Чичира 53, Суботхела 105, Павлиша 101 – свега 1881; из обеју крајина за милитарски сталеж гласала су 3652 проста војника.

Велику је бригу задавало официрима и момчади обеју крајина који су гласали за милитарски сталеж, што им је Михољдан идуће године био одређен као крајњи рок за сеобу, а није им тачно назначено земљиште на које су их војне власти мислиле иселити. Стога су се обратили митрополиту Ненадовићу за помоћ, и он је у тој ствари 22. децембра 1750. послао царском пару опширну молбу да се Моришанима и Потисанима који хоће да остану војници око Дунава и Тисе у Темишварском Банату назначи довољно земљишта за вођење господарства, како би се без штете и губитка свога имања могли преселити, уједно моле и да се рок за сеобу продужи.³⁷

Међутим, Реинкорпорациона комисија која је тај плебисцит

³⁷⁾ Сви ти гласачки спискови налазе се у Државном архиву у Бечу (*Illyric-serbica*, 1750)

одржала, у намери да своје обећање одржи и друге официре умири и привуче царици је учинила предлог да се старијим официрима из Потиске крајине који су се изјаснили за грађански сталеж да мађарско племство у куријално добро.

Царица је тај декрет 28. фебруара 1751. потписала, а 11. марта га је Угарска дворска канцеларија објавила.³⁸ По том декрету сви официри из укинуте моришке и потишке милиције који тамо служе бар од 1740. године при ступању у цивилни сталеж добијају племство и одговарајуће земљиште на слободан ужитак на десет година. На том земљишту могу задати у вредности до 500 форинти тако да се по истеку десет година а по исплати новца за зидање, та земља може од њих повратити.³⁹

На основу тога декрета су од развојачених официра Потиске крајине добили мађарско племство и земље у Ади: заставник Никола Дудварски 44 ланца (à 2200 квадратних хвати); у Бечеју: оберкапетан Јаника Антоновић 145 л., заставник Михајло Брановачки 44 л.; у Фелдвару: заставници Гаврило Илијевић, Максим Мириловић и Вуја Војновић, сваки по 44 л.; у Кањижи: лајтнант Сава Карапанџић, Лазар Међански и Максим Нинчић по 58 л., заставници Стеван Зарић, Груја Чанадац и Ђорђе Зако по 44 л.; у Мартоношу: лајтнант Велимир Абрахамовић и Драгић Каракашевић 58., заставник Остоја Кубура 44 л.; у Сентомашу: вицекапетан Сима Рунић 73 л., лајтнант Живан Николетић 58 л.; заставници Лазар Ђурић, Стеван Николић и Марко Радишић 44 л.; у Сенти: вицекапетан Ђорђе Голуб, лајтнант Јован Бадрљица, Субота Брановачки и Михајло Тешић по 50 л.; заставници Неца Милиновић, Игњат Вујичић по 44 л. – сви заједно добили су 1734 ланца земље. Касније (15. јула 1765), та, само на десет година дарована земљишта поклоњена су на вечита времена.⁴⁰

³⁸ МПА., 635 из 1750.

³⁹ Цео декрет на латинском језику и српском преводу има штампан Николић, И., *Войводство серба аустријски*. (Виенна, 1849), 125.

⁴⁰ Тај списак нових Срба племића и куријалних поседа први је штампало: Bauer A., *Repertorium universorum terrenorum in comitatibus Bacs et Bodrog articulariter unitis ingremiatorum etc.*, 23. Одатле га је прештампало Czörnig, *Ethnographie d. öster. Monarchie*, III, 133. Уп. и Stelzer, *Gesch. d. Bacska*, 71.

ЕМИГРАЦИОНИ ПОКРЕТ МЕЂУ СРБИМА У УГАРСКОЈ СА ХОРВАТОМ НА ЧЕЛУ

(Незадовољство у народу збој укидања крајина. Митрополић Ненадовић према покрету. Пасиурска посланица. Трансмиграција 2200 српских породица из Моришке и Потиске крајине у Банат. Опис сеобе села Печке. Руски посланик у Бечу гроф М. Бесјужев-Рјумин. Држање бечке владе према њему. Заузимање за православне у Ердељу. Везе српских незадовољника с Бесјужевим. Посредници. Хорваћ на челу незадовољничкој покрету. Његове везе с Бесјужевим. Оштрајска из аустријске војне службе. Пасош за Русију. Релација Бесјужева царици Јелисавети о Хорваћовој понуди. Указ о приману Хорваћа у руску службу. Инструкције Бесјужева од руске владе. Нови пасоши за Русију. Хорваћово врбовање исељеника по укинућим крајинама. Пријава арадске вармеђе. Забрана. Ненадовићев извештај о Хорваћовој акцији. Именик наврбованих официра. Предлој Бесјужева о образовању пограничне милиције у Русији)

Крајем 1750. цела Моришка и Потиска крајина налазиле су се у покрету, народно незадовољство се попело до врхунца кад је влада остала при својој одлуци да до Михољдана морају сви граничари прећи у грађански сталеж или се иселити у Банат и Срем и дати се уврстити у регуларне пукове.

Бадава је митрополит Ненадовић по упути из Беча и по властитој вољи све чинио да утиша тај незадовољнички покрет у народу, против кога је он одмах у почетку заузео одлучан став. Првог децембра 1750. известио је државног секретара Бартенштајна о

народном расположењу у Поморишју и Потисју писмено а генерала Енгелсхофена усмено и од њега примио даље инструкције.¹ О претежном утицају Бартенштајна у министарској конференцији Ненадовић је био добро обавештен, стога је гледао да код њега отклони са себе сваку сумњу ма каква учешћа у том противдржавном покрету и известио га је да је и сам у својим проповедима народ стишавао, а то исто да је заповедио и подручном свештенству да о божићном посту чини.² Да би задобио наклоност тога, на бечком двору тада најпопуларнијег човека, послао му је пред Божић по два акова чувеног карловачког „бермета“ и „шилера“.

По путу из Беча је 18. фебруара Пастирском посланицом парохијском свештенству наредио да поучавају верне да морају „Ц. Кр. Величанству верни свјаким нарежденијам духовним и мирским властем послушни, покорни и за vsјаку службу готови бити, Богу божје а цару царево давати“;³ али све то није више помагало, народ се због укидања крајина није више могао стишати.

Кад царица није хтела од укидања крајина да одустане, дигли су се из моришких и потишких шанчева засићени незадовољством и узалудним жалбама они милитарци који су при плебисциту у новембру прошле године изјаснили за милитарски сталеж, распродали су у бесцење сав иметак и почетком лета у маси од 2200 породица⁴ преко Мориша и Тисе спустили се у Банат.⁵

У једном меморијалу становника развојаченог шанца Печке, у коме је после те сеобе остало само око 100 домова, описан је донекле сам начин сељења. Печкани се ту жале митрополиту (20. јуна 1751) да: „милитари с нима свештеници бивши Тома, Никола и Гаврило у саму недељу Свих Светих [тј. прву недељу после Духова] после литургије навалише и цркву јако тирани поробише, ибо ни путира и епитраила ни звона не оставише него како од олтара тако и од престола све изнесе осим антиминос и едног евангелија у Млецима штампаног, а другу ни једну књигу од 42 комада не оставише. При том је остало мало црквених новаца код презвитера

¹ Државни архив (ДА), *Illyr.-serb.*, 150.

² *Ibid.*

³ МПА, 25 из 1751.

⁴ МПА, 132 из 1750.

⁵ Schwicker, о. с., 129.

Милана, за које би могли цркву да оправимо, али они силом ишту те новце натраг и прете да ће силом ухватити или тога презвитера Милана или његова сина, који је у Банат отишао и наплатити се. Барјактар Сава Јоцић при том говори да људи црква јесу, а црква у којој се служи, зидина; тако су и ешкути говорили“.⁶

У то доба стигли су у Јужну Угарску емисар из Српског хусарског пука у Русији капетани Гаврило Воић, Димитрије Перић и поручник Петар Текелија, који су из Москве послани 25. марта претходне године ради врбовања нових људи.⁷ Они су се вратили без већег успеха, појачавши само код Срба предиспозицију за сеобу у Русију, која је додуше услед породичних и пријатељских веза са ранијим исељеницима већ постојала, али се није још за сада могла јаче развити због тога што незадовољнички покрет међу Србима није још имао вође ни директиве.

Због непопуштања бечке владе је међу народом та предиспозиција за сеобу у Русију све више јачала и неки народни прваци из развојачене Моришке крајине обратили су се ради тога тајно руском посланику у Бечу грофу Бестужеву, који је целу ствар својски прихватио и одлучним вођењем дипломатских трансакција између бечке и петроградске владе при емиграцији Срба у Русију и оснивању српског насеља у Русији Нове Србије играо врло важну улогу.

Прави тајни саветник и оберстхофмајстер граф Михајло Петровић Бестужев-Рјумин⁸ дошао је као изванредни посланик Русије у Беч 30. марта 1749. и 17. априла је већ примљен код Марије Терезије у аудијенцију. Савезнички односи између Аустрије и Русије били су тада помућени због устезања Аустрије да Русији помогне у шведском питању. Због пруске опасности је бечка влада гледала да по сваку цену тај спор с Русијом изглади. На учвршћивање савеза руски посланик у Бечу морао је имати одлучна утицаја, и стога је Марија Терезија све употребила да га одмах придобије. У ту сврху је повредила и строг церемонијал бечког двора. Бестужев се, наиме,

⁶ МПА, 92 из 1751.

⁷ Бантгышг-Каменскій, о. с., I, 70

⁸ О Бестужеву: *Русскіи биоѳраф. словарь*; Эйнерлингъ, Дворъ и замъчательніе люди въ Россіи въ второй пол. XVIII. ст. (Санкт-Петербург, 1846), I.

у Дрездену по други пут оженио неком саском племкињом; његова прва жена је због учешћа у завери аустријског посланика Боте прогнана у Сибир, пошто јој је претходно језик одсечен. Била је још у животу кад се он од протестантске конзисторије у Дрездену дао раставити и поново венчати, стога је царица Јелисавета прогласила тај брак ништавним и аустријском посланику у Петрограду изјавила жељу да се тај брак и у Бечу не сматра правоваљаним. Поред свега тога је Марија Терезија, само да би задобила Бестужева, његову жену на двору примила.⁹ Али и поред те велике предусретљивости, односи бечког двора с руским послаником брзо су се затегли, и то најпре због његова одлучна заузимања због верских прогонстава православних у Ердељу, још више због његова помагања емиграционог покрета Срба у Русију.

Руско министарство је 12. јануара 1751, на основу жалбе православног свештенства у Ердељу коју је донео прота Николај Баламири упутило аустријском посланику у Петрограду грофу Бернесу¹⁰ ноту, у којој тражи за православне у Ердељу *liberum exercitium religionis* на основу једноверја и пријатељских савезничких односа.¹¹ У исто је време и гроф Бестужев у Бечу добио заповест да код бечке владе ради тога посредује.¹²

На то је из Беча као доказ верске трпељивости послат у Петроград препис декрета (од 27. фебруара 1751)¹³ којим се Грцима дозвољава да у Грсту могу подићи православну цркву. Аустрија је то из чисто трговинско-политичких разлога учинила да помоћу Грка трговаца који су и у обе сицилијанске краљевине имали исте повластице подигне своју поморску трговину. Бестужев је то знао и одмах јавио у Петроград да се та повластица не тиче домаћих, него страних поданика Грка и тиме обеснажио одговор аустријске владе.

⁹ Wolf, A., *Aus dem Hofleben Maria Theresias* (Wien, 1858), 60–61.

¹⁰ Генерал J. Bernes, ванредни посланик и опуномоћени министар Аустрије на петроградском двору од 8. марта 1748 до 18. новембра 1750, (*Jahrbuch d. k. k. auswärtigen Dienstes* /Wien, 1917, 27).

¹¹ ДА, *Vortrag Bernes*, Petersburg, 12. Febr. 1751; Соловьевъ XXIII, 152.

¹² ДА, *ibid.*

¹³ Bidermann, *Die griechisch-gläubigen u. ihr Kirchenwesen in Ö.-U.* (Statist. Monatshefte, X. Jhg., Wien, 1884), 48, гл. XXXVI; Бартенштајн о. с., 22.

Одмах затим почеле су учестале интервенције грофа Бестужева ради емиграције Срба у Русију, због чега је он убрзо постао најомраженија личност од свих заступника страних држава на бечком двору.

Са српским незадовољницима је преговоре водио преко калуђера Михајла Ванија, који је ради неког пазара за манастир Ходош у Банату дошао у Беч, тамо манастирски новац потрошио и како није смео да се врати, ступио у службу код њега као домаћи свештеник руског посланства. Поред Ванија водио је са Србима преговоре за сеобу и агилни секретар посланства Никола Черњев,¹⁴ коме је и сам Бестужев признао у том послу највеће заслуге.

Гроф Бестужев је те преговоре водио с добро смишљеним планом. У једној релацији Колегији иностраних дела је јавио да се ради што већег успеха трудио да наговори људе из најугледнијих српских породица да траже пасош за Русију, јер ће за њима с поносом и други поћи. Такви су људи, рекао је Бестужев, Јован Шевић, Рајко Прерадовић, Јован Хорват и Јован Чарнојевић, на њих треба највише рефлектовати и њих је он препоручио нарочитој царичиној пажњи.¹⁵

Између ове четворице народних првака се убрзо изродила суревњивост око такмичења за народно вођство, но потпуковник моришке милиције Јован Хорват¹⁶ је за кратко време својом без-

¹⁴ Његову вештину и опрез при таквим преговорима описује Пишчевић у својим мемоарима: (Поповъ, *Извѣсѣіе*, част I)

¹⁵ *Полное Собрание законовъ рос. имѣ.*, бр. 10.104.

¹⁶ *Јован Хорваѣ*, или како су га Мађари по оцу Самуилу назвали Шамов (Поповъ, *Извѣсѣіе*, 23), био је родом из Великог Варадина (Скаљковски, о. с.), где су 1743. били истог презимена гомбари Стеван Хорват и Гргур Хорватовић (Ердуђељи, 34). О његову животу пре сеобе у Русију мало се зна. Као мајор водио је пешачки пук српске моришке милиције у рату за аустријско наследство на Рајну против Француза. (Поповъ, *ibid.*) Истакао се као нар. првак моришке милиције и учествовао у народно-црквеном животу. (Јакшић, М., *О Арсенију IV*, 157; Schwicker, *Polit. Gesch. d. Serben in Ungarn*, 127) тринаестог новембра 1750. био је „Oberstleutnant qua Obercapitain“ шанца Печке у Моришкој крајини (ДА, *Illyr.-serb.*) О даљем животу *Рускии биоѣраф. словарѣ* са детаљном литературом, која се сва у овом раду наводи.

обзирношћу у избору средстава за постизање успеха приграбио вођство незадовољника у своје руке, сакупио око себе једну групу официра вољних да се селе у Русију и отпочео с Бестужевим преговоре. Саме прилике ишле су му у томе на руку. Потпуковник Моришке милиције Јован Шевић из Чанада заплетен је на основу тужбе председника Инкорпорационе комисије Грашалковића да се инкорпорацији крајина противио у дуготрајан процес, у коме је и Хорват као тужилац против њега учествовао. У почетку се Хорват погодио с Грасалковићем да ће и он за награду пуковничким чином инкорпорацију помагати, али се с њим брзо разишао, па пошто је већ из дотадања тока парнице изгледало да његов главни противник у борби за народно вођство, Јован Шевић, неће моћи бити осуђен, Хорват је увидео да у редовној ћесаревој војсци не може ништа више очекивати.

Стога је до крајности амбициозан ступио на страну незадовољника и убрзо се међу њима истакао као вођа емиграционог покрета за сеобу у Русију. Изгледи за успех емиграције били су нарочито међу Моришском милицијом врло вероватни.

Зато је Хорват ступио тајно у везу с руским послаником у Бечу Бестужевим, свестрано га известио о привилегисаном положају српског народа у монархији и о јачању емиграционог покрета у Русију, који је међу развојаченим Моришанима почео нарочито да узима маха, понудио му да ће од развојачених Крајишника наврбовати цео хусарски пук од 1000 људи и с пуном га опремом о свом трошку довести у Русију само ако му се осигура генералмајорски чин и команда над тим пуком.

Бестужев је Хорватове понуде радо прихватио и дао му упуте за даљи рад, упутивши га да најпре иште дозволу за сеобу од претпостављених власти.

На то се Хорват обратио Дворском ратном савету с молбом да му се дозволи иступ из аустријске војске и прелаз у руску војну службу. На предлог Савета Марија Терезија је за време свога боравка на сабору у Пожуну 5. јула 1751, „с обзиром на блиско пријатељство и савез између ње и руског двора“ дозволила Хорвату да може из њене војске иступити и у Русију без сметњи отићи.¹⁷ Заједно с

¹⁷ Ратни архив (РА), 33, 5. јули 1751.

пуковником Хорватом одобрен је иступ из војске и одлазак у Русију и капетану развојаченог шанца Моришке крајине¹⁸ Нађлака, Николи Чорби. На основу те царске дозволе израдио је Савет Хорвату пасош, којим се свим командама подложним Савету заповеда да ц. кр. пуковнику Јовану пл. Хорвату, који с послугом, коњима и пртљагом путује у Русију, буду свугде на помоћи.

Чим је Хорват добио пасош, предао је грофу Бестужеву за себе и за 29 Срба официра с породицама молбу царици Јелисавети за пријем у руску војну службу¹⁹ с понудом да би у Русију довео читав пук ако му петроградска влада изради у Бечу дозволу за врбовање.

Бестужев је на то послао царици Јелисавети 29. јуна (по старом календару) извештај, у коме је опширно образложио намеру српске милиције из укинутих Моришке и Потиске крајине да се сели у Русију и препоручио царици молбу Хорвата и од њега пријављених официра да их с породицама прими у поданство и службу.

Из тог извештаја, састављеног на основу информација од самог Хорвата, јасно се виде узроци емиграционог покрета који су терали незадовољнике на сеобу стога ћемо изнети главне мисли његове. Крајем прошлог века, јавља Бестужев царици, доселило се на позив цара Леополда из турских области под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића око 60.000 Срба. Њима су дате привилегије, које су сви досадашњи владари, па и сама Марија Терезија, потврдили. Срби су помогли Аустрији да ослободи многе мађарске и српске градове од Турака, да угуши побуну Мађара а и у последњем рату стекли су знатне заслуге. Но како су Мађари сада на двору задобили

¹⁸ *Ibid.*, 40.

¹⁹ Spezifikation derjenigen servischen officiers, welche in die Russisch-Kayserliche Dienste einzutreten verlangen: Johan Chorwath von Kurtitsch, Johan Csernovitsch, Michael Prodanovitsch, Michael Chorwath, Nicola Csorba, Joseph Denaro, Joseph Cvetinovitsch, Maxim Wuitsch, Josa Stankovitsch, Theodor Csorba, Peter Wuitsch, Johan Mičkoich, Lazar Serezlin, Luca Popovitsch, Kir Popovitsch, Peter Bajanac, Rista Chernitsch, Johan Pivarov, Ignat Mičkoich, Johan Saplonzay; Mihael Schivanov, Maxim Csorba, Philipp Mirkovitsch, Lazar Morvay, Georg Boschkow, Georg Popovitsch, Schewan Wuitsch, Elias Marianovitsch, Miat Babin, alle mit Familien. Taj списак је аустр. посланик у Петрограду послао 1. септембра 1751. својој влади у Беч. (ДА, *Relationen aus Rusland*).

од свих других поданика већи утицај, почели су за одмазду да гоне Србе помоћу свог свештенства најпре верски, затим да раде на томе да их царица изручи мађарској цивилној управи како би приграбили поседе многих богатих Срба кад ови постану државна коморска добра и Срби постану угарски поданици.

У свему су успели. Решено је да Срби који у укинутим Моришкој и Потиској крајини желе остати, постану угарски поданици, ко то неће мора се иселити у Срем где и без тога има већ толико народа да недостаје земље и за пређашње досељенике. На то су неки Срби одговорили да они под тим условима не могу ни на старим местима остати ни у Срем се преселити, него моле, позивајући се на верне услуге ћесарском дому, да дозволи да могу прећи у службу руске царице.

Кад им је обећао Савет да ће добити пасоше за Русију, дошли су код њега, износи даље Бестужев, пуковници Јован Хорват и Јован Чарнојевић и изјавили да они с многим другим официрима „по једноверју“ јако желе да ступе у руско поданство и моле царицу да им за насеље уступи земља око Батурина (у Малорусији) или ма где у Украјини. Хорват је поднео списак са 29 официра који такође желе да ступе у руску службу и за које он каже да су добили пасоше; осим тога уверава да ће наврбовати и у Русију довести цео хусарски пук од 1000 људи са властитим коњима и опремом и на свој трошак, ако му се изради дозвола за врбовање. За све то тражи генералмајорски чин и наследно пуковништво у том пуку. Поред тога, каже, могао би наврбовати и пешачки пук од 2000 људи.

Оделито од Хорвата пријавили су се да желе ступити у руску службу, вели Бестужев у том извештају, и други, врло искусни официри: као капетан Гаврило Новаковић, лајтнант Петар Шевић, Георгије Новаковић и др.

Да би царицу Јелисавету што сигурније задобио за идеју о колонизацији Срба у Русију, Бестужев је у истом извештају додао како се и њен отац Петар Велики бринуо да од тог народа задобије поданика „због њихове храбрости, благочестија, сродства с њима и неизмерне преданости руском народу као и због тога, што су им тамошња места позната а међу турским поданицима имају мноштво земљака и рођака; осим тога, они руско поданство и сами желе не из какве користи или притворства него из ревности према

православној цркви и љубави према особи Вашег Величанства“. Уза све то аустријска царица је решила да их отпусти.

Из тих разлога Бестужев царици Јелисавети препоручује да Србе прими у поданство и своју одлуку им достави до 22. јула т. г. јер до тог рока они морају бити готови пошто су већ почели да свој покретни иметак распродају и ако до тог времена не добију решење, бојати се да ће прећи Турцима, јер им тамо бар веру не дирају.²⁰

Овај извештај добио је у руке руски државни канцелар гроф Алексеј Петрович Бестужев Рјумин,²¹ млађи брат руског посланика у Бечу грофа Михаила Петровича Бестужева. Овај окретни и вешти дипломата из школе Петра Великог, који је додуше примао мито са више страна, али се ни од кога није дао упливисати, задобио је царицу Јелисавету под свој утицај и водио готово суверено спољну политику Русије. Од њега је највише зависило хоће ли Хорватова понуда бити примљена или не. Но и он је, као и његов старији брат, идеју о насељавању угарских Срба у Русију одмах прихватио, за њу царицу Јелисавету задобио те оснивање и развој српских насеља у Русији – Нове Србије и Славеносрбије – колико је год могао помагао.

По предлогу свога канцелара потписала је царица Јелисавета 11. јула 1751. за бечког посланика инструкцију, какво држање у том питању да заузме. „Кад је до тога дошло да се бечки двор својевољно лишава храбре српске војске, треба да се старамо да је за себе придобијемо, јер ће и сам бечки двор несравњено лакше гледати ту војску у служби своје верне савезнице него дозволити да пређу на турску страну.“ Бечком министарству треба ствар на овај начин представити: Руска царица, сазнавши да Марија Терезија хоће да отпусти Србе и да им пасоше за сеобу, не сумња да ће се она противити неком појачању руске лаке војске, јер су њихови интереси тако заједнички, да сваки пораст на једној страни једнако делу-

²⁰ ДА, *Relationen aus Russland, Pretlacks ddo.* Petersburg, 1. Sept. 1751. An Kays. Mayt. Природан: Extract aus der Rel. des Obersthofmarschals u. Ambassad. Extraordinaire gf. v. Bestoucheff aus Wien, 29 Juni. Уп. и Соловџевъ, о. с., 154.

²¹ *Руссии биоѳраф. словарь*, II, 787–796. Његову политику опширно приказао: Теоктистовъ, *Оѳношенія Россіи къ Пруссіи въ царствование Елисаветы Петровны* (Москва, 1882).

је и на другој страни; стога се нада да бечки двор неће сметати Србима да ступе у руску службу, тим више што би та војска где би се у случају нужде употребила, увек служила против заједничког непријатеља. Даље се Бестужев упозорава да је и Петар Велики с много напора тежио „да привуче себи те народе“ и саветује му се да целу ствар води с највећом пажњом како се бечком двору као првом и најприроднијем савезнику Русије не би пружило ни најмање неугодности и разлога за жалбе и негодовање.²²

Два дана касније (13. јула) царица је указом посланику Бестужеву заповедила да јави Хорвату „да ће не само он с другим официрима, него колико год њих би од српског народа у нашу империју прећи хтело, као једноверни с нама у службу и поданство наше примљени бити“. Хорват ће по доласку добити чин генерал-мајора, официри које је он пријавио по један чин више. На крају изражава задовољство за обећано формирање хусарског и пандурског пука и обећава да ће Србима не само у Украјини него и у другим крајевима потребне плодне земље дати и при пресељавању нужну им помоћ пружити. При доласку у Русију нека дођу у Кијев и тамо се пријаве генерал-гувернеру с објавама од Хорвата.²³

Чим је Бестужев Хорвата известио да царица његову понуду прима, отпочео је он одмах међу оних 2200 српских породица које су се из Поморишја спустиле у Банат и налазиле се још у селидбеном покрету не знајући куда да крену, живу акцију да их наговори на сеобу у Русију. Међу овим незадовољницима је његова пропаганда лепо успевала, особито кад је раширио међу њих глас да их у милитарском сталежу неће никако оставити. Нарочито су граничарски официри почели уз њега да пристају јер им је обећавао, поред истог материјалног стања у Русији, и један чин више него што су у аустријској војсци имали.

Међу првима који су на сеобу пристали били су капетан Никола и корнет Теодор Штрба или као су их државне власти и Руси називали Чорба (Csorba), оба из развојаченога шанца Моришке крајине, Нађлака. Њих су, без сумње, политички разлози на то навели, јер су код државних власти припадали рђаво записаној

²² Соловьевъ, *ibid.*

²³ *Полное собрание законов (ПСЗ)*, бр. 9919.

породици нађлачког капетана Јована Чорбе, који је заједно с оберкапетаном шанца Арада, Бурком Шевићем, најпре пристао уз пубуну Пере Сегединца из Печке, али кад су видели да је Пера издан, ударили су на српске и мађарске устанике и многе од њих посекали, но ипак су ухапшени, у ланце оковани и после друге истраге једва помиловани.²⁴ Како се баш тада и српска милиција у Срему, куда су Моришани и Потисани требали да пређу, претварала у регуларну војску и официрска места Немцима и Мађарима попуњавала, нису се, наравно, ни чланови те, бунтовништвом жигосане српске породице у аустријској војсци могли осећати добро те су се одлучили на сеобу.

Истог дана када и Хорват, добио је пасош за Русију и капетан Никола Чорба, док су корнет Теодор Арсенијевић Чорба и лајтнант Јосиф Цветиновић из Хорватова шанца Печке добили пасоше за Русију 13. маја преко своје команде. Сва војна лица морала су се ради пасоша за сеобу у Русију обраћати преко своје команде Дворском ратном савету, а овај је тражио одобрење саме царице и нерадо те пасоше издавао само да емиграциони покрет не би узео маха и тиме се слабила војна сила монархије.

Дана 12. августа 1751. издати су пасоши овој осморици официри с породицама: лајтнанту Јози, вахтмајстеру Јовану Пиварову, барјактару Ристи Хрнићу, квартирмајстеру Филипу Марковићу, Ђорђу Поповићу, Ђорђу Бошкову, корнетима Миши Новаковићу и Алекси Константинову.²⁵

То своје врбовање Хорват је вршио тајно и од државних власти и од митрополита Ненадовића. По држању политичких власти одмах се видело да је влада противна сеоби Срба у Русију а и Ненадовић се одмах с почетка према емиграционом покрету почео непријатељски да држи, само што се мотиви његова држања не могу тачно одредити, не може се знати да ли је он то чинио из лојалности према царском дому или из себичности, да се губитком великог броја верних не умање столарни приходи или пак из националистичких разлога да се одласком Срба у Русију не би слабио политички положај Срба у Аустроугарској.

²⁴ Јакшић, М., *Побуна Пере Сејединца* („Богосл. гласник“, 1902, св. 2), 10.

²⁵ Списак у ДА, *Илур.-serb.*, 1751. Уп. „Српски Сион“, 1906, 362; *Сјом.* 51, 71.

Пошто се услед Хорватове акције емиграциони покрет за Русију необично јако размахео, ушле су му наскоро у траг и државне власти и митрополит Ненадовић и почели пажљиво да га мотре.

Ненадовић је незадовољничко комешање у Поморишју и Потисју дао преко поверљивих људи уходити, и на основу тако скупљених вести поднео је сам од себе, без позива државне власти, царици за време свога и њена боравка у Пешти (27. јула 1751) о целој Хорватовој акцији један врло информативни извештај са имеником оних официра који хоће с њим да се селе у Русију, означивши још поред свакога и виши официрски чин, који им је Хорват у Русији обећао.

Из Моришке крајине спомињу се ту пуковник Јован Хорват као генерал-мајор, потпуковник Јован Чарнојевић из Арада као пуковник, Михајло Хорват, потпоручник из Куртића као потпуковник, Никола Чорба, капетан из Надлака као мајор, Петар Марјановић, капетан у Чанаду, Јосиф Цветиноввић као капетан из Печке, Теодор Чорба као капетан из Надлака, Георгије Филиповић, капетан у Глоговцу, Живан Шивић, капетан у Чанаду и Илија Марјановић као корнет у Чанаду.

Из Потиске крајине: Максим Зорић, капетан у Мошорину, Петар Вујић и Максим Вујић, капетани, Василије Вујић и Стеван Вујић, корнети из Мартоноша, Георгије Поповић, капетан из Сенте, Петер, капетан из Кањиже.

Сваки од тих официра, каже Ненадовић, намерава да са собом у Русију поведе 100 и више породица. „Разлог тога новог примања службе не би био никакав други, него што досадањи војнички сталеж са сељачким сталежом неће да замену, према томе ни у споменутих крајинама ни другде као паори да живе.“

Даље јавља Ненадовић царици како је недавно овде био али се већ вратио од пећког патријарха посланик, црногорски владика Василије Петровић и предузео кораке да се провинција Црна Гора, „која лежи у Турској али о каквој зависности од Турске неће да зна“ подложи Русији под својим кнезом. Потпуковник Чернојевић из Арада тежи да он тај кнез постане.

За царицу је свакако највише важности имала на крају тога извештаја споменута вест „да су се из обе крајине у Темишварски Банат досељених 2000 породица, које неће да се даду утеловити

угарском провинцијалу“, од пуковника Хорвата раширеном вешћу да се немају надати милицији узбуниле и завеле да се такође у Русију селе.

Али, завршава Ненадовић своју доставу царици, он се потрудио да их од такве намере одврати и наговори да због свог смештања чекају царску резолуцију.²⁶

У то време су и политичке власти арадске вармеђе ушле у траг Хорватовој акцији међу Моришанима и ухватиле двоје његових слугу на делу те о свему преко угарског намесништва известиле Угарску дворску канцеларију, која је опет с обзиром на то да се одржи јавни мир и поредак и очувају неповређена суверена права Краљевине, царици предложила да се сви они који хоће да се селе у Русију ухапсе, и над њима строга истрага спроведе, не би ли се откриле Хорватове намере и пронашла каква његова тајна кореспонденција. Затим је Канцеларија још предложила да се политичким властима изда заповест да оне саме забране врбовање у туђу војничку службу и о свему с времена на време шаљу извештаје, а и самог Хорвата да позову и саслушају га. Царица је све те предлоге са свога непријатељског држања према Србима познатог председника Канцеларије грофа Надаждија²⁷ 19. августа одобрила. Арадска вармеђа је на то одмах дала ухапсити те Хорватове слуге, и кад се овај због тога жалио Савету, гроф Надажди је на основу добављених података одговорио да је Хорват не само двоје слугу него већ 200 војника накупио које хоће са собом да поведе у Русију и с даљим врбовањем није престао. Многима је већ и војничке чинове поделио, и на тај начин цео народ толико узбудио да је његов дом због тога сваки дан пун људи. Стога Канцеларија тражи од Савета да и њу о издатим пасошима за Русију извештава, како би могла такве опасне састанке спречавати.²⁸

Када је Хорват видео да су државне власти ушле у траг његовој акцији и да му даље врбовање ометају, почео је крајем септембра купити своје присташе у намери да се још пре зиме у Русију крене, и оданде преко руске владе покуша изградити дозволу за јавно врбовање исељеника.

²⁶ МПА., 106 из 1751.

²⁷ Бартенштајн, о. с., 32.

²⁸ ДА, *Illyr.-serb.*, 1751.

Пре свога одласка покушао је још да преко руског посланика у Бечу упливише на петроградску владу да се српском насељу у Русији да засебна организација као што је Војна граница у Аустроугарској и да се материјални положај десељеника одмах у почетку што боље осигура. Стога је иницијативом самога Хорвата Бестужев у ноти од 24. септембра изнео мишљење да би се од Срба требало образovati погранична милиција као и у Аустрији, због чега би им требало одредити згодна места и дати средства за организацију насеља, војници би онда били дужни да о свом трошку набављају коње и опрему. Како Петар Велики при насељавању Грузина није жалио ни чиновна ни пара, то би и Србима због тога што су морали да пређу тако далек пут о свом трошку и пре тога своје имање у бесцење да распродају па опет све наново набављају, требало за прву годину дати све принадлежности, провијант и фураж као и другим хусарским пуковима исто им тако и за време рата све то исплаћивати, док у мирно време српски корпус не би добијао никакву плату.²⁹

Крајем септембра кренуо је Хорват са својом групом Срба исељеника у Русију.

²⁹ *Полн. собр. зак.*, бр. 9919.

НОВА СРБИЈА (ОСНИВАЊЕ НАСЕЉА)

(Сеоба њуковника Хорваџа у Русију. Састав његове групе. Долазак у Русију. Прихваћена граница у Кијеву. Хорваџов организациони пројекат о насељу. Царичина ујуда Сенају. Конференција Сенаја, Војне колеџе и Хорваџа. Указ о оснивању Нове Србије. Инструкција генералу Гљедову о усвојеном насељу)

Кад је Хорват видео да су државне власти ушле у траг његовој пропаганди и сеобу у Русију забраниле а он се једва опростио судске истраге, напустио је даље врбовање и крајем августа 1751. почео је купити своје присташе у намери да се крене у Русију. Многи официри који су хтели с њиме да пођу нису то могли, јер још нису добили пасоше, а без њих нису хтели да оду због тога што се онда не би смели више вратити у монархију, где су имали још нерешених породичних и пословних веза.

Многи нису хтели да се излажу неугодностима око вађења пасоша, него су кришом преко границе прелазили, што онда још није било тешко јер над кретањем 2200 породица Моришана које су се налазиле у селидбеном покрету без сталног седишта у Банату, није се могао водити надзор, контрола на граници била је лабава а мађарске врховне власти нису на одлазак Срба ни најмање непријатељски гледале, што су држале да ће се на тај начин моћи најлакше опростити оних бунтовничких елемената међу њима, који су утеловљењу крајина Угарској највише сметали.

Хорватова група официра, војника, цивилних особа, са поро-

дицама и послугом, с којима је он крајем септембра у Русију пошао, бројала је у почетку 218 душа.¹ Од знатнијих лица били су то поред Николе и Теодора Чорбе из Нађлака, Хорватов брат капетан Михајло из Печке, Јован Чарнојевић, потпуковник из Арада, Петар Марјановић и Живан Шевић, капетани и Илија Марјановић корнет из Чанада, Георгије Филиповић, капетан из Глоговца, Јосиф Цветинович, хаднађ из Печке.

Из Потиске крајине од бројне породице Вујића из Мартоноша: капетанлајтнант Петар, хаднађ Максим, корнет Василије Вујић, затим Георгије Поповић, хаднађ из Сенте, Петар Бајанац, хаднађ из Кањиже. Незнано из којих места Поморишке и Потиске крајине: лајтнант Јосиф Давидовић Јоза, Михајло Воркапић; барјактари: Лазар Серезли, Миша Новаковић, Алекса Константинов, Риста Хрнић; квартирмајстер Филип Миатовић; вахтмајстери Мијат Бобин, Тие Иван, Јован Адамов, Јован Костић, Јован Варгин, Јован Пиваров и др.²

Са том групом кренуо је Хорват крајем септембра у Русију, ишао је преко Токаја и 10. октобра је стигао у Кијев, где се по упути грофа Бестужева одмах пријавио генералном гувернеру Леонтијеву, који је по заповести Сената тамо спремио за досељенике прихватну станицу. Леонтијев је Србе досељенике сместио у Кијеву и околним местима и бринуо се о њиховој исхрани. Животне намирнице за њих и за њихову стоку имао је заповест да набави реквизицијом из оближњих малоруских места, уз обећање касније наплате реквизиционих листова од стране државе, место где ће се досељеници населити, требало је одредити на пролеће.³

За Хорватом су стизали постепено у мањем броју нови Моришани и Потисани у Кијев и размештани су по околним местима да тамо презиме. До пролећа је његова група до 1000 досељеника нарасла.

Са изасланством од једног мајора, три капетана, два поручника, са једним заставником, наредником, капларом и четири хусара отишао је Хорват затим у Петроград да уреди ствар око насеља. Та-

¹ Рус. биограф. словарь, у биографији Ј. Хорвата.

² ДА, Шур.-serb.

³ Полное собрание законов росс. империи, Т. XIII, бр. 9919.

мо је (19. фебруара 1752) поднео државном канцелару грофу Алексеју Петровичу Бестужеву пројекат „на каквом основу православни народи српски, македонски, бугарски и влашки“ желе да пређу у руско поданство и да служе „оружјем и крвљу“. Тај организациони пројекат обухвата у осамнаест тачака готово цело устројство војничког насеља. У њему Хорват предлаже: 1) Да се устроје четири регуларна пука, два хусарска, два пандурска, сваки пук да има по 4000 људи, од тога у пешачким пуковима да буду по 1000 гренадира. 2) Над тим пуковима да воде команде штапски, виши и нижи официри као год што је код других коњичких и пешачких пукова у руској армији. 3) Други споменути народи да се населе од тврђаве Каменка дуж пољске границе, укључив Црне шуме до Хорватова пука. 4) Двама хусарским пуковима царица да одреди исте припадности као и другим коњичким пуковима, док пандурски пукови да добијају једну трећину мање; место порционог и рационог новца, уживаће додељену им земљу у мирно време, у рату пак имаће све као и други пукови. 5) Ти новоосновани пукови за време рата да увек имају приличну резерву по утврђеним местима насеља. 6) Пензионо питање удовица погинулих официра и војника уредиће се по накнадно поднесеном предлогу. 7) Пукови ће се издржавати из опшег војног буџета. 8) Име насељу одредиће царица. 9) У мирно доба дозвољава се онима који служе у пограничним пуковима трговање не само по унутрашњости Русије него и по Криму, Молдави и Пољској. 10) Цркве, школе и свештенство имаће као и други пукови а издржаваће се по општем војном устројству. 11) Никакав други народ не сме се населити по земљи од тврђаве Каменка дуж пољске границе до запорошких козака, турске и татарске границе, нити на ту земљу какву претензију дићи. 12) Подела земље нека се повери којем инжењеру, хусарска рота (чета) од роте треба да има осам врста растојања, пандурска по пет врста растојања, у степи хусарска би рота обухватила по тридесет, пандурска по двадесет пет врста. 13) О уређењу механа, месарница и других трговина поступиће се по царичином наређењу. 14) Сваки пук састоји се заједно са штапским и вишим официрима од двадесет рота. 15) За први пут добијају хусарски и пандурски пукови све оружје од државе. 16) Ради осигурања насеља мора се идуће године подићи тврђава и околна села за то на кулук позвати. 17) Питање

правосуђа одредиће царица. 18) У рату ступају пукови под командом врховног заповедника регуларне војске.

После овог пројекта Хорват обећава да ће о свом трошку још 1000 људи с породицама у Русију довести. Да би се бројно стање пројектованих пукова попунило, предлаже он даље, да се за штабне и више официре нике не узме ко не доведе у Русију изван број досељеника. С тим у вези јавља да су његов брат потпуковник Димитрије Хорват и премијер-мајор Штерба одлучили да по 1000 људи о свом трошку у Русију доведу. За непредвиђене трошкове око сеобе моли од царице да се његовој „походној канцеларији“ известна свота дозначи. Важан је даље његов захтев да се бечка влада ма којим начином замоли да дозволи јавно врбовање 500–1000 људи у Угарској; ако се у том не успе, чиниће он то „тихим и тајним начином“, но кад би се врбовање јавно дозволило, тај би се број брзо постигао. Царицу моли да указом заповеди запорошким козацима да насељеницима не чине сметње. Затим препоручује капетана Марјановића из Чанада за секундмајорски чин због тога што је у Поморишју изгубио све своје имање, и са шест синова се доселио у Русију.

На крају моли Хорват царицу ако те његове предлоге прими, да их поименичним указом утврди и он се извести.⁴ То је учинио стога што је знао да се за њим у Русију спрема и његов противник Шевић.⁵

Царица Јелисавета је наредила Сенату (указом од 24. децембра 1751) да заједно с Војном колегијом, уз лично учествовање самога Хорвата претресе цео Хорватов организациони пројекат и поднесе јој о њему предлог. „Нека се при том расуди, где ће већ досељене и пријављене Србе сместити обзирући се на то, како би пре свега пушта места, којима је потребна погранична стража тиме могла бити насељена и да за људски живот буду та места прикладна и zgodna.“ Даље царица Јелисавета наређује да се досељеницима у свему што више изађе у сусрет како би у што већем броју придолазили, „од чега не мала корист нашој империји бити има“. Свота потребна за помоћ досељеницима и за исплату реквизиционе људске и сточне

⁴ Цео организациони пројекат штампан: *Полн. собр. зак.*, бр. 9919.

⁵ Поповъ, *Извѣстїе*, 176.

хране из Малорусије нека се Сенату достави и као „војни расходи“ расходује. Као војници досељени Срби биће подложени Војној колегији.⁶

Још истог дана је тај указ заједно са Хорватовим пројектом и извештајем руског посланика у Бечу послат Сенату на изршење, Сенат је одмах позвао на седницу Војне колегије и Хорвата са правом саветовања. На тој седници узет је Хорватов пројекат у претрес. До споразума се брзо дошло, јер су све тачке пројекта готово без промене примљене. Највише је посла задавало одређивање места за насељавање. Састављена разолуција је одмах поднесена царици Јелисавети и она је већ 25. децембра потписује.⁷

Тим се указом одређује формирање четири регуларна пука – два хусарска по 4000 и два пешачка по 2000 људи. У случају рата ти се пукови употребљавају по распореду Војне колегије, односно свагдашњег генералисимуса. О уређењу удовичких пензија, затим о држању механа и других трговина има засебан предлог поднети Хорват. Војна колегија исплаћује требовање пукова из буџета за војску. Ново насеље добија (по предлогу конференције) име Нова Србија. Насељеницима је дозвољено трговати по великоруским и малоруским градовима и местима по наплати тамо одређених царина а по насељу без царина. Црквено уређење спада под Св. синод. Само војни свештеници добијају од државе плату, друге свештенике и школе издржавају насељеници. Војна колегија сваком досељенику војнику даје карабин и два пиштоља. Има се подићи тврђава од земље и назвати тврђава Св. Јелисавете. Суди се по војном уставу. Хорвату се за непредвиђене трошкове ставља 5000 рубаља на располагање, које ће Војној колегији обрачунати. Колегија иностраних дела има код бечког двора да изради дозволу за сеобу 500–1000 људи.

Тај указ има Хорвату да изда Војна колегија а Сенату пошаље препис.

На то је Војна колегија 11. јануара 1752. издала Хорвату тај указ у облику „жалованая грамота“, којом се он именује генерал-мајорем и подробно одређује устројење два хусарска, два пешачка пу-

⁶ ПСЗ, *ibid.*

⁷ *Ibid.*, бр. 9919.

ка, даје насељеницима земља и привилегије, одређује име насељу Нова Србија и наређује подизање тврђаве Св. Јелисавета. У тој грамоти царица Јелисавета наглашава да прима насељенике „што је тај православни српски народ с њом једне вере, што према њој и њезиној империји осећа нарочиту љубав и што су досељеници од њезине добре пријатељице Марије Терезије добили разрешење од поданства“. Та грамота може Хорвату послужити као средство за врбовање нових досељеника. На крају се још хусарском пуку за ратно време за исплату порционог и рационог новца одређује свота од 154.847 рубаља, 87 коп., за мирно време 35.176 р., за оружје, муницију и друге потребе једном за свагда 27.265 р. и 25 коп., док пандурски пук у ратно време добија за исплату порционог и рационог новца 104.042 р. и 90 коп., у мирно време 23.298 р. и 66 коп.⁸

Даљи послови на подизању насеља Нова Србија брзо су текли. За време размаравање земље досељеницима одредио је Сенат генерал-мајора артиљерије Ивана Фјодоровича Гљебова и 29. јануара текуће године дао му инструкцију овог садржаја.

1) До сада и убудуће досељени Срби и други народи нека се населе по задњепарским местима, и то: почев од ушћа реке Кагарлика правом линијом до извора реке Тура, од извора реке Тура до ушћа Каменке, од ушћа Каменке до извора Березовке, од извора Березовке током реке Амељника до њена ушћа у Дњепар – на тим местима имају се населити два пука, један хусарски генерал-мајора Хорвата а други пандурски, сваки по 4000 људи разређених у двадесет рота. Они људи од тих народа који не служе војску, на пример само ратари, нека се међу пуковима не насељавају, него нека им се дају нарочито добра друга места.

2) То насеље пукова назваће се Нова Србија и у њу се ником осим Срба не дозвољава усељавање. Ако се тамо већ налазе други насељеници, имају се послати на друга места, што су се населили самовољно, без указа. Своје некретнине нека продају Србима по добровољној цени.

3) По Хорватовој молби нека се хусарска рота од роте смести на растојање од осам врста а пандурска по шест врста. У степи хусарска рота нека обухвати простор од тридесет врста, пандурска двадесет пет врста.

⁸ *Ibid.*, бр. 9923.

4) По Хорватову предлогу нека се одреди колико земље да добију удовице и сирочад палих.

5) Сваком нека се онолико земље подели колико се даје руској ландмилицији и пензионирцима, а то је капетанима по 100, поручницима по 80, потпоручницима по 70, заставницима по 50, војницима 20–30 четврти на сваку породицу, свештеницима и црквенослужитељима нека се поред тога још нешто дода.

6) Свештенство и школе ако им буду потребне, морају Срби издржавати о свом трошку.

7) Нека се оснује тврђава од земље са називом тврђава Св. Јелисавете; за њено прављење имају се доделити до 2000 момака из малоруских пукова.⁹

Тиме су теоретски довршене све припреме за оснивања српског насеља Нова Србија, требало је сада само да се у дело приведу. Пре свога поласка у Кијев, Хорват је у Петрограду израдио наредбу да се сви Срби досељеници њему у Нову Србију пошаљу.

Чим је грануло пролеће Хорват је претходно послао из Кијева једно одељење својих хусара дуж Дњепра у тврђаву Каменку а за њим је мало после кренуо и сам са својом групом досељеника, која се међутим новим придошлицама опет нешто повећала из Кијева на југ и почео да насељава одређено земљиште између Сињухе, Буга и Дњепра, јужно од праве линије која спаја ушће речице Виса и Сињуху и речице Тјасмина у Дњепар.¹⁰ Од стране Сената му је стално додељен генерал-мајор Гљебов, који је имао да брине о свему што је потребно за оснивање насеља и о стратешком размештају и утврђивању пограничних места.

Одмах по свом доласку образовао је Хорват један коњички пук, који се назвао „Гусарскій Хорватовъ полкъ“ и један регуларни пешачки „Пандурскій полкъ“. Хусарски пук је населио у северозападном делу Нове Србије и узео сам команду над њим а Пандурски пук у североисточном делу и дао команду над њим свом старијем брату, потпуковнику Михајлу Хорвату, који је за своје штабно место и седиште изабрао шанац Крилов, баш на самом утоку речице Тјасмина у Дњепар.

⁹ *Ibid.*, бр. 9923; Соловьевъ, о. с., 153.

¹⁰ Види приложене карте.

У споразуму са Гљебовим назначио је Хорват шанчеве или роте (чете) и раселио по њима своје официре са малим бројем војника, колико се у почетку затекло код њега. Затим је Гљебов официрима и војницима, према њиховом чину, по добијеној инструкцији разме-рио земљу и одмах је у насељу почео интензиван рад на утврђивању шанчева, подизању кућа и обрађивању земљишта.

Хорватова прва брига била је на почетку живота новог насеља да додвори у Нову Србију што више досељеника, у првом реду Срба из Угарске па онда и других православних Словена. Ради тога је, не чекајући исход дипломатске интервенције руског посланика код бечког двора да се изради дозвола за јавно врбовање 500–1000 људи за сеобу у Русију, у исти мах послао под разним наводима у монархију неколико мисија да тајно врбују досељенике у Нову Србију. Њихов рад описаћемо у засебном поглављу.

РУСКА ПРОПАГАНДА И ДИПЛОМАТИЈА НА ДЕЛУ

(Лажни извештај Прејлака о најуштану српске сивари од руској двора. Аудијенција грофа Бесјужева код канцелара Улфелда. Нови захтеви Русије. Извештај арагске вармеђе о најредовању емиграционој покрејта. Баршеништајн о држању владе према Србима с обзиром на руски савез. Хорватови емисари у Бечу. Њихови усјеси у Банату. Изјон из државе. Ненадовић за оштре мере. Побуна у Банату. Жалба бечке владе прејив грофа Бесјужева и поковника Вишњевској у Токају. Лични сукоб М. Терезије и грофа Бесјужева збој емиграционој иштања. Њејов извештај царици Јелисавети о сукобу с предројом за рејресалије. Помирљиво држање руској канцелара. Мишљење руској канцелара о емиграционом иштању с поледом на руско-аустријски савез. Премештај грофа М. Бесјужева у Дрезден)

У пролеће и у лето 1752. руска пропаганда је међу Србима у Јужној Угарској, одлучно потпомогнута од руског посланика у Бечу грофа Бестужева, силно развила своју делатност.

У исти мах су три мисије састављене од ранијих Срба исељеника послате од руске владе и генерала Хорвата у Јужну Угарску да тамо, међу својим саплеменицима и другим угарским Словенима врбују нове досељенике за Нову Србију. Из разлога спољне политике, само да се нестална царица Јелисавета и даље одржи у савезу против Фридриха II и Турске, бечка је влада морала да трпи роварење руских емисара међу својим поданицима, али кад су њихови захтеви превршили меру, протерала је једну руску мисију из

државе и тиме изазвала дипломатски сукоб који је у даљем развоју угрозио и сам опстанак савеза с Русијом.

Упорном настојању аустријске дипломатије да макне из Беча енергичног грофа Бестужева, који се у питању емиграције Срба и сувише експонирао, пошло је најпоследње, уз учествовање саме Марије Терезије, за руком да изазове његов премештај у Дрезден, али руска је влада своје интервенције у питању емиграције Срба из Угарске и даље настављала тако да одласком Бестужева емиграција није прекинута, него само успорена.

У овом поглављу изнећемо рад руске пропаганде и дипломатије међу угарским Србима на делу и реакцију бечке владе.

Почетком марта 1752. аустријски посланик у Петрограду барон Претлак јавио је у Беч да је царица Јелисавета напустила српску ствар. Та је вест на дворске кругове у Бечу учинила најбољи утисак, сви су држали да ће сада руски посланик Бестужев напустити своје мешање у унутрашње ствари монархије потпомажући међу Србима емиграциони покрет у Русију, што је већ толико почело да ремети добре савезничке односе у време кад је Аустрији руски савез због опасности од Фридриха II био неопходан. У том их је уверењу још више одржавала и та околност што се Бестужев, по речима самог аустријског канцелара Улфелда, код њега није готове целе зиме дао видети.

Али је тим веће било њихово изненађење кад је Бестужев крајем марта затражио аудијенцију код Улфелда и заискао одговор на пређашњу молбу, да се дозволи међу Србима врбовање 500–1000 људи за један хусарски пук. Гроф Улфелд му је, као што јавља у свом извештају од 28. марта 1752. царици, одговорио неодређено да од царице још није добио одговора. Бестужев је на то поткрепио свој захтев „да су већ у пређашња времена Русији препуштена два пука, ту се и онако много момчади распушта а Срби су слободни људи и имају привилегије“. Том је приликом још додао да су у Беч дошла и два бивша угарска официра који су већ више година у руској служби да од њега приме новац пошто им је стављено у задатак да купе ердељских кобила за расплод. На то му је Улфелд иронично добацио да су доласком у Беч учинили јако заобилазни пут, а царици у извештају додао да ће то бити она двојица о којима је већ Грашалковић поднео пријаву.¹

¹ ДА, *Vortrag Ulfelds, vom 28. März 1752.*

Војне и цивилне власти у Јужној Угарској су имале заповест да на емиграциони покрет међу Србима строго пазе и о кретањима руских емисара хитно извештавају.

Председник Угарске дворске коморе гроф Грашалковић је баш пре тога у своме реферату о последњим таквим извештајима њему подложених цивилних камералних власти јавио, да су од првих исељеника двојица се из Русије вратила и да купују најкрупнију рогату марву да је ради расплода у Русију отерају. Осим тога, сомборски варошки капетан Рашковић отпутовао је у Беч наводно да неки новац тамо однесе, у ствари му је, каже Грасалковић, главна намера да се посаветује са својим тастом Рајком Прерадовићем, који је одлучио да се сели у Русију као и са руским послаником и још неким пријатељима, како ће се сомборског Магистрата отрести да може са осталима у мају несметано и он у Русију поћи. Прерадовић треба у истом чину да буде постављен код пешака као Хорват код хусара, за кога се још чује да је од царице добио орден. Још неколико хиљада Срба вољни су да се селе у Русију, јавља Грасалковић даље, ако им се у томе буду препреке на пут стављале, отићи ће или потајно или ће чекати да им се изради слободан одлазак посредовањем Хорвата кад буде ради врбовања у Угарску долазио. Ти емигранти се још теше да ће њиховој групи у Ердељу многи православни прићи.²

У то време су баш ухваћени емисари Фридриха II како међу калвинима и лутеранима по Угарској, на верској подлози праве смутње да би се њима у случају рата с Аустријом могли користити.³ Стога су пограничним властима издате строге наредбе да спречавају њихов улаз у монархију а Марија Терезија је у министарској конференцији покренула питање, на који начин да се католичка вера у протестантској Немачкој заштити и међу Србима и другим иноверцима у Угарској шири.

Државни секретар Бартенштајн јој је (24. марта) одговорио да прогонство католичке вере у Прусији једино Русија може спречити, „ако за то у првом реду треба да послуже добри односи с Русијом, само се по себи разуме да се крајња брига мора водити да се

² ДА, *Илур.-serb.*, без датума.

³ Поповъ, *Извѣстїе*, 224.

такови односи одрже“. И спрам Срба је Бартенштајн препоручио, у погледу унијатске пропаганде, велики опрез. „Извештаји барона Претлака о емиграционом питању,“ каже он ту, „гласе још увек повољно. Али без обзира на то што је по његову извештају од 5. фебруара посланику Бестужеву послата заповест да Србима изрази дозволу за сеобу, услед које је овај пре неколико дана затражио дозволу за врбовање једног хусарског пука; кад свега тога не би било, ипак не може о том бити сумње да не би овај руски посланик ишао за тим да руску царицу против овдашњег двора побуни и на то у првом реду њезину познату верску ревност употреби.“⁴

Кратко време после тога Бартенштајн је добио прилику да ту своју мисао – да се православни Срби, из обзира према Русији, не смеју верски прогонити – још боље пред Маријом Терезијом развије.

Царица је 11. марта молбе неких српских официра да им се дају пасоши за Русију послала канцелару Улфелду, написавши на њих својом руком „да једанпут треба томе краја учинити, опасно је те људе тамо пуштати, јер су не само Срби него и некатолици у Угарској сумњиви“. На те царичине речи није одговорио неспособни канцелар Улфелд, који је само чекао повратак грофа Кауница из Париза па да буде премештен за оберхофмајстера, него његов секретар Бартенштајн, који је и до тада састављао све дипломатске ноте у ствари емиграционог питања.

И овом је приликом Бартенштајн на свој уобичајени доктринарни и опширни начин⁵ у свом реферату (од 15. маја) царици изнео, да су Дворска и Државна канцеларија од првог почетка, још од кад се Хорвату и другим официрима дала дозвола за сеобу у Русију пазиле на то да спрече да ти незадовољници не би под изликом верских прогонстава своје нерасположење према Аустрији ширили међу једновернима у Русији и „на тај начин слабили природну и тако корисну односно потребну везу, која не само оба двора него, што нарочито ваља запамтити, обе државе њиховом заједничком сигурношћу и јачином међусобно спаја“. Ниједан курир, истиче он, није од прошлог лета у Петроград послан, а да није понео посланику Претлаку коју инструкцију у том погледу. У три опширна рефера-

⁴ ДА, *Vortrag Bartenstein, vom 24. März, 1752.*

⁵ Arneth, *Gesch. M. Th.*, IV, 348.

та је царици већ приказано било да прогонство католичке вере у протестантској Немачкој може једино Русија спречити помоћи: међутим, да се отклони опасност која католицизму прети у Угарској, особито у крајевима где су протестанти у већини, нема сигурнијег средства од оног које су већ преци царичини – цар Леополд, Јосиф, Карло – у много тежим временима с успехом опробали, а то је да се протестанти у Угарској и суседним наследним земљама где су они у већини помоћу Срба држе у шкрипцу. Но то као и руска помоћ против Фридриха II, каже Бартенштајн, не може се постићи ако би се другима који добро мисле али мало или ништа од спољне политике не разумевају, дозволило да верски прогоне православне. Што су више протестанти у Угарској сумњивији, тим је мање саветно, особито сада кад су, нажалост, због држања Прусије прилике сасвим друге него за пређашњих владара, допустили да Србе ма ко то био у њиховим привилегијама омета.⁶

Док су тако владајући кругови у Бечу водили саветовања о држању према Србима с обзиром на савез с Русијом, почели су јавно и тајно стизати у монархију Хорватови емисари ради врбовања за Нову Србију.

Сви су они били снабдевени исправним пасошима, у којима је обично стајало да путују у Угарску ради набавке разних потреба за војску или руски двор, само да им власти не чине сметње.

По добијеним наредбама су војне и цивилне власти на кретање свих руских поданика у монархији строго пазиле и о свему у Беч извештавале.

У свом пројекту царици Јелисавети о организацији српског насеља Хорват је обећао да његов брат Михајло Хорват и мајор Чорба намеравају да и они о свом трошку преведу у Русију по 1000 људи. Но Михајло Хорват се разболео и ускоро умро, оставивши за собом сина Димитрија, који је добио потпуковнички чин и команду над Пандурским пуком, мада је имао тек седамнаест година. Стога је пошао сам у Аустрију мајор Никола Чорба у пратњи капетана Теодора Чорбе и лајтнанта Мирковића да покуша остварити своју намеру. На пут су добили исправне пасоше у којима је као сврха њихова путовања стајало забележено: уређивање породичних имо-

⁶ ДА, *Vortrag Bartensteins vom 15. May 1752.*

винских прилика и набавка обмундировних потреба за новоустројене пукове. Чим су стигли у Беч и пријавили се војним властима, издале су ове подручним командама у Банату заповест да им буду на руци, како би се што пре могли натраг вратити. Међутим, мајор Чорба је одмах по доласку у Беч поднео царици молбу да се изда пасош за Русију лајтнанту Сабову, кога је као сироче узео његов отац под своје и оставио му половину наследства. У исти мах је и капетан Чорба тражио пасош за свога рођака Теофила Огњановића и његову жену, наводећи да овај већ давно не стоји у војној служби.

Не чекајући решење, двојица од њих тројице отишла су у Банат и делом сами, делом преко поузданика почели да наговарају развојачене моришке и потишке граничаре на сеобу у Русију. У томе су имали успеха, јер после кратког бављења у Банату поднела су сва тројица царици молбу да се најближим рођацима 70 у Русију исељених Срба граничара издају пасоши да и они за њима могу поћи у Русију.⁷

Марија Терезија је већ била вољна да из политичких разлога допусти одлазак ових 70 српских породица кад је у то стигла лажна вест барона Претлака, да је руски двор напустио српску ствар. Кад је приликом једног пријема на двору сама царица то руском посланику, грофу Бестужеву споменула и том приликом додирнула и молбу обојице Чорбе, додајући да је не може испунити „јер и сами требају људи“, одговорио је Бестужев да је он добио поновни указ да се постара за отпуст Срба, према томе извештај барона Претлака није тачан. Царица се на то зачудила и одвратила: „Или Претлак мене обмањује или код Вас њему друкчије говоре.“⁸

После тога инцидента нагло се променило држање бечке владе према руским емисарима: дотадању трпељивост према њима почеле су замењивати оштре противмере, које су довеле до отвореног дипломатског сукоба.

Бартенштајн, који је уместо канцелара Улфелда реферисао царици о молби обојице Чорбе, одбацио је овај пут свој дотадањи тон, којим је с пуно снисходљива обзира и попуштања према Русији писао своје многобројне извештаје царици поводом сеобе Срба

⁷ Акта уз спом. *Vortrag Bartensteina*

⁸ Соловьевъ, о. с., 158.

у Русију и оштрим, безобзирним тоном који је пре неколико година много нашкодио добрим дипломатским односима Аустрије с Енглеском,⁹ поднео јој судбоносни предлог о изгону тих Срба, руских официра, из државе.

У том реферату (од 22. маја 1752) назива их отворено бунцијама и потајним агентима који и против недавно у свим наследним земљама објављене генералне забране, да нико од поданика ма ког сталежа и части био не сме без изричне дозволе земаљског господара туђе цивилне и војне службе примати, свој посао терају. Одлучно препоручује да се њихов захтев одбије а они из државе изгоне, да у року осам дана имају напустити монархију, и то кроз немачке наследне земље тако да уопште Угарску не додирују, у противном поступиће се с њима као против бунција и потајних агената.¹⁰

Царица је тај предлог о изгону потврдила и опуномоћени национални агент Оренги је одмах тај налог о изгону све тројице доставио капетану Чорби лично у руке у његову стану у Бечу, у Курфелдову дућану. Међу заступницима страних држава на бечком двору тај изгон руских официра изазвао је највеће чуђење.

На тако оштар и одлучан корак нагнала је бечку владу и та чињеница што је један од те тројице, лајтнант Мирковић, на заповест мајора Чорбе допутовао у Темишвар и код генерала Енгелсхофена протествовао против хапшења руског лајтнанта Ристе Хрнића и једног његовог каплара, који су ухапшени због врбовања.

У исто време су војне власти ухватиле и руског вахтмајстера Павла Вујића чим је прешао Мориш. Истрагом се утврдило да су му његови претпостављени, мајор Перић и капетан Текелија, који су се у то време бавили у Ердељу наводно ради куповине ердељских коња и хртова турске пасмине за руски царски двор, дали допуст да посети своје рођаке у Банату.¹¹

Услед акције толиких емисара, емиграциони покрет у Поморишју и Потисју непрестано је растао. Поједини вали почели су већ и Србе у Славонији да заплускују. Из Осека је митрополит Ненадовић царици (7. јуна 1752) писао, како је чуо да и провизор у Даљу

⁹ Arneth, o. c., IV, 270.

¹⁰ ДА, *Vortrag B.*, 22. May 1752.

¹¹ ДА, *Vortrag d. Fürsten Lobkowitz*, 6. Nov. 1752.

Михајло Теофиловић хоће да моли пасош за Русију, стога он моли да му се тај пасош не да, да други не крену за његовим примером; његово је мишљење да би већ требало издати царску заповест како би се та сеоба сузбила.¹²

Емиграционом пропагандом међу Србима у Угарској управљао је из руског посланства у Бечу секретар Черњев, везу с њим одржавали су Срби преко свештеника посланства Михајла Ванија, који је пре тога био калуђер у Ходошу, а сам посланик гроф Бестужев водио је дипломатске трансакције, за други рад није био способан јер је већ био стар и болешљив, имао је 63 године и толико патио од подагре да се месецима није могао мицати из собе. Као спроводна станица за исељенике служила је руска експозитура у Токају ради набављања токајског вина за руски царски двор, под командом руског пуковника Србина Вишњевског.

Заједничким деловањем свих тих чинилаца емиграциони покрет је толико набујао да се почетком јула међу Србима у Банату дигла читава побуна, захтевао се слободан пролаз за Русију. Зло је већ толико напредовало, да је командант у Банату генерал Енгелсхофен морао позвати у помоћ оближњи пук кирасира (оклопника) и послати га у дистрикт где је побуна највише маха узела.

Одмах је послан засебан курир аустријском посланику у Петроград са налогом да од руске владе затражи да се посланику Бестужеву у Бечу и пуковнику Вишњевском у Токају забрани да убудуће не примају ниједног Србина или ове на сеобу наговарају, а најмање да их узимају у заштиту.

Међутим, Бестужев је и код руске владе својим форсирањем емиграционог питања онемогућио свој даљи опстанак на бечком двору.

Чим је чуо за изгон споменутих официра и видео одлуку у којој се они називају бунцијама и тајним агентима, пошао је Михаило Бестужев у министарство да тражи објашњења. У одсуству канцелара примио га је вицеканцелар гроф Колоредо и дао му празан, растегљив одговор. За заступника савезничке силе био је то велики ударац. Одмах је известио своју владу о томе, тражећи репресалије. У Бечу сви већ знају за изгон руских официра, писао је у Пе-

¹² МПА., 276 из 1752.

троград царици Јелисавети, и сви се јако чуде тако презривом поступку бечког двора, знајући добро да одбрана Аустрије зависи једино од Њеног царског величанства. Кад су овде пре 4–5 година ухваћене пруске уходе, ни с њима се због страха од краља Фридриха није тако поступало, него су им дали миг да се уклоне. Стога предлаже царици да руска влада тражи да се дигне наредба о непропуштању руских официра и да рођаци српских исељеника у Русији буду отпуштени. „Бечком двору требало би дати јако осетити незадовољство Њ. В. хладним пријемом барона Претлака и другим средствима, што су овде сви тога мишљења ако се у тој ствари иступи озбиљно, овдашњи ће двор све учинити да Њено величанство задовољи, јер му је савез с Русијом неопходан. Иначе би жалосно било да брига Петра Великог за те народе остане без плода баш у тренутку кад је могуће било да се удобно зберу плодови. А и тврдњу барона Претлака како се мени шаљу сасвим други извештаји требало би побити, јер на мене је тиме навучена мржња овог двора, што сви мисле да српску ствар терам сам од себе, а не по указима.“¹³

На ту ноту свога старијег брата, канцелар Бестужев је царици поднео један компромисни извештај, којим је хтео, оцртавши међународни значај и вредност руско-аустријског савеза по обе државе да делује ублажујуће.

Он држи да је смутња потекла из непојмљивог неспоразума, у рескриптима посланику Бестужеву није дата никаква дозвола да тражи допуштење за врбовање 500–1000 људи, него му је просто написано да затражи да не ометају Србима прелаз у руску службу и сеобу у Русију ако они на то буду имали воље и слободе, тако ни у екстракту датом барону Претлаку није ништа више било написано. Бечки двор био је дужан да покаже како је представка руског посланика несагласна с извештајем барона Претлака: један тражи регрутовање 500–1000 људи, а други пише само о несметаном отпусту оних који могу имати вољу и слободу да се селе, од чега се више ни овде није желело. Иначе је и њему непојмљиво, на основу

¹³ Соловьевъ, о. с., 159. Наводи у целини и дословно архивска акта тако да његова *Историја Русије* има за овај рад претежно значај збирке докумената из Руског државног архива.

чега је Претлак писао своме двору да су у Петрограду одлучили да напусте српску ствар, јер му о томе није ништа саопштено. Ствар је још више замрсило што су официри који се налазе у руској служби без знања руске владе поднели Марији Терезији молбу о отпусту исељеничких рођака у Русију; но још безразложније је држање грофа Улфелда, далеко приличније било би да је објавио, на пријатељски начин, руском посланику да је присуство руских официра у Бечу непријатно и по неким обзирима трпети се не може. Јасно је да је Улфелд у тај случај увукао своје огорчење и пристрасност у нерасудном жестином дао повода другима да од малог праве велико. Но за такве маленкости оба двора, природно у савезу спојена, приводити у затегнуте односе, дело је људи ако не злих а оно слепих. Ван спора је да бечки двор треба више савез Русије и да је та корист по њега делом доказана, но исто тако ваља знати да је и за Русију савез с Аустријом неопходан: пруски краљ ништа више не жели него раздељење тих дворова, француска роварења и сплетке у Цариграду имале би тада више успеха, саски двор би већ давно корачао по такту пруског добоша, кад га не би сложено оба двора помагала, поморске државе не би се одупрле француској гордости кад се не би тврдо уздале у савез оба двора, Шведска не би тако мирно седела а још мање тако презриво одбацивала обнову савеза с пруским краљем, како се то показало на тадањем државном сабору.¹⁴

Овај извештај царици је запечатио судбу руског посланика у Бечу грофа Михајла Бестужева, било је јасно да он на том положају више не може остати.

С царичиним одобрењем преместио је државни канцелар свога старијег брата за посланика у Дрезден а оданде свога пријатеља, тамошњег руског посланика барона (касније грофа) Карла Кајзерлинга поставио је на његово место у Бечу, где је овај 7. јула био примљен од царице Марије Терезије у аудијенцију и предао јој акредитиве.¹⁵

Гроф Михајло Бестужев био је незадовољан и својим премештањем и наследником. Познајући начела царице Јелисавете, да се на сва важнија места у држави постављају домаћи људи Руси,

¹⁴ Соловьевъ, *ibid.*, 161.

¹⁵ Бантышъ-Каменскій, о. с., I, 72.

протествовао је Петрограду што је Кајзерлинг био Курланђанин и раније пољски поданик а његов секретар Битнер пруски поданик, но све то није помогло.

И у Дрездену још је Бестужев бодио бригу о сеоби Срба у Русију. Свом пријатељу а политичком противнику руског канцелара, грофу Воронцову, писао је оданде приватно: да би жалосно било кад би се с руске стране сада пропустило да се добије тога храброг и нарочито једноверног (српског) народа. Кајзерлинг му се чини лењ, штоно рекли Французи „l'enfant gate“ и он се, каже, боји да га у српској ствари не преваре, јер је бечки двор у том питању јако заинтересован.¹⁶

¹⁶ Соловьевъ, *ibid.*, 161.

АКЦИЈА УЛФЕЛДОВЕ ВЛАДЕ ЗА СУЗБИЈАЊЕ ЕМИГРАЦИОНОГ ПОКРЕТА

*(Емиграционо ишћање у министарској конференцији после пре-
мешаја грофа Бестужева. План о брзом решењу. Промеморија руској
влади о предузетим мерама за сузбијање емиграционог покрета. Каз-
нени патенти (Royal-Patent) против исељеничких аџената у Темиш-
варском Банату. Преки суд и смртна казна. Руски емисари у Срему.
Захтев Аустрије да се руски официри из државе ојозову. Помирбена
акција новој руској посланика Кајзерлиниа. Меморијал бечке владе о
њену држању и емиграционом ишћању. Молба Срба из Јејре да се се-
ле у Турску. Ушисак у Бечу. Мере бечке владе. Страх од руске интвр-
венције)*

Бечка влада је премештај грофа Бестужева схватила као кру-
пан политички успех па је, мислећи да су у Петрограду одлучили не
мешати се више у емиграционо питање Срба, прегла да тај успех
искористи: емиграциони покрет енергичним мерама брзо да угуши
и помућени савезнички однос с Русијом опет учврсти.

Стога је нарочиту пажњу обратила новом руском посланику
Кајзерлингу, који је такође послан у Беч да поправи дипломатске
односе, који су услед оштре интервенције пређашњег руског
посланика Бестужева постали затегнути. Ради тога је министарска
конференција по смишљеном двоструком плану одлучила да се
изда оштар Казнени патент против врбовања домаћих поданика за
сеобу у стране државе и да се у једној ноти руској влади образложи
неопходна потреба свих до тада подузетих сигурносних мера за

сузбијање емиграционог покрета, а нарочито се оправда изгон обојице Чорбе и Мирковића.

У ту сврху је барон Претлак у Петрограду предао (15. јула 1752) Колегији иностраних дела једну промеморију у којој се наводи да су ти руски официри изгнани из државе с разлога што су по Јужној Угарској почели сами и преко својих емисара свет на сеобу да наговарају без икаквих обзира на објављени едикт од 23. октобра претходне године,* који је руском двору 8. фебруара (28. јануара) 1752. у препису достављен, одмах затим предали су молбу за пасоше за око 70 породица које су они врбовали. Бечки двор је добио поузданих вести да је још и других официра из Кијева у Угарску и Славонију послато да тамо народ на сеобу буне, у томе им много помаже руски посланик Вишњевски у Токају, који под видом транспорта вина за двор шаље многе ћесарске поданике у Русију да се никад оданде не врате. Много народ буни и ходошки калуђер у служби руског посланства Михајло Вани, својим злим саветима је свет толико завео био на побуну и сеобу да је генерал Енгелсхофен морао покрет помоћу војске да утиша. Но кад је и после тога посланик Бестужев посредовао за пасоше, онда је тек засебним куриром Претлаку наређено да код руске владе затражи да се Бестужеву и Вишњевском забрани да се више не мешају у српске ствари, Србе на сеобу не наговарају и не узимају их у заштиту, а Михајло Вани да се преда митрополиту у Карловцима на суђење. За појачање свега тога спомиње та нота на крају да је недавно баш ухаћен на делу Хорватов официр Риста Хрнић како врбује за сеобу у Русију.¹

Та нота је на руског канцелара учинила рђав утисак и дала повода каснијем сукобу.

* Тим едиктом се ради умирења Срба и спречавања руских интервенција оправдава укидање крајина, гарантују развојаченим граничарима привилегије и одређују оштре казне за бунције. (МПА, 167 из 1751). Цео едикт у латинском оригиналу и српском преводу штампао: Николичъ, И., *Войводство Серба аустријски* /у Виени, 1849/ 41. Само латински текст има Нико-Павловић, *Срби у Угарској*, Нови Сад, 1882. 141. Кратак извод: Schwicker, о. с., 132)

¹ *Promemoria Baron Pretlacks*, Petersburg, 15. (4) Juli 1752. (ДА, *Vorträge*).

Међутим, Хрњић је ухапшен и против њега истрага настављена. Риста Хрњић представља типичан пример тајног руског исељеничког агента, каквих је генерал Хорват из Нове Србије често слао у монархију ради врбовања нових досељеника. Наводно је из Русије дошао да као удовац одведе своју децу тамо али је у Темишвару ухваћен због сумње да буни народ на сеобу. Испоставило се да је с једним капларем тајно у Банат дошао, ишао по Поморишју овамо-онамо, штавише и у Темишвар преобучен у униформу домаћег граничарског официра долазио да врбује, где је ухваћен на делу, како је баш два хусара за сеобу придобио. Код њега је нађено писмо секундмајора Петра Марјановића из Кијева од 4. фебруара 1752. на његова брата лајтнанта Павла Марјановића у Темишвар у коме га зове к себи у Русију. „Видиш брате, сад је време“, пише му. „Не дај се упропастити, него дођи. За ову годину нам је царица сено и зоб дала и на нашу молбу нам опет у готову 6000 р. за порције дозначила, при том и свима дала куће подићи каквих наша нација никад није имала и толико части уживала.“²

Пошто руска влада на ову ноту није још одговорила, у Бечу су држали да је заиста српску ствар напустила, па су прегли да емиграциони покрет насилно и брзо угуше.

У ту сврху издала је царска влада врло оштар Казнени патент против оних који домаће поданике врбују у страну војну или цивилну службу и буне их да се селе у стране земље. Да приметне праву сврху тог патента пред Русијом, објавила га је најпре 19. јуна 1752. у Прагу тобоже због сузбијања пруских емисара међу домаћим протестантима.

Мало после објављен је тај Казнени патент (Pönal-Patent)³ 21. јула и у Темишварском Банату. Иако је очито имао оштрицу против Русије, ова се у њему из појмљивих разлога нигде не помиње. Да би се још више пред Русијом отклонила његова узрочна веза са последњим оштрим иступом против руских емисара, у почетку се спомиње да је врбовање домаћих поданика у страну поданство већ било забрањено 95. артиклом аустријског судбеног поступка, затим наредбом од 28. јануара 1738. и патентом од 23. јануара 1743.

² ДА, *Noten vom Hofkriegsrat, 1746–1754.*

³ Један немачки штампани примерак тога патента (12 стр. fol., 17 §§) налази се у МПА, 308 из 1752.

Они који буду ухваћени да врбују ц. кр. поданике у стране војне или цивилне службе или их наговарају на селидбу у другу државу, имају се ухапсити и ц. кр. земаљском суду у Темишвар предати; исто тако и њихови јатаци и други помагачи као и жртве. За што успешније хватање тих исељеничких агената и бунџија (*Werber, Emisarii oder Aufwickler*) као и њихових јатака и помагача одређене су за оно време високе награде.⁴ Имена дојављивача држе власти на захтев у тајности. Кривцима суди преки суд у року од три дана по њихову хапшењу. Ако им се кривица помоћу два заклето сведока докаже, имају се осудити на смрт, и то ради стварања што веће одвратности, на вешала. У сумњивим случајевима дозвољена је и тортура. Параграф 15. истиче, иако се забрана односи на све народе у монархији, Србима и Власима је нарочито забрањено да примају ратну или цивилну службу страних сила, или такву да траже или се из државе селе.

Да се онемогуће дотадањи штетни доласци руских исељеника натраг и тајни одлазак за Русију без пасоша спречи, параграф 16. је одређивао да се сваком оном ко се без царске дозволе исели, има цео иметак заплени и они се свих других права наследства у овој држави лишити. Ако се ма кад у државу врате, судиће им се по овом патенту.

Тај строги патент је поштрио надзор државних власти. Осечки командант је преко генерала темишварског Енгелсхофена јавио у Беч како се у тим крајевима налази неки сумњив руски капетан Стеван Петровић, наводно на пропутовању за Црну Гору, камо иде да спроведе један транспорт Црногораца за Русију. Нарочито му се сумњив чини капетанов слуга, који иде у зеленој ливреји са златним еполетама а има још и једно сиво одело с плаво постављеном фелдом.⁵

У исто време јавио је у Беч и славонски генерал Гајзруг да у

⁴ По параграфу 4. исплаћивале су Камерална и Провинцијална благајна у Темишвару дојављивачима за сваког исељеничког агента после утврђене кривице 150 фор., ако сам агент има новца 200 ф. као награду. За његове јатаке и помагаче 30 односно 60 ф., а за пријаву сваког исељеника 18 односно 24 ф.

⁵ Да, *Conferenz-Protocolle der Hof- u, Staatskanzlei*; Уп. Соловьевъ, XXIV, 234.

околини Земуна бивши пуковник потишке милиције Јован Шевић врбује за Русију.

Да се томе учини крај, барон Претлак је у име своје владе нотом од 26. (15. јула) затражио да се руски официра из монархије отправе натраг, пошто стално буне свет и врбују. Уједно се жалио и на премештеног посланика Бестужева, што је свога домаћег свештеника Михајла Ванија пре одласка у Дрезден отпратио у Русију, а није га предао митрополиту Ненадовићу, мада му је овај својремено уместо њега другог свештеника нудио. Само из обзира према царици Јелисавети – каже – нису Ванија силом у држави задржали.⁶

Међутим, нови руски посланик Кајзерлинг је јавио у свом првом извештају у Петроград, да је почео умерено деловати, чувајући се да не наруши савез између оба двора, јер умереност, по његово мишљењу, води бољем успеху. Аустријски канцелар гроф Улфелд му је на његове представке одговорио пријатељски и објаснио да се међу Србима развило криво мишљење да су они народ слободан (*liberae migrationis*) и да могу ићи куда хоће, због тога се код њих и јавила непослушност према царским наредбама, и зло је толико нарасло да су ради његова сузбијања били присиљени да употребе присилна средства, но сада су ухапшени официри пуштени на слободу и дозвољено им је да се по свршеним пословима врате у Русију.⁷

Тако се поступало с људима који су већ били у руској служби, но Кајзерлинг је у истој ноти искао инструкцију како да поступи с онима који су поново молили да буду примљени у руску службу без знања и дозволе аустријских власти. Отворено није смео да предложи царици и канцелару Бестужеву да одустану од српског емиграционог питања, али увијено прејудицира њиховој одлуци на овај начин: „Ја знам“, каже, „да је за допуну руских пукова потребно људи и да је пре регрутовање било дозвољено због пријатељства између оба двора, но сада се због губитка људи у последњем рату овдашњи двор више свега стара да умножи становништво и уреди

⁶ ДА, *Relationen aus Russland. Promemoria B. Pretlacks*, 26. (15. juli 1752).

⁷ Соловьевъ, о. с., 164.

финансије и по том му не пада лако да отпушта своје поданике а особито у већем броју“.⁸

У Бечу су одмах осетили разлику у држању новог руског посланика у емиграционом питању и трудили се да га што сигурније задобију, те су и против утврђеног церемонијала изашли радо у сусрет његовој жељи да при заједничком примању дипломатског кора у двору он буде испред свих посланика у засебној аудијенцији примљен.⁹

Но поред свега тога су се у владиним круговима врло нелагодно осећали јер руска влада на изгон руских официра из монархије и на објаву Казненог патента није још ништа одговорила, а очекивали су њену оштру реакцију.

Стога је министарска конференција 11. августа 1752. предала грофу Кајзерлингу, у намери да њега и руски двор увери о свом исправном држању у питању сеобе Срба у Русију, од Бартенштајна израђену опширну промеморију (30 стр. fol.), у којој је прегледно али више у општим потезима изнела читаву историју те сеобе од одласка Хорвата у Русију до његова доласка за посланика.

Као зачетници сеобе представљају се ту Хорват и ходошки калуђер Вани, који су за то грофа Бестужева задобили. Занимљиво је званично образложење бечке владе зашто је Хорватову сеобу дозволила.

„Царица би свакако била у праву“, каже се ту, „не само да Хорвату ускрати тражени прелаз у руску службу него да против њега због тога и поступи као што би се то у свим другим државама радило. Не може се тврдити, а да се човек не огреши о одредбе природног и међународног права и да не изложи владарски ауторитет врло штетним примером највећој опасности, да једном поданику до воље стоји да верност и послушност својој владарици откаже и друге заведе да то чине.“ Хорват је међутим и једно и друго урадио. Једино из обзира према руској царици, тј. да не изгледа да се овде захтев једног поданика да у њену службу ступи рђаво тумачи, Марија Терезија се нашла побуђеном да како њему тако и другима тражени допуст да. Но са њеном милошћу учинили су велику

⁸ *Ibid.*, 165.

⁹ Wolf A., *Aus dem Hofleben Maria Theresias* (Wien, 1858), 60.

злоупотребу. Уместо да су се добијеним пасошима само у приложеном списку наведена лица послужила, проширени су ти пасоши на пратњу од неколико стотина, готово хиљаду лица. Би ли се тако шта у којој другој држави дозволило, нека сам гроф Кајзерлинг просуди! Па ипак је Марија Терезија из споменутог обзира и у нади да ће се тим зло завршити и то без запреке дозволила. Али та толеранција је учинила те људе тако дрским да су се усудили још више да траже.

Ново уређење Границе сигурно би смештањем граничара у Темишварском Банату* у миру прошло да није Хорват послао три своја официра, којима је било познато високо поштовање које руска царица овде ужива, стога су они мислили да ће им под руском заштитом бити дозвољено у овој земљи да чине све што хоће.

Међу тако бројним народом као што је српски, мора бити и незадовољника, али како да буде у држави унутрашњег мира и реда ако ће неким страним посланицима и официрима као и руском пуковнику у Токају бити дозвољено да то незадовољство подржавају, подбадају га и незадовољнике у другу страну државу вуку.

То најбоље доказује случај ова три српска официра у руској служби (обојице Чорбе и лајтнанта Мирковића), који су не само сами молбе за емиграцију многих поднели него и дрско захтевали да им се под руском заштитом дозволи вршљање по држави. Тако су они створили у народу велику забуну: „незадовољан или рђав чиновник, непослушан син, сваки потчињени који неће да се покорави вишим заповестима или сваки виши који своје потчињене сувише тлачи, сви су ти мислили да ће се од рђавих последица свога дело-

* Она 3652 граничара (2200 породица) из Моришке и Потиске крајине, што су при плебисциту у новембру 1750. гласали против укидања крајина, напустили су око Духова 1751. своје домове и спустили се у Банат око Кикинде и Панчева, одакле се већина са Хорватом одселила у Русију. Ради сузбијања тога незадовољничког покрета, основан је 28. јуна 1751. од четрнаест шанчева укинутих Моришке и Потиске крајине: Кр. потишки крунски дистрикт, са опширном привилегијом и засебним магистратом у Старом Бечеју, који је судио у цивилним и казненоправним парницама и водио политичко-административну и економску управу над целим дистриктом. (Цела привилегија у латинском оригиналу: МПА, 91 из 1751; у славенском преводу „Сербска пчела“, 1837, 107).

вања извући простом изјавом, да ће поћи у Русију“. За то се могу многи примери навести.

Да се те фаталне последице избегну, морале су се све познате одбрамбене мере предузети: Хорватови официри из државе изгнати и Казнени патент издати.

Забрана сеобе никако не значи да Србе овде сматрају као робове, него као поданике који су дужни да се својој владарици одазивају поданичком верношћу и службом, што и њихове привилегије изрично наводе.

Неки Срби се осим тога туже због прогонства своје вере. Истина је, додуше, да код неких Мађара према Србима у том погледу постоји велика мржња, али се од стране владе строго пази да се Србима у смислу њихових привилегија очува слобода вероисповести.¹⁰

По претходном споразуму с грофом Кајзерлингом а по одобрењу саме царице, бечка му је влада ту ноту, у намери да га што сигурније задобије, најпре као концепт доставила да је прегледа и сва она места исправи која би се евентуално у Петрограду могла рђаво тумачити; толико је већ овај руски посланик пливао у аустријским водама.

Поред неких ситница препоручио је он у ноти од 11. новембра да се измени оно место где се говори о великом незнању српског народа, да се не би царица Јелисавета нашла тиме побуђена да пошаље руске свештенике. На седници министарске конференције 20. августа та је нота с том исправком наново редигована и Кајзерлингу званично предана,¹¹ а овај ју је послао својој влади у Петроград, похваливши држање бечког двора у емиграционом питању Срба. Сама Марија Терезија му је, каже, изразила жељу за вечним одржањем савеза с тако искреним и природним изразима, да једва може бити какве сумње у неслагање њених речи и осећаја. Кад се у српској ствари сравне жалбе Срба официра с одговорима бечке владе – писао је он своме шефу канцелару Бестужеву – излази, с једне стране, да би аустријска влада могла поступати блаже, с друге стране да и сами официри дају повода таквом поступању с њима,

¹⁰ ДА, *Nota Bartensteins, 11. Aug. 1752.*

¹¹ *Ibid., Vortrag Bartensteins, 20. Aug. 1752.*

што би се при већој пажњи могло избећи, при том су и њихови наводи нетачни.¹²

Док је министарска конференција у Бечу била заузета састављањем и одашиљањем те промеморије од 11. новембра која је требало руску владу коначно да одврати од даљег мешања у српско емиграционо питање, десио се један незгодан случај по њу, који је лако могао целу ту акцију поварити. Чанадски поджупан је 2. августа послао оригинално писмо Срба у Јегри у коме ови моле да се због верског гоњења јегарског бискупа могу селити у Турску. У кабинету државног канцелара Улфелда су се ради тога догађаја одмах (18. августа) састали чланови министарске конференције и сложили се у томе да је тај захтев Срба врло опасан сада, када баш Русија између осталог и верска прогонства Срба наводи као разлог да се дозволи сеоба у Русију. Конференција ја закључила да се та сеоба мора свакако осујетити,¹³ што је енергичним мерама заиста и учињено. Угарски бискуп је позван на одговорност а православни свештеник у Јегри Витковић ухапшен, но после кратког времена опет пуштен.¹⁴

Док је Колегија иностраних дела у Петрограду већала о свим тим поступцима бечке владе у последње време, који су достојанство Русије вређали, одиграли су се у монархији догађаји из којих се видело да Аустрија није смела против руских емисара употребити у Казненом патенту објављена присилна средства за сузбијање емиграционог покрета међу Србима. На основу тог патента ухапсио је, на пример, командант у Славонији, генерал Гајзруг руског капетана Степана Петровича, о чијем сумњивом бављењу у Славонији су још у јуну војне власти известиле владу. Но Петрович је некако известио своју владу и на заповест руског двора је Кајзерлинг тражио његово ослобађање. Одмах (30. августа) му је одговорено да је Петрович само био конфиниран у Осеку што се по свом доласку није ником пријавио, али је по заповести из Беча одмах пуштен и отишао је преко Трста у Црну Гору.¹⁵

¹² Соловьевъ, о. с., 161.

¹³ ДА, *Illyr.-serb.*

¹⁴ Биографија Ј. Витковића: „Летопис Матице српске“, књ. 3, 16.

¹⁵ ДА, *Promemoria für Grafen Kayzerling*, Wien den 30. Aug. 1752.

РАЗВОЈ И УНУТРАШЊИ ЖИВОТ НОВЕ СРБИЈЕ

(Привлачност новој насеља. Прелаз православних емиграната из Пољске у Нову Србију. Резервисање земље за удовице, сирочад њалих и сесије. Миџрације Румуна, Буџара и Грка из џурских обласџи. Држање Порџе џрема емигранџима. Еџноџрафски сасџав насељеноџ земљинџи џре доласка Хорваџова. Изџон раниџих досељеника из Нове Србије. Хорваџова џолиџика насељавања. Прелаз раниџих досељеника из руских хусарских џукова у Нову Србију. Понуда црноџорскоџ владике Василиџа Пеџровиџа о насељавању Црноџораца. Денунџирање миџроџолиџи Ненадовиџа рускоџ влади да омеџа сеобу. „Црноџорска комисиџа“ за џрихваџи и сџровод Црноџораца кроз Аустџроџарску, на делу. Мисиџа маџора Пеџровиџа и улоџа џусџолова Јездимировиџа. Врбовање исељеника у Срем. Карловцима. Улоџа синџикуса Балевиџа у џоме. Први џрансџорџи у Русију. Акџиџа С. Пиџчевиџа међу Србима у Мачви и босанскоџ Посавини. Прва и друџа емиџрациџа Срба из џурских обласџи. Миџрациџа Црноџораца. Преџџенџиозни захџев џихових џрвака у Русији. Формирање нових џукова у Новој Србији. Једна оаза Албанаца до Нове Србије. Долазак селиџбених извиђача из џурских и млеџачких обласџи. Знаџинџи џојединачки досељеници. Војна и црквена орџанизациџа Нове Србије. Тоџоџрафска номенклаџура насеља. Соџијално и еџничко џрилаџођавање досељеника. Унуџирашџи живоџи и џроцес асимилације у Новој Србији, на основу досељеничких џисама рођаџима у Уџарској. Навирање Малоруца: оџасностџи џо даљи оџсџанак срџскоџ насеља)

Нова Србија почела је одмах да се нагло развија. Пропаганда Хорватових емисара имала је међу Србима и другим Словенима Угарске лака успеха. Дobar пријем српских досељеника у Русији деловао је привлачно и на Србе ван граница Аустроугарске монархије као и на друге православне народе у турским областима: Румуне, Бугаре, Грке, на Црногорце па и на Албанце.

У том етничком шаренилу се услед сталног прилива околних Малоруса изродио нагли асимилациони процес, у коме су на јакој подлози заједничке вере социјално и етничко прилагођавање и претапљање нарочито брзо напредовали.

У развојном реду чињеница изнећемо овде кратак историјско-етнографски преглед свих даљих миграција Срба и других разних народа у Нову Србију за време њена целог трајања 1751–1764, затим организацију и унутрашњи друштвени живот самога насеља са асимилационим процесима међу досељеним становништвом.

Хорватовим позивом на сеобу користили су се прво влашки и бугарски емигранти у Пољској, који су пред турским зулумима из турских области недавно тамо избегли. Чим су чули за оснивање војничког насеља у јужној Русији, послали су генералу Хорвату изасланство и замолили га, би ли и они могли бити примљени у насеље и раздељени у Хусарски и Пандурски пук, има их око 1000 и више породица. Кад је Хорват послао своје официре међу њих и видео да они озбиљно на сеобу мисле, јавио је, заједно с генералом Гљєбовим, о њихову захтеву Сенату и замолио за обавест шта да ради, јер у инвитааторном патенту спомиње се само Аустроугарска, а не Пољска. Сенат је на основу извештаја Колегије иностраних дела (од 20. априла) да Пољска, с обзиром на уговор с Русијом не може спречити излаз тих људи, Хорвату дозволио да се приме људи тих нација, само не Пољаци, и издао му о томе указ 24. априла 1752.¹

Привлачност новог насеља, у коме због учесталих упада Татара и запорошких козака живот није био баш сигуран, повећало је брзо и повољно решење пензионог питања за удовице и сирочад погинулих. У ту сврху је на предлог Хорвата и Гљєбова одређено указом од 2. јула да се при свакој роти остави залишне земље, и то

¹ *Полное собрание законовъ рос. имперіи*, Т. XIII, бр. 9976.

за удовице палих и за свештенике је одређено као и за вахтмајстере по 30 а за црквенослужитеље као за војнике по 25 четврти.²

Сеоба Срба и других православних народа из Угарске у Русију није могла остати без утицаја и на њихове саплеменике у суседним турским областима, те су и они почели слати извиђаче у Нову Србију. У Цариграду је тада (од јула 1751) био руски посланик секундмајор Алексеј Обресков. Октобра 1752. добио је он из Петрограда рескрипт, у коме му се јавља да су се тога лета из Молдаве и пограничних места неки Власи, Бугари и Грци јавили Хорвату ради пријема у насеље и царичине дозволе за то. Неки од њих су остали, а други су разгледавши све, вратили се да известе своје саплеменике. Међу осталима, дошао је из Молдавије Шљахтић Замфирановић с обећањем да ће скоро преселити у Русију од православних народа Влаха, Бугара и Грка до 1000 породица. Тој сеоби могао би сметати отпор господара Влашке ако би се он због њихова својевољна одласка Порти жалио и она их буде као бегунце, на основу параграфа 8. уговора о миру 1739. натраг тражила, јер тамо изрично стоји да се обостране избеглице враћају. Стога је Колегија иностраних дела од Обрешкова тражила да се распита како би се за њих могла добити исељеничка дозвола или имају ли они можда какве повластице по којима би могли ступити у страну службу, односно изаћи из отаџбине, јер до тада им је прелаз у Русију био забрањен. На то је Обресков 1. децембра 1752. одговорио да у Турској нема забране за исељавање и Порта не би, особито ако би се они даље од границе населили, тражила њихово враћање. Но најбоље би било да се неприметно у мањем броју селе. Молдавски кнез, јавља он у Петроград, чим је чуо за тај селидбени покрет, поставио је на Дњестру страже.³

Хорвату је много сметало што је на територији Нове Србије за-текао преко 4000 већ раније досељених домова, и то из малоруских и слободских пукова и Запорожја 3170 домова, Малоруса који су дошли из Пољске и Молдаве 195 домова, док су 643 дома изјавила да ту од старина живе. На њих се дакако нису могле односити повластице Хорватових досељеника. Поводом Хорватове жалбе

² *Ibid.*, бр. 10.005.

³ Соловьевъ, XXIII, 188.

потписала је царица Јелисавета 20. новембра 1752. указ, да се сви ти досељеници, осим староседелаца, морају у року од пола године на своја стара места у Малорусију иселити јер нису имали дозволу за насељавање. У истом се указу препоручује да се Срби не насељавају на једном месту, него да се мешају међу староседеоце Русе.⁴

На тај је начин Хорват рашчишћавао у почетку своје насеље од страних елемената због тога што је мислио да ће га моћи населити Србима. Он се сигурно надао да ће му започета дипломатска интервенција руске владе у Бечу изградити дозволу да сме у монархији наврбовати нових 500–1000 људи за сеобу у Русију, а веровао је и у успех својих емисара. Међутим, Хорватове се наде нису испуниле. Бечка влада је са давањем дозволе непрестано оклевала, његове главне емисаре су из монархије изгнали и у јулу те године против врбовања и сељења својих поданика у стране државе издали строг Казнени патент.

Осим тога, опстанку Хорватових насеља запретила је још једна опасност. У Кијев је баш тада стигао, с једном новом, повећом емиграцијом Срба из Јужне Угарске, пуковник Јован Шевић и после дуге борбе пред Сенатом и Војном колегијом са генералом Хорватом, који је хтео да га подложи себи и његове људе насели у Новој Србији, основао је Шевић ново српско насеље у Русији – Славеносрбију.⁵ Једном интригом, коју ћемо на другом месту описати, Хорват је покушао да примаме Шевићеве људе у Нову Србију, али му је то само код малог броја Шевићевих досељеника успело, који су се из Кијева низ Дњепар на чамцима у Нову Србију спустили.

Нема сумње да су енергичне мере бечке владе 1753. године емиграциони покрет међу Србима већ биле задржале, руски емисари су и даље под разним изликама у монархију долазили ради врбовања, али без већег успеха.

Зато је Хорват почео да прима и врбује за Нову Србију и друге досељенике. На његов предлог 29. маја 1753. издат је сенатски Указ да у Нову Србију могу бити с породицама примљени и у тамошње пукове удељени и они инострани досељеници православне вере који су се раније доселили и у хусарским пуковима служили. Сваком

⁴ ПСЗ., бр. 10.049.

⁵ В. поглавље „Славеносрбија“.

таквом досељенику даће се као и другима: 10 р. у новцу, једна четврт (25 кг) ражи и две четврти зоби за семе да не мора вратити из одређене своте за пресељавање.⁶

Указом од 8. фебруара 1754.⁷ почело се по организационом пројекту, под надзором генерала Гљебова да гради од земље и тврђава Св. Јелисавете. Гљебов је за то изабрао стратешки врло згодно место на горњем току реке Ингула, на ушћу речице Тура у њега, које је, као што се на приложеним картама види, лежало на средини јужне границе Нове Србије између хусарског и пандурског пука и бранило тако насеље од татарских упада. Француски посланик у Цариграду је упозорио на опасност која Порти прети од српског насељавање и нове тврђаве на њеног граници⁸ и ова је код руског посланика у Цариграду Обрескова протестовала, тврдећи да се подизање тврђаве противи мировном уговору и да та тврђава има онолику важност за Турке као Београд кад је био у аустријским рукама.⁹ Тај сукоб због српског насеља нарочито је незгодан био за Аустрију, јер су се у Бечу највише бојали новог руско-турског рата, који би Прусија и Француска против Аустрије сигурно искористиле.¹⁰ Но Обресков је са самим султаном Мехмедом тај спор на леп начин изгладио.

У то време бавио се у Русији и црногорски митрополит Василије Петровић ради купљења милостиње.¹¹ Кад је овај лукави и себичан човек видео како су досељени Срби из Угарске лепо примљени и награђени, поднео је и он Сенату понуду да може неколико хиљада Црногораца довести, представљајући себе као самовласног господара Црне Горе, кога ће сви тамо послушати чим их на сеобу позове, само му треба путна трошка за емигранте и официра који би их на аустријској граници примили и у Русију одвели. Овај пројекат је примљен у Сенату и од царице одобрен. Грофу Кајзерлингу у Бечу је заповеђено да за црногорску емиграцију изради слобо-

⁶ *Полное собр. зак.*, бр. 9993.

⁷ Скалковскій, *Хронол. обзорѣние новорос. края* (Одесса, 1836), 53.

⁸ Соловьевъ, XXIII, 242.

⁹ *Ibid.*, 287.

¹⁰ Beer, A., *Aufzeichnungen des Gf. W. Bentinck über Maria Theresia* (Wien, 1871), CLV.

¹¹ Од 12. августа 1752. до 18. маја 1754; види *Сѣоменик*, XXXIII, 32.

дан пролаз кроз монархију. Аустријској влади је тај захтев Русије, који би с Турском могао изазвати какав заплет, био врло неугодан јер нови државни канцелар горф Кауниц је, сматрајући Фридриха II као главног непријатеља монархије, тежио да с Турцима одржава добре односе а овамо се бојао да се његовим одбијањем не би Русији замерио. Стога је Кауниц прво покушао да га на леп начин одбије одговарајући Кајзерлингу да Црногорци могу прећи преко аустријског земљишта у Русију, али постоји сумња да ли су они слободни. По вероватним вестима, плаћају они неки данак Турцима, стога би пролаз Црногораца могао довести до заплета с Турском, што би непријатељи обе савезне државе одмах искористили.

Кајзерлинг је на то, по налогу из Петрограда, јавио бечкој влади, да су Црногорци слободни људи, који не само што не признају врховну власт Порте и не плаћају јој данак него с Турцима стално ратују. Договором између Порте и Млетака су додуше Црногорци уступљени Порти, али се слободан народ не може уступити без његова сагласја. Осим тога је Кајзерлингу заповеђено да ствар с бечком владом коначно удеси пошто се договори с митрополитом црногорским, који се баш враћа из Русије у Црну Гору.¹²

Свративши у Беч, покушао је митрополит Василије Петровић да се освети карловачком митрополиту Ненадовићу, што га је пре три године држао три месеца у Крушедолу затворена па га је лично оптужио Марији Терезији¹³ а 5. августа 1754. је послао Колегији иностраних дела тужбу против Ненадовића због његова противруског држања. Ту га оптужује да на све оне који су се у Русији иселили или то намеравају, баца јавно у цркви проклетство, затим да о Русији намерно шири лажне вести, да подстиче своје верне да издају руске емисаре, да забрањује да се по црквама моле за цара Петра и царицу Јелисавету, да се стара да се свака веза Срба са Русима прекине и забрани улаз трговцима с књигама и иконама у монархију, да заводи без сваке нужде штампарију, у којој ће се сумњиве књиге штампати и да се не одупире унији, тако да се пронео глас да је унију већ тајно примио.¹⁴

¹² Соловьевъ, 265.

¹³ *Сйоменик*, XXXIII, 31.

¹⁴ Петровскій, *Донось митрой. черної. Вас. Петровича на ае. карловачкаїо Павла Ненадовича*. Извѣстія отдѣл. русск. языка и слов. имп. Акад. наукъ, Т. XV, 1910, књ. 3, 302–313.

Услед руске интервенције бечка је влада дозволила да црногорски митрополит може сто породица Црногораца кроз Аустрију у Русију провести. У комисију за прихват црногорске емиграције на млетачкој граници послат је у Трст пуковник Стеван Пучков, а за прихват њихов на турској граници у Срему и Славонији одређен је секундмајор из Шевићева пука Стеван Петровић, који се пре неколико година доселио из Подгорице у Русију, напустио своје презиме Шаровић, како је прост народ прозвао његова оца што је био по лицу богињама ишаран и почео се по деду Петру звати Петровић. При доласку Шевићеву у Русију, премештен је из старог Српског хусарског пука у Славеносрбију и добио Шевићеву кћер за жену.¹⁵

Годину дана касније откомандовани су у исту сврху у Аустрију и мајор Симеон Пишчевић, ађутант Марков, родом Малорус и три вахтмајстера, од којих се један звао Крестић. Примивши плату за пола године унапред, добили су заповест да преко Пољске пођу у Аустрију и јаве се руском посланику у Бечу Кајзерлингу, од кога ће добити даље наредбе. Пасош за пролаз до Беча оставила им је Кијевска губернијска канцеларија; но поред свега тога, овим руским емисарима на сваком кораку су правили сметње. У једном малом месту, Лемешану у близини Кошица је Пишчевић седам недеља био у једној механи под стражом конфиниран, док му гроф Кајзерлинг није послао дозволу бечке владе да може ићи у Петроварадин. Ту му се десила и једна незгода: вахтмајстер Крестић је убио свога слугу, због чега су га оковали и затворили и једва га на одлучно узимање Пишчевића, да он као руски војник не спада под аустријску јурисдикцију, пустили.

У Токају му је руски мајор Жолобов, који је после Вишњевског био командант тамошње руске експозитуре за спровођење миграција, уручио заповест од руског посланика да он оде у Петроварадин а Маркова отпрати у Трст пуковнику Пучкову. Ту је Пишчевић и дознао да се руска црногорска комисија с мајором Петровићем на челу бави такође у Петроварадину и да је Петровић обишао турску границу дуж Саве те код митровачког карантина поставио своје људе да прихвате Црногорце, који ће кроз турске

¹⁵⁾ Поповъ, *Извѣстiе*, 180, 194, 306.

области тајно ради сеобе у Русију долазити. Пишчевићу је одмах постао успех целе акције сумњив, јер је знао да црногорска миграција с породицама не може никако кроз толике турске области проћи, него једино лађама преко Ријеке и Трста.¹⁶ Са Петровићем се здружио неки пустилов Јездимировић,¹⁷ који је био родом из Херцеговине, трговао у Котору, служио у млетачкој војсци и одселио се у Русију те ступио у службу у Хусарски пук генерала Шевића. Одатле је побегао и преобучен као монах дошао у Црну Гору те од митрополита Василија Петровића добио поручнички чин, са задатком да у турским областима врбује Србе за сеобу у Русију и тамо их представи као Црногорце. Но Јездимировић у почетку није имао успеха, у Сремску Митровицу је довео само своја два брата и удату сестру са њиховим породицама, стога је ступио у исељеничку комисију мајора Петровића у Петроварадину и с овим се договорио да у Војној граници тајно врбују исељенике.

За то, по одредбама Казненог патента из 1752. године врло кажњиво дело, придобио је мајор Петровић синдикуса Сремских Карловаца Јована Балевића, који је као и он био родом из Подгорице, одакле је још дететом у Угарску дошао те пошто је у школама латински и немачки научио, постао је синдикус. У Карловце и околину долазили су тада многи надничари (звани бећари) због рада у виноградима. Пошто су том приликом морали своје објаве у општини предати, Балевић им је у договору с њима издавао друге, назначивши их у њима као Црногорце; тада би ови одлазили у Петроварадин и пријавили се Петровићу за сеобу у Русију, на што им је Кајзерлинг израдио слободан пролаз кроз монархију, рекавши да их је Јездимировић преко Турске довео. На тај начин је Петровић послао Јездимировића с 50 у Карловцима наврбованих надничара (бећара) у Русију, представивши их тамо као Црногорце а он сам отишао је Пучкову у Трст. Овој превари су аустријске власти ушле брзо у траг и Балевић се једва бекством у Русију спасао.¹⁸

Међутим, капетан Пишчевић је дошао у Митровицу у своју тазбину, где је живела мајка његове жене и брат јој, пуковник Алек-

¹⁶ *Ibid.*, 217 и даље.

¹⁷ О Јездимировићу в. *Сјоменик*, LI; Поповь, *Извѣсїіе*, 217.

¹⁸ Поповь, *Извѣсїіе*, 249–250.

сандар Рашковић, и где је био после Земуна најглавнији прелаз из Турске са великим карантином. Пошто је знао да овуда никада не могу доћи Црногорци, он је преко својих познаника, којих је имао још од времена свога службовања у славонском хусарском пуку, почео међу пограничним Србима у Турској, у Мачви и босанској Посавини, да шири покрет за сеобу у Русију. У први мах су прешла 62 човека, који су се по претходној упуги код пограничних власти у Митровици представљали као Црногорци.¹⁹ Како Василије Петровић није Црногорце могао да потакне у почетку на сеобу, скупили су Пучков и Петровић међу Србима у млетачким областима 27 људи и са једним руским вахтмајстером послали их Пишчевићу, који је с ових стотинак људи у јесен 1756. отишао у Русију, одвео их у Кијев, где су заклет и заједно с Јездимировићевим досељеницима у Оренбургу под видом Црногораца насељени. Руски научник Ричков каже у својој *Топографији Оренбуршке губерније*,²⁰ да је то насеље Црногораца и Албанаца лежало на самом месту мочинске паланке за реком Самаром, али су ти досељеници после три године (1759), на властиту жељу делом удељени у руске хусарске пукове, делом су прешли у Хорватову Нову Србију.

Међутим, емиграциони покрет се међу Србима у Турској, у Мачви и Босни и даље ширио. Да не би Пишчевић заслугу због насељавања Црногораца себи присвојио, митрополит Петровић и мајор Петровић су преко пуковника Пучкова израдили одлуку Сената, којом је Пишчевић у Русији задржан и уместо њега, ради пријема даљих емиграната поручник Јездимировић и ађутант Марков наново у Митровицу и Нови Сад послани. У јесен 1757. је из Турске код Митровице прешло у Срем опет око 1000 Срба са женама и децом, који су се по ранијим упутама опет за Црногорце издали. Јездимировић их је примио, одвео у Нови Сад где су презимили и у пролеће идуће године с њим у Русију отишли. Те Србе је Хорват у Миргороду населио и устројио од њих ново одељење, названо Миргородски гарнизон.²¹

У то је с тешком муком кренуо у Русију црногорски митро-

¹⁹ *Ibid.*, 263.

²⁰ *Сочиненія и йереводы къ йолзѣ и увеселенію служащїе*. Септ. 1762, 199.

²¹ Поповъ, *Извѣстїе*, 262.

полит Василије Петровић своју миграциону групу правих Црногораца. Његов секретар Алексије Колиновић, иначе приватни учитељ родом из Славоније, прича да га прво ниједан Црногорац није хтео да послуша, говорећи „да он нема власти нагнати их на сеобу из своје отаџбине, јер они то неће“. Главну реч против сеобе водио је сердар Стано Радонић за рачун главног провидура Млетачке републике за Далмацију Гриманија. Овај је руску пропаганду митрополита Василија спречавао гледајући у њему агента Русије, која тиме своје погледе баца чак на Јадранско море.²² Али, кад је митрополит придобио сердара Стана обећавајући му титулу губернатора какве у Црној Гори није било, а он му је протумачио да значи генерала и владоаца и да може услед тога на повратку из Русије постати начелник целе Црне Горе, пристали су уз њега и други, не многи Црногорци, и са својим митрополитом кренули у Русију.

Та група бројала је свега 153 лица, од којих су најзнатнији били: губернатор Стано Радонић, сердар Вукотић, војвода Мојсије (Мојаш) Пламенац, Петар Ђурашковић и Никола Књажиновић. Под вођством митрополита Василија и мајора Петровића стигли су у децембру преко Угарске у Кијев и Сенату поднели молбу с претенциозним захтевима: да се приме у руско поданство, да се од њих формира црногорски хусарски пук, 20 младића приме у кадетски корпус и издаје им се годишња пензија од 15.000 р.²³ Одговорено им је (15. јуна 1757) да ће се црногорски хусарски пук основати онда кад се за то доста Црногораца накупи.²⁴ Но тиме се они нису задовољили и митрополит Василије толико је разним молбама Сенату досађивао да су га најпосле, давши му 500 р. и кола, послали преко границе.²⁵ Разним интригама Хорват је по одобрењу Сената један део тих Црногораца задобио под своју команду и одредио их да служе у новооснованом Македонском хусарском пуку²⁶ у Новој Србији, други део је удељен у руске војне јединице а мали број њих вратио се разочаран у отаџбину, међу овима (31. марта 1759) и црногор-

²² Томић, Ј., *Црногорски митрополији Василије Петровић*, „Глас“, 88, 81. Опширније у „Гласу“, 96, 209 и даље.

²³ Државни архив у Москви, *Серб. дџла*, дец. 1757.

²⁴ *Сјоменик*, XXV, 32.

²⁵ Поповъ, *Извѣстїе*, 366.

²⁶ *Ibid.*, 398.

ски капетан Георгије Радонић.²⁷ Те године је у Нову Србију прешло и српско насеље око Оренбурга као и већина оне групе Срба из турских области које је Јездимировић прошле године у Русију довео.

У Седмогодишњи рат против Прусије послао је Хорват у руску војску читав хусарски пук, за који су хусара послали и Шевић и Прерадовић из Славеносрбије. Године 1759. формирана су у Новој Србији два нова пука: Бугарски и Македонски. Такозвани Бугарски пук формирао је мајор Пишчевић у малом месту Манжелу, које лежи на граници Малорусије, Нове Србије и пољске Украјине, већином од разних војних бегунаца аустријске и пруске армије са ратишта, но у оба пука били су официри Срби.²⁸ Постепено су четири пука из српских насеља учествовала у Седмогодишњем рату и одликовала се „сјајним држањем“ и нарочитим кројем мундира; по свршетку војне они су послужили као узор за реформу свих других руских козачких пукова.

Добар пријем православних досељеника у Русији рашчуо се по целом Балкану и са разних страна почеше стизати у Нову Србију извиђачи ради посредовања новог насељавања. Октобра 1755. дошао је у Кијев, одатле отишао у Петроград, Грк Атанасије Баставић с молбом албанског „дөрвиш паше,“(!) (православне вере) Хаџи Макри-Пуљезија да се он, и с њим око 1500 Албанаца приме у руско поданство. Та је понуда радо примљена и Баставић се са скупоценом панагијом с Христовим ликом на дар Пуљезију вратио натраг, но преговори око сеобе су се још две године отегли. У априлу 1757. послао је опет митиленског епископа Атанасија да му се јави на каквом основу ће Албанци бити примљени и да моли да се у близини Нове Србије населе.²⁹ По месту Арнаутка, које је лежало на Бугу ниже од југозападне границе Нове Србије,³⁰ види се да је тада заиста и нешто Албанаца морало доћи, но колико и када, не можемо утврдити.

Прилив досељеника у Нову Србију непрестано је трајао. Хор-

²⁷ Државни архив у Москви, *ibid.*, март 1759.

²⁸ Поповъ, *Военныя поселенія Сербовъ въ Австрiи*, 609.

²⁹ Државни архив у Москви, *ibid.*, 2 ex 1757.

³⁰ Види приложене карте.

³⁰ Види приложене карте.

ват је јавио у Петроград да су само за три месеца, од јануара до априла 1757, придошла 822 нова досељеника оба пола.³¹

У фебруару дошао је у Русију, на интервенцију руског посланика у Бечу, граничарски мајор у аустријској војсци Јован Подгоричанин, родом из Подгорице, али није ступио у Нову Србију, него у руску војску и тамо дотерао до генерал-мајора.³²

Октобра исте године вратили су се из Далмације у Нову Србију каплар Кончаревић и хусар Станковић заједно с далматинским епископом Симеоном Кончаревићем, који је из млетачке Далмације морао да бега, и донео представку „од словенских православних народа у Србији, Босни, Херцеговини и других места, да по једноверју ступе у руско поданство“. Кончаревић се настанио у Кијеву, где је и умро.³³

У новембру исте године дошао је опет српски свештеник Петар Морачанин с молбом неких Срба из турских области, да буду примљени у поданство и да им се дозволи да се под именом Црногораца на аустријској граници јаве.³⁴

Те године браћа Павле и Симеон Чарнојевићи от Маче замолили су писмом вицеканцелара грофа Воронцова да им помогне код бечког двора да добију купљени спахилук Футог од грофа Кавријанија и тим поводом ступили с њим и ради сеобе у Русију у преписку. Дана 17. фебруара 1760. поднели су обојица молбу да буду примљени у руску службу као капетани царичине телесне гарде, што им је и одобрено.³⁵

Поред тих побројених већих и мањих миграција српских и

³¹ Соловьевъ, XXIV, 176.

³² Држ. архив у Москви, *ibid.*, 1 из 1757; Поповъ, *Извѣстїе*, 393, 404, 478. О његовој породици у Русији види последње поглавље књиге.

³³ Држ. архив у Москви, 4 из 1757. Горњокарловачки еп. Данило Јакшић осумњичен је од државних власти да ради на сеоби својих верних у Русију, што се с њим диписивао док је овај био још у Хрватској („Летопис МС“, књ. 134, 12)

³⁴ Државни архив у Москви, 4 из 1757.

³⁵ *Ibid.*, 7 из 1757. и 10 из 1760. Капетану телесне гарде исмаиловског пука и „уџдовъ футошкаго и шимандскаго земледержателю“ Симеону Черноевичу от Маче, посветио је П. Јулинац свој *Увод у историју слав.-серб. народа* (1765).

других православних досељеника у Нову Србију из Аустроугарске, затим из турских и млетачких области Балканског полуострва, навирало је непрестано у то српско насеље и околно домаће становништво, и то највише Малоруси разног сталежа; на тај се начин у том шаренилу разних народности исте вере створио један нагли и занимљив процес нивелисања и етничког претапања.

Но прво ћемо изнети организацију Нове Србије па онда тек унутрашњи живот и асимилациони процес њена становништва описати.

Нова Србија имала је пограничну војничку организацију. Делила се на пукове, ови на шанчеве или (роте) чете. Свака рота имала је засебног командира и „ротно правленије“. Првоосновани Хорватов хусарски пук и Пандурски пук имали су по 20 рота, које су, као што се и на приложеној карти лепо види, поред свог имена носиле и редни број. Генерал Хорват, који је био подложен директно Сенату, изабрао је новоосновани шанац Новомиргород за штабно место свога пука и за главно место насеља, у коме је на основу царског указа (од 9. марта 1759) завео неку врсту „Главног присуственог места“ (трибунала или суда) под именом „Канцеларија новосербскога поселенија“, коју је сам он назвао Канцеларија Новосрпскога корпуса; од ње су све остале суседне колегије административно зависиле, а она само од Сената. Та Хорватова канцеларија била је подељена на шест одељења, свако одељење имало је по једног вишег официра на челу а над свима је био Хорватов главни секретар; у њој су се расправљале понајвише војничке ствари али и унутрашња економска питања насеља, режим је био потпуно апсолутистички.³⁶

Нарочито је занимљива топографска номенклатура Нове Србије.

При метанастазичким кретањима српског народа запазило се „да исељеници носе као пуж кућицу имена свога села, краја, потока, планине кадшто и целог предела и по њима називају исте пред-

³⁶ О. с., Скаљковског и Попова. Агатоновић и Спасић (о. с.) нису имали у рукама књигу Скаљковскога, него кратак извод из ње у „Голубици“, 1840.

мете у новој области, где су се населили“.³⁷ Новонасељеним селима су по правилу давали имена својих села у матици.

За то преношење топографских и географских имена имамо у Новој Србији управо класичних примера. Официри су новооснованим шанчевима давали имена оних места из којих су се доселили у Русију, тако да и по топографској номенклатури Нове Србије можемо одредити порекло досељеника и обим миграције Срба из Угарске.

На савременим географским картама Нове Србије (у прилогу) видимо забележена имена готово свих српских шанчева из укинутих Моришке и Потиске крајине у Угарској, што нам даје један несумњив доказ више да је то српско насеље у Русији основано од миграционе групе оних 2200 српских граничарских породица, које су се због укидања Моришке и Потиске крајине спустиле у Банат и већина од њих се одатле под вођством генерала Хорвата и Шевића одселила у Русију а мали део се задржао.

Из Моришке крајине носе имена ови новонасељени шанчеви у Новој Србији: Чанад, Надлак, Семлак, Печка, Глоговац, Мандорлак, Павлиш; из Потиске крајине: Фелдвар, Сентомаш, Петрово Село, Сента, Кањижа, Мартонош, Бечеј.

Сем тих шанчева постојала су, што се и на карти види, још места: Суботица, Панчево, Земун, Вараждин, Чонград, Вуковар, Димитровица, Бешка, Вршац и Сланкамен.

И географска имена су српски досељеници из својих матица у Русију пренели. Темишварски Банат се у XVII веку звао и Нова Србија;³⁸ то име се у народу латентно одржавало и код исељеника тога краја при стварању новог насеља у Русији поново оживело.

Духовну власт над Новом Србијом вршио је у почетку кијевски митрополит Тимотеј, који је свештенство постављао и код суседних запорешких козака, од 1757. пак перејаславски и бориспољски епископ Јован. Војничко свештенство издржавала је држава, паро-

³⁷ Цвијић, Ј., *Мейџанасџазичка креиџања, њихови узроци и њоследице*, („Срп. етнограф. зборник“, књ. XXIV) 51.

³⁸ На једној карти из XVII века која се налази у делу: Philipp Cluverii, *Introductio in geographiam veteram ac novam*, из 1694. Банат се од Тисе до иза Карансебеша зове „Moesia seu Nova Serbia“. (По саопштењу г. др Косте Хација.)

хијско сами досељеници; но да би што више досељеника привукла, руска влада је у сваком већем селу о свом трошку подигла цркву и свештенике плаћала те Синоду наређивала да тамо Русе за свештенике поставља.

Кад је Хорват мало ојачао, покушао је да оснује засебну српску епископију, која би и Словеносрбију обухватила, те је Синоду јавио да је у Новој Србији подигао манастир и одредио за архимандрита калуђера Софронија, из Србије позвао епископа и замолио Синод да га за архијереја потврди, али му је то због малог броја цркава (22. септембра 1760) одбијено.³⁹

Године 1757. делила се Нова Србија на три протопрезвитерата: новомиргородски протопопијат⁴⁰ је обухватио Хорватов хусарски пук са 20 шанчева или рота; криловски протопопијат⁴¹ пешачки Пандурски пук, такође са 20 рота; протопопијат града Св. Јелисавете Новокозачки пук са 26 рота.

Руска влада је издашно оба српска насеља помагала, сви државни приходи из њих текли су у једну заједничку благајну, тзв. „Новосербску и Славеносербску сумму“, и трошени су једино на њихове потребе;⁴² царица је новоподигнутом манастиру из личне благајне давала 2000 рубаља годишње.⁴³ Све је то рађено с планом да српско војничко насеље што боље ојача и њиме се југоисточна граница државе што сигурније заштити.

Само подизање насеља у том пограничном, услед опште несигурности због татарских упада запустелом крају, није било лак посао. Нарочито је прва година српским досељеницима задавала

³⁹ Скальковскій, *Хронол. обзор. новорос. њосел.*; у срп. изв.: „Голубица“, 1840.

⁴⁰ Нови Миргород, Печка, Петрово село, Надлак, Калниблат, Семлак, Архангелск, Мартонош, Панчево, Кањижа, Сента, Вуковар, Фелдвар, Суботица, Цибулев, Мошорин, Дмитровка, Сомбор, Глинск, Вршац (*Ibid.*)

⁴¹ Крилов, Вингош, Чанад, Пиљужница, Ковин Сланкамен, Бечеј, Вараждин, Глоговац, Енова, Шољмош, Чонград, Павлиш, Мандорлак, Сентомаш, Табурино, Крјуков, Каменка, Земун. (*Ibid.*) (Географски положај тих места види на приложеним картама).

⁴² Скальковскій, о. с.

⁴³ Тврди капетан из Нове Србије Л. Серезли у писму од 30. октобра 1753. проти Ј. Албићу у Араду. (ДА, *Illyr.-serb.*, 1753)

муке, кад је требало такорећи ни из чега подићи куће, засејати додељену земљу и уједно одбијати пљачкашке упаде блиских и опасних непријатеља, кримских татара и запорошких козака; но ипак су Срби, навикнути услед толиких присилних и својевољних сеоба да често живот почињу сасвим изнова, све те почетне тешкоће прве године издржали и нагло почели да напредују јер нису имали више над собом оног несносног верског и политичког притиска као у отаџбини. Њихови шанчеви се претварају у лепа места, у која су се збирали трговци из Русије и других страна и заводили у њима „базаре и јармаркте“, особито су напредовали Новомиргород и тврђава Св. Јелисавете, око које је постао богати и трговачки Јелисаветград.

Официри су према чину добијали на вечито земљу и стварали на њој салаше и засеоке (хутора и деревни). Пошто је владала оскудица у радној снази јер су војници радили своју земљу, насељавали су их или околним домаћим људима или обично људима из пољске Украјине, који су на тај начин постајали њихови кметови.⁴⁴

Услед сталног прилива домаћег малоруског становништва, који се нарочито после свршетка Седмогодишњег рата појачао, Срби и други досељеници у Новој Србији су брзо мајоризирани и процес асимилације био је тиме знатно олакшан.

Социјално и етничко прилагођавање српских досељеника новој средини текло је нагло, на основу верске солидарности, затим етничке и језичне сродности. Сам процес изједначавања и претапања био је праћен оштрим трвењем са старинцима, Руси нису показивали према новим дошљацима толико предусретљивости као њихова влада. Нарочито су козаци у почетку заузели непријатељско држање. При једном пљачкашком упаду у Нову Србију убили су капетана Уксуновића у његовој кући, а капетану Шевићу су другом приликом са паше уграбили коње.⁴⁵ И домаће малоруско становништво исмевало је навике, начин одевања и понашања српских досељеника, надевајући им често карактеристичне надимке. Тако се, на пример, још за време бављења Хорватове групе у прихватној станици у Кијеву тужила Хорватова жена „генерал-

⁴⁴ Поповъ, *Военныя поселенія Сербовъ въ Австріи*, 609.

⁴⁵ Поповъ, *ibid.*, 610.

гевалтигеру“ С. Пучкову (4. јануара 1752): „что здѣшніе подольскіе обыватели и многіе студенты немалое посмѣятелство имъ чинятъ и съ великимъ поруганиемъ називають какъ ихъ служащихъ такъ и ундеръ-офицерскихъ женъ циганками, потому что онѣ имѣють на главѣ уборъ, булавками [иглама с великим главама које дрхѣу] заткнутой, и будто бы приѣхали сюда булавками торговать“.⁴⁶

У Државном архиву у Бечу сачувана је једна мала збирка приватних писама, која су српски досељеници из Нове Србије писали својим рођацима у Угарској.⁴⁷ Та писма нам умногоме осветљују унутрашњи друштвени живот насеља, откривају субјективно осећање самих досељеника у новој отаџбини и дају нам прилике да и непосредно завиримо у тај брзи асимилациони процес. У свим тим писмима, која су државне власти заплениле од разних руских емиграна, једнодушно се хвали живот у Новој Србији и позивају рођаци и познаници да се и они тамо одселе. Занимљиво је у том погледу писмо Петра Булића, проте у Новомиргороду, који је припадао најближој околини генерала Хорвата; послао га је своје куму калуђеру Лазару, администратору парохије Велики Св. Петар код Св. Миклуша у Банату. На почетку хвали у псеудокласичним хиперболама онога времена царицу Јелисавету, „која помаже православне у целом свету и најмилостивије се за све досељенике брине“. Доба њене владе упоређује са златним добом цара Константина, цара Теодосија и благочестиве царице Пулхерије и Ирене. „Овде реч Божја није везана као тамо од иновераца“, говори му даље, затим иронично узвикује: „Па где су заслуге Ваших предака и очева? Ни ваше рођене заслуге не цени тамо нико. Овде је само наше племе и род, нико од неверника, Римљана и Унијата.“ На крају зове га да се и он досели: „кад је већ забрањена сеоба у Русију простом народу, нико неће свештеницима на пут стајати, нарочито калуђерима, за којима не плачу жена и деца“. Хвали се: „Мени је, хвала Богу, у Новој Србији добро, да ми не може боље бити. Седим код куће без сваког посла, примам годишње 300 рубаља осим споредних прихода.“

Марија Станкова из шанца Коробчина, који је лежао на речи-

⁴⁶ Петровъ, *Акѣи и докуменѣи оѣн. къ истѣоріи Киевской академіи* (1913), II, 103.

⁴⁷ ДА, *Illyr.-serb.*, 1753–1754.

ци Вису источно од Новомиргорода,⁴⁸ пише своме оцу Николи Станковићу у Будим (22. октобра 1753) међу неким породичним стварима: „коме тамо рђаво иде, овде ће му бити добро, што је овде све јевтино и бадава се живети може, но најбоље пролазе занатлије. Стога терајте шогора Ђорђа да дође, па да га Бог види!“ Хтела му је, каже, руски да пише, али није, што се боји да ја не би разумео, јер руски се од српског разликује. Ката и Јоца не знају српски. Московски је опет друкчији и лепши од руског, завршава она своја језичка разматрања, из којих видимо како је прилагођавање брзо напредовало.

Редов Игњат Степанов из телесне компаније генерала Хорвата у писму мајци хвали Бога, што се ослободио шизматичке земље и зове је да и она к њему дође.

Василије Поповић, такође из Миргорода, пише (3. октобра 1753) Петру Филиповићу у Сентомаш да покупи све своје друштво па да дође у Нову Србију, руска царица ће своје официре по нове досељенике послати. Етнографске важности за нас има његова молба у том писму, да Филиповић понесе у Русију „неколико комада секира, јер тамо стаје комад једну немачку форинту а талир ишту за оне које имају облик као оне у Угарској, овде секире имају други облик“. Осим тога моли да му наруче и пошаљу и једну широку ручну секиру, јер ни таквих тамо нема.

Капетан Лазар Серезли, који се заједно с Хорватом иселио, опет јавља Стевану Станковићу у Велики Варадин да у Новој Србији имају добре плате и доста земље. Само његова и његове компаније земља протежу се у дужину три миље, у ширину две миље и има доста шуме, ливада и воде. Овде нас, каже, нико не назива шизматичима, јер Немци и католици уживају овде онакву част какву смо ми имали код Мађара. Овде је наше царство и наша влада!

Са Србима одселио се у Русију и један мали број Мађара. Далеко од земље матице и од своје компактне народне и верске целине, променили су они брзо веру и народност.

Тако, на пример, Рар Марсци из шанца Несторова у Новој Србији зове (3. новембра 1753) свог оца Јаноша из Великог Варадина к себи и хвали му се да их је Бог с добром земљом и платом

⁴⁸ Види приложене карте.

благословио, имају свега доста: могу водити економију, трговати, држати механе, марве итд. и орати колико хоће без давања десетка. Нико их не зове шизматичима, јер догод Мађари католичке, калвинске или Лутерове вере не приме православље, не примају се у насеље.⁴⁹

То свестрано напредовање српског насеља у Русији потврђује нам и савременик, мајор Симеон Пишчевић, који је све то својим очима гледао и у својим мемоарима описао. Он поносно тврди „да су наши генерали Хорват у Новој Србији, Шевић и Прерадовић у Славеносрбији учинили од пустиње земљу обећану, насељену, обрађену, оплемењену и плодом земаљским изобилну“.

Али нису сви становници Нове Србије уживали у том опшем благостању – Хорват је у својој канцеларији завео управо деспотски режим. Становници Новомиргорода и околине као и сви они који су с њиме лично у додир долазили силно су од њега имали да трпе. То је свакако био разлог што се и неки питомци Духовне академије у Кијеву по свршеним наукама нису хтели да врате у Нову Србију, одакле су на науке и послани, него су радије отишли у своју ранију отаџбину Угарску.

Но баш тај нагли развој Нове Србије носио је са собом и њену пропаст. Услед јаког навирања Малоруса, српски досељеници, код којих је асимилациони процес и онако брзо напредовао, за кратко време су мајоризирани и све више су почели у руске масе да тону. Тиме је и даљи опстанак Нове Србије као засебно организованог војничког насеља постајао све више немогућ.

⁴⁹ Поповъ, о. с., 608.

ДИПЛОМАТСКИ СУКОБ С РУСИЈОМ

(Промеморија канцелара Бестџужева бечкој влади /21. септембра 1752/ са кријиком њена држања према руским официрима. Ултиматуму слични захтеви задовољшиине. Поразно деловање промеморије у Бечу. Обрџу у држању бечкој двора. Кајзерлинџов извешџај о џиом обрџу. Аудијенџија барона Прејџлака код руској канцелара џоводом промеморије од 21. септембра. Одлучно држање руској канцелара. Прејџлак о броју срџских исељеника. Сџоразум. Признање аусџтријском џосланику збој промене курса у емџрационом џиџању. Први знаџи џоџуџиџања. Минисџарска конференџија 28. деџембра 1752. за одржање руској савеза. Инсџруџија Прејџлаку о џобијању промеморије од 21. септембра. Исџоријски разлози Барџениџајна о давнашњој џодложносџи Срба Уџарској)

Брзи полет Нове Србије био је омогућен једино с разлога што је Аустрија одустала од строге примене Казненог патента 1752. против врбовања и сељења својих поданика у Русију. Она то није учинила својевољно, него услед оштре, ултиматуму сличне интервенције руске владе. Из политичке нужде морала је дозволити да руски емисари на њеним јужним границама из турских и млетачких области прихватају и кроз њену територију даље у Русију спроводе нове миграције Срба, врбујући тајно узгред исељенике и у самој монархији.

Тај, по развој Нове Србије тако важан руско-аустријски дипломатски сукоб, изнећемо овде у најкраћим потезима.

Негодовање руског двора због јавног изгона руских официра из државе, због њихова честа хапшења од стране војних и цивилних власти а особито због објаве и плакатирања Казненог патента, још је више пооштравао онај необзиран и непотребно увредљив начин на који су све те одбрамбене мере од стране бечког двора извођене. Такво држање је пред заступницима страних држава силно штетило угледу Русије, о чије су се пријатељство тада многе државе отимале.

Као одговор на аустријску ноту од 15. (4) јула 1752. канцелар Бестужев је предао аустријском посланику у Петрограду 21. септембра једну оштру промеморију, у којој образлаже од случаја до случаја стајалиште Русије према свим тим сигурносним мерама, које је бечка влада у последње време предузела, и на крају одлучно тражи да се све те мере опозову.

Ова промеморија канцелара Бестужева логичније и јасније образлаже стајалиште руске владе у српском емиграционом питању него што је то чинила бечка влада у својим нејасним и доктринарно замршеним нотама, које је руском двору слала.

Оштрим изразима критикује се ту плакатима: „на један међу савезничким дворовима још нечувен начин проглашени преки суд“ и протестује против обеде да су руски официри бунције што је „не само неосновано него још и царско достојанство и познати великодушни начин мишљења Њ. В. руске царице пред очима целог света тако јако умањује“. Посланику је толико пута већ казано да се бечком двору оставља сасвим на вољу да се овдашњој тражњи о сеоби 500–1000 оних Срба који су већ добили отпуст и са породицама хоће у Русију да се настане, удовољи или не. Никад се, вели Бестужев, у Петрограду није помишљало да се за то употребе она средства о буњењу страних поданика, због којих се руски официри без икаква повода обеђују у јавним плакатима, декретима и недоличним демаршима пред целим светом. Такви поступци са запостављањем, иначе међу свим дворовима обичне предусретљивости (*Attention und Bienesance*) једва се могу допустити и међу зараћеним државама.

„Господин посланик ће“, наставља Бестужев, „по својој познатој увиђавности сам моћи јасно увидети, уколико се тако непријазно држање може сложити с пријатељством и добрим споразумом, који између оба царска двора постоји; и да такво држање ни-

је можда више прикладно да пријатељски споразум умањи и само семе неповерења и хладноће посеје те властитом интересу својих владара рђавих, а намерама заједничких непријатеља корисних последица донесе.“ Иначе се тешко може замислити да би се против руског савезничког двора у тако незнатној ствари, која почива на простим претпоставкама и сумњи, пред целим светом могло тако иступити и против њега тако мало пажње и обзира показати.

Што се мање с руске царске стране такво непријатељско држање икада могло очекивати, тим већим разлогом сматра се у праву да се против тога најенергичније жали и што скорије и потпуна задовољштина овим најпријатељскије тражи, и то:

1) Да се сви виши и нижи официри као и прости војници који стоје у руској служби, уколико су још затворени, на слободу пусте.

2) Да се забрана да ниједан Рус не сме пролазити кроз Угарску и ондашње крајеве, као и мајору Чорби, капетану Чорби и лајтнанту Мирковићу достављени декрет поред свих других с погледом на руске официре и на штету царског достојанства објављени плакати, преки суд и томе сличне одредбе опозову и униште. Споменута одлука о изгону та три руска официра се као пијеса која превишње достојанство овдашњег двора врло вређа, овим у оригиналу враћа натраг.

3) Да се најближим рођацима оних Срба који у овој држави већ живе, слободан пролаз овамо дозволи.

4) Да се свим људима и породицама које се из Турске хоће у Русију да селе, као и онима који су из Босне с Бошком Михајловићем пребегли и сада у Хрватској живе, несметано пролаз у Русију дозволи.

5) Да се у Бечу заосталој породици потпуковника Прерадовића по правди и једаред већ даном обећању да пасош да може са својима овамо доћи.

6) Да се оним Србима, који се у овој држави и служби већ налазе, у погледу њихова покретна и непокретна иметка као и других праведних тражбина не само по правди суди него им се, ако буде потребно да ради тога и лично тамо дођу, свака могућа помоћ и предусретљивост укажу.¹

¹ ДА, *Relationen aus Russland; Promemoria für den k. k. Ambassadeur Extra ord. Herrn B. v. Pretlack*, Exc., Petersburg, 21. sept. 1752.

На Претлака и бечку владу је ова ултиматуму слична промеморија учинила управо поразан утисак. Испуњење руских захтева косило се директно с државним суверенитетом монархије. Без неизмерне штете по углед саме државе нису се никако Казнени патент и остале разне наредбе за сузбијање емиграционог покрета међу Србима могле опозвати. У Бечу су тек после ове оштре руске ноте увидели да су отишли сувише далеко и сви се побојали за даљи опстанак руског савеза, који је већ по ранијим рефератима свих министара, а нарочито грофа Хараха² поред све заједнице државних интереса почивао ипак само на добром расположењу свемоћног канцелара Бестужева и царице Јелисавете. Тада је у дворским круговима сазрела и одлука да је мања штета по државу жртвовати неколико хиљада Срба него због тога доводити савез с Русијом у питање, и одлучено је да се Русији попусти, цела ствар што пре оконча, а дотле према руским официрима с највећим обзиром поступа.

Тако је одмах и учињено. Крајем септембра Кајзерлинг се жалио што је темишварски командант генерал Енглсхофен ухапсио шесторицу руских официра што су носили руску униформу са руском значком на капи и државним грбом на корицама сабље.

После ове руске промеморије одговорено је Кајзерлингу да то не стоји, Енгелсхофен им је само пребацио што се ником нису пријавили, од шесторице задржана су само тројица што нису имали дозволу за излаз из земље, али су их из обзира према руској царици одмах пустили.³

Кајзерлинг је то проверио и јавио у Петроград да су по његовим последњим извештајима из Угарске задржани официри са свим људима спремни на одлазак у Русију, што се може сматрати као коначни завршетак непријатног емиграционог питања.⁴

На то је и руски канцелар закључио да и он попусти у свом држању према бечкој влади, те је 6. октобра примио у аудијенцију барона Претлака. Предмет њихова разговора била је руска нота од 21. септембра 1752. Претлак је одмах на почетку рекао да је ауст-

² Arneth, *Gesch. M. Theresias*, IV, 270.

³ DA, *Note an Kayserling, d. do Wien*, 2. oct. 1752.

⁴ Соловьевъ, о. с., 168.

ријска влада пре свега требало да опровргне у Русији раширено мишљење да су Срби слободан народ и да се могу селити куда хоће (*liberae migrationis*). Бестужев му је на то одговорио да у Русији такво мишљење нису никада имали иако су га могли стећи на основу извештаја из Беча, да се тамо дају пасоши за сеобу свима који то хоће. Мало затим неугодно их је изненадио други извештај, да је Србима сеоба у Русију забрањена, и то тим више што им је у исто време јављено да многи Срби не могавши у Русију, бегају у Турску. Руска је влада мислила, рекао је канцелар, да бечком двору мора бити милије да ти људи оду у Русију него у Турску, и да је на основу тесног и природног савеза оба двора сасвим свеједно ако се доласком тих досељеника у Русију број лаких руских трупа нешто повећа или ако ове остану у аустријској држави.

На то је Претлак одвратио да су пасоши били издати поименице а не уопште, и то претежно из разлога што су тиме хтели да се опросте бунтовних људи, јер су их честе побуне Мађара научиле опрезу. Ниједан Србин, уверавао је он Бестужева, није из монархије прешао у Турску, него напротив мноштво народа жели оданде да пређе у монархију али их не примају, јер желе да сваку распру с Портом избегну. Испрва се радило, наставио је даље, о отпусту 500–1000 људи у Русију, но до сада их је отпуштено до 2000, задржани официри сви су ослобођени, Шевић води у Русију до 800 људи, у Бечу задржана породица Прерадовића је такође отпуштена, али уместо благодарности за толику предусретљивост свога двора, добио је оштру промеморију пуну жестоких и страсних израза за царски дом. Најпоследње је замолио канцелара Бестужева да ту промеморију узме натраг, јер би она јако огорчила Марију Терезију, али је овај одговорио да је промеморија написана с исто онолико огорчености и неумерености с колико се у Бечу поступало у српској ствари. Но како се по новим извештајима грофа Кајзерлинга с аустријске стране држање променило, изразиће руска влада бечкој влади на томе долично признање.⁵

Тиме је аудијенција била завршена. Њен успех могао је барона Претлака само упола задовољити: није додуше израдио да се нота од 21. септембра опозове, али је израдио другу ноту којом се његовој

⁵ *Ibid.*, 169.

влади на њену новом држању у српској ствари изриче признање и тиме се сви оштри захтеви о задовољштину у ноти од 21. септембра потпуно паралишу.

После тога су се у Бечу прегли да погоршане дипломатске односе с Русијом што пре поправе. Ради тога министарска конференција сазвана 28. децембра 1752. закључила је да се у спољној политици има остати при одређеном генералном систему (од 1749. године). Српске привилегије се морају најтачније испуњавати. Сви су се сложили у томе да је „састављач промеморије од 21. септембра имао намеру да у корист Прусије изазове хладне односе између оба савезничка двора. Пошто је Русија држава коју други требају а она друге не треба, и пошто се услед тога ни неограничен слободан излаз не може дозволити ни отворено одбити, што се са Моришанима и Потисанима и урадило; то је необично много размишљања требало како да се добри односи с Русијом одрже“, констатовала је конференција у свом записнику, који је 4. јануара идуће године поднела царици с примедбом да би се већ и по савету грофа Кајзерлинга требало потрудити да се Русији подложност „илирске нације“ убедљиво прикаже.⁶

Тај посао поверен је опет државном секретару Бартенштајну, што је он од свих чланова владе најбоље познавао српско емиграционо питање и привилегисани државно-правни положај српског народа у монархији. Он је саставио инструкцију за барона Претлака, која је овом требало да пружи могућности да у датој прилици пред руским канцеларом побије или оправда све жалбе руске ноте од 21. септембра претходне године и успостави опет добре односе.

Царицу је, каже се у тој инструкцији Претлаку, дубоко дирнуло што је из његова извештаја видела како је рђаво српска ствар у Петрограду стајала. Разлог томе било је погрешно уверење да је Србима најпре био слободан излаз из државе и сеоба у туђе земље дозвољена. То је поткрепило и тврђење Срба као „да њихов народ ни у каквој другој потчињености не стоји, до ли у оној коју доноси својевољно изабрана заштита, коју они могу по вољи опет од себе отклонити и куда хоће отићи“.

Та уображена слобода, каже Бартенштајн, нема никаква ра-

⁶ ДА, *Vortrag Ulfelds, ddo Wien, 4, Jän. 1753.*

злога, што доказују и споменици најстаријих времена. Из титула угарских краљева се види да су пре петсто година били Срби њима подложни. На пример *Andreas, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriaque Rex.* (Belius, *Not. Hung.*, Tom III 97). Или: *Bela, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniaeque Rex.* (loc. cit., 474).

Казнени патент, тврди се даље, није издат нарочито против Русије, јер се руски официри у њему нигде не спомињу. Он је само понављање старих наредби. „*Articuli Diaetales*“ краљевине Угарске из 1690. исто садрже. Врбовање у страна поданства забранио је још Карло VI године 1726. а Марија Терезија 1743. и 1744.

Руски официри су сви отпуштени у Русију.

Радо би се допустило да Бошко Михајловић породице из турске Босне спроведе у Русију, али обзиром доброг суседства с Турском ради одржања мира то не допуштају, јер Француска и њени савезници стално Порту против монархије драже.⁷

Сви ти разлози које је барон Претлак изнео руском канцелару, нису на овога могли да делују да напусти даље мешање у емиграционо питање Срба. Руска нота од 21. септембра је додуше сузбила примену Казненог патента против руских емисара, али ови из 1753. надаље нису више могли да забележе какав јачи успех, јер је објава Казненог патента од стране државних власти и свештенства по црквама, са претњом преког суда, на народ застрашујуће деловала и емиграциони покрет постепено стишала.

⁷ ДА, *Note an Pretlack, 1752*, без датума.

СЛАВЕНОСРБИЈА

*(Судбени њроѡн Шевића и Прерадовића ѡре сеобе у Русију. Оѡи-
ѡустѡ из војске и ѡасоѡи. Врбовање исељеника ѡо Војној ѡраници. Са-
сѡав и сеоба Шевићеве ѡруѡе у Русију. Акѡија Шевића и Прерадовића
код Сенѡиа за самосѡална насеља. Конференѡије Сенѡиа. Хорва-
ѡове иѡѡриѡе ѡроѡив Шевићева насеља. Указ о Славеносрбѡији. Насе-
љавање одређеноѡ земљѡиѡиа. Оѡис ѡѡѡа земљѡиѡиа. Долазак Симео-
на Пишчевѡиа у Славеносрбѡију. Живоѡи насеља у ѡрвој ѡдини. Дѡѡло-
маѡиска иѡѡтервенѡија код бечке владе ради ѡроѡустѡиа 70 ѡородѡица
раниѡих исељеника. Сѡисак исељеника, оснивача Нове Србѡије. Прилив
Руса у насеље)*

Друго војничко насеље Срба у Русији, Славеносрбѡија, основано је по угледу на Нову Србѡију годину дана касније од Хорватова противника, потпуковника моришке милиѡије Јована Шевића и пуковника славонског хусарског пука Рајка Прерадовића.

Обѡица су припадали најодличнијим српским породицама у Војној граници. Шевићев деда Радослав био је потомак древне властеоске породице и доселио се у Угарску још у XVI веку¹ а његов отац Ђорђе, или како су га сви звали Ђурка Шевић, добио је официрски чин у моришкој милиѡији 1704. и постао оберкапетан у Араду те као такав учествовао у побуни Пере Сегединца.² Његов син

¹ *Русскѡи ѡѡѡраф. словаръ* (Санкт-Петербург, 1911)

² Јакшић, М., *Побуна Пере Сегединца* („Богосл. гласник“, 1902, св. 22), 31.

Јован постао је обрстлајтнант у моришкој милицији, живео у шанцу Чанаду и истакао се као народни првак и вођа. Колики је углед уживао сведочи и та чињеница што су га после смрти митрополита Исаије Антоновића изабрали народни прваци сва три српска стаљежа да с депутацијом иде у Беч (фебруара 1742) у ствари избора новог митрополита.³ Његов син Петар добио је за жену најстарију кћер пуковника Атанасија Рашковића, кнеза од Новог Пазара,⁴ који је опет био ожењен сестром патријарха Арсенија IV.

Јован Шевић се показао као највећи противник укидања Моришке и Потиске крајине, при плебисциту у новембру 1750. гласао је за сеобу у Русију. Да не би одлазак у Русију тако угледног народног првака повукао за собом и друге побуњене Моришане и Потисане, оптужио га је председник Инкорпорационе комисије гроф Грасалковић (23. јануара 1750) да је бунио више официре моришке милиције против инкорпорације,⁵ и тиме га заплео у дуго-трајан политички процес са сврхом да спречи његов одлазак у Русију. При том је Грашалковићу помагала наредба да се из укинутих крајина нио не сме селити пре измирења свих дајбина и дугова.⁶

Највише угарске власти уплеле су се одмах у парницу само да се не омете какогод утеловљење тих крајина Угарској. Палатин, фелдмаршал гроф Јован Палфи је (22. фебруара) вођење истраге против Шевића поверио генералу Енгелсхофену, коме је у ту сврху додељен генерал-аудитор Харер.⁷ У почетку је Грашалковић великим обећањима задобио и амбициозног Јована Хорвата да га при утеловљењу крајина Угарској помаже. Хорват је против Шевића поднео и тужбу,⁸ 4. маја је одозго истрага против Шевића пожурена, но ипак се ничег кажњивог није против њега могло утврдити. На то је Хорват Грашалковића напустио, ставио се уместо ухапшеног Шевића сам на чело незадовољничког покрета у Поморишју

³ МПА, 323 из 1749.

⁴ Поповъ, *Извѣсѣіе*, 87.

⁵ РА, 330, 23. јануар 1751.

⁶ Ердујхељи, *Истѣоріја Нової Сѣга*, 156; Schwicker, *Polit. Gesch. d. Serben in Ungarn*, 131.

⁷ РА, 365, 22. Febr.; 372–3, 24. Febr.; 357, 24. März 1751.

⁸ Schwicker, 127.

и Потисју и почео с руским послаником ради сеобе у Русију да преговара.

У недостатку друге кривице пронашли су у бечком Арсеналу још из 1744. године једну признаницу са Шевићевим именом за примљених 160 пушака и 70 пари пиштоља које је требало тамо да врати или да их плати. Међутим, *Directorium in Publicis et Cameralibus* (3. јуна) изјавио је да је утврђено да су Моришани то оружје поред властитих пушака и целог пртљага у ропству у Козелу (у Шлезии) изгубили, према томе се не може од Шевића тражити накнада.⁹ Пошто истрага није показала успеха, Дворски ратни савет је најпосле (13. октобра) царици предложио да се потпуковнику Шевићу и његову сину лајтнанту Петру Шевићу као и потпуковнику славонског хусарског пука Рајку Прерадовићу издају пасоши за сеобу у иностранство.¹⁰

Марија Терезија је издавање пасоша Шевићу (19. октобра 1751) одобрила, али је најенергичније одбила то да учини Прерадовићу и на предлогу Савета је својеручно написала да се он ухапси и стави под истрагу. Код Шевића је ствар сасвим друкчије стојала, они су не хотећи се помирити с новим стањем после укидања крајина још раније били иступили из војске али Прерадовић, који је био родом из Будима,¹¹ није служио у укинутим крајинама, него у регуларном Славонском хусарском пуку и прошле године још био одликован пуковничким чином. Хорват је са својом групом исељеника из Поморишја и Потисја отишао у Русију пре месец дана а сада се указала опасност да ће се за Прерадовићем и српска милиција из Срема и Славоније, која тек што је претворена у регуларне пукове, на сеобу у Русију повући. Стога је он на заповест саме царице ухапшен, отпремљен у Беч и тамо је пуних пет месеци у „Stockhausu“ држан под истрагом затворен. Чим је Прерадовић пао у царску немилост, напустио га је одмах и митрополит Ненадовић, који га је још прошле године препоручио у Беч за пуковника на место умрлога Петрандија. Дана 29. октобра пријавио је Ненадовић Савету да ухапшени Прерадовић дугује по приложеном

⁹ РА, 29, 3. Juni 1751.

¹⁰ РА, 13. ost. 1751.; М. П. А., 163 и 164 из 1751.

¹¹ Bidermann, *Russ. Umtriebe in Ungarn*, 49.

препису менице од 17. априла 1745. оставини покојног митрополита Арсенија 400 ф. и замолио да се из затвора не пусти док не плати тај дуг.¹² На то је Прерадовић одговорио (10. децембра) да се задужио у ћесарској служби кад је 1745. спроводио осам ескадрона хусара граничара са Саве, у Немачку на Рајну. Пошто му се од народног новца као посланику на народноцрквеном сабору дугује на име неплаћених дневница свота од 1602 ф., моли да се Ненадовић упуту ради исплате на ту његову тражбину.¹³ И од тутора српске капеле у Бечу, Константина Парасковића, стигла је пријава (4. фебруара 1752) да Прерадовић црквеној благајни такође дугује двадесет дуката.¹⁴

Међутим, Шевић се са својим сином Петром, добивши пасош, није одмах одселио у Русију, него се још пуну годину задржао у Угарској, полагао продавао своје имање у Чанаду и опрезно врбовао исељенике. Руског посланика Бестужева је још за његова боравка у Бечу сасвим за себе придобио причајући му о отмености своје породице, а нарочито показавши му слику цара Петра у скупоценим оквиру, коју је наводно његов деда од цара добио за услуге на Пруту. Све је то о њему Бестужев још пре три године јавио у Петроград, препоручујући Шевића нарочитој пажњи руске владе.¹⁵ Од Бестужева је Шевић добио обећање да ће у Русији добити генералмајорски чин и пуномоћ да сваком официру који с њим у Русију пође обећа један чин више него што је имао у аустријској војсци.¹⁶ Исељенике је Шевић врбовао врло опрезно. После објаве Казненог патента пренео је своју акцију из Баната, где је надзор тиме јако поштрен, у Срем. Али ма како да је он ту пропаганду опрезно ширио, ипак су јој војне власти ушле у траг. Славонски генерал Гајзруг (Geisrugg) је из Земуна (3. јула 1752) јавио Савету да Шевић ради на томе да многе наговори на сеобу у Русију, сваком обећава виши чин, сиромашнијима даје и новац а објавио је свима својим

¹² МПА, 169 из 1751.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, 220 из 1752.

¹⁵ *Полное собр. законовъ рос. имперіи*, Т. XIII, указ бр. 10.049.

¹⁶ Поповъ, *Извѣстїе*, 92.

присташама да се за три недеље скупе да у Русију с њим пођу и да све то у тајности држе.¹⁷

Но стварних доказа против Шевића, који би могли послужити као подлога за примену Казненог патента против њега, Гајзрут није могао да набави. Емиграциони покрет међу народом тајно се и даље ширио, ван домашаја државних власти. Тако је, на пример, други зет пуковника Рашковића, Симеон Пишчевић у кући свога таста у друштву са Петром Шевићем, који је већ добио пасош за Русију, одлучио, потакнут његовим примером, да се и он сели,¹⁸ што му је после дугих мука и страдања пошло за руком.

У јесен те године (септембра 1752)¹⁹ Шевић се са својом групом која је бројала око 800²⁰ лица, махом такође Срба граничара из развојачених Моришке и Потиске крајине, одселио у Русију. Најистакнутији чланови Шевићеве групе, који су сви добили пасоше за Русију 18. јануара 1752.²¹ били су официри: Георгије Филиповић, капетан из Глоговца, Максим Зорић, капетан из Мошорина, који је усинио познатог љубимца Катарине II, генерала Симеона Наранџића Зорића, сина Гаврила Наранџића а унука Максимова стрица Јована Зорића,²² затим Живан Миоковић, капетан из Надлака, Маринко Милутиновић, лајтнант из Суботхеља, Георгије Прелић, син лајтнанта Прелића, затим корнети: Игњат Миоковић из Надлака, Манојло Вујичић из Чанада, Михајло Михајловић из Мандорлака, Живко Радојчић из Надлака, те Коста Јузбашић и Константин Бошњак и др. Максимов брат Василије Зорић добио је пасош тек 28. априла. Сви ти официри су приликом плебисцита у но-

¹⁷ ДА, Conferenz-Protocoll d. Hof-u. Staatskanzlei, ddo 26. juli 1752.

¹⁸ Поповъ, *Извѣсѣііе*, 87.

¹⁹ *Ibid.*, 98.

²⁰ ДА, *Vortrag Bartenstein, vom 17. Aug. 1752.*

²¹ Тај списак официра налази се у Ратном архиву у Бечу (*Illyr.-serbica*; 1752). Без ознаке места одакле су официри у: „Срп. Сиону“, 1906, затим *Сѣоменуку*, II.

²² О генералу Зорићу написао је на основу руских архивских података студију г. Милош С. Московљевић („Срп. књиж. гласник“, 1913, св. 6. и 7), но главни део те студије о љубавним авантурама Зорића и Катарине II познат је опширније из [Хелбигове] књиге: *Russische Günstlinge* (Tübingen, 1809), 114–119.

вембру 1750. гласали за остајање у милитарском сталежу, тј. да се Моришка и Потиска крајина не развојаче.

Кад је Шевић са својом групом стигао у Кијев, чуо је за царски указ да се сви досељеници из Угарске имају отпраљати генералу Хорвату у Нову Србију. Незадовољан тиме, остави своје људе у прихvatној станици у Кијеву и оде у Москву, где се тада и царски двор баш бавио, те поднесе молбу Сенату да му се одреди друго земљиште и привилегија за ново насеље, јер он не може бити под командом Хорвата, од кога је у аустријској служби био по чину старији, осим тога је од Хорвата и већи број људи у Русију довео.

У то време стигао је у Москву и Прерадовић, те је и он поднео Сенату молбу о оснивању засебног насеља, образлажући је тиме да је у ћесарској служби био од обојице старији.²³ Прерадовић се из Аустрије једва извукао. До лета је био изравнао дугове и преко руског новог посланика у Бечу Кајзерлинга затражио поново пасоше за себе и пратњу од осамнаест људи, пет жена и осморо деце. Кад је опазио да му због пратње праве сметње, замолио је два засебна пасоша најпре само за себе, жену, сина и једног слугу, па онда за свој пртљаг и осталу пратњу, коју је оставио спремну за пут. После многих тешкоћа дали су му тај први пасош и обећање да ће други добити, али чим су чули да је отишао у Русију, нису своје обећање хтели извршити.²⁴

Кад је Хорват сазнао за молбе Шевића и Прерадовића о оснивању засебних насеља, пожурио је одмах да пред Сенатом обеснажи и ову двојицу са њиховим људима под своју команду у Нову Србију задобије, тврдећи да он има за сеобу Срба у Русију највише заслуга, јер се као први усудио да тражи селидбене пасоше, осим тога Прерадовић није никог сем своје породице довео. Ова двојица су на то одговорила, и тако се пред Сенатом о насељавању Срба развила дуготрајна расправа.²⁵

За Шевићево насеље Војна колегија је још пре његова доласка одредила пусто место око Казана дуж Волге, но Сенат је Колегији издао заповест да се постара о насељавању Украјинске утврђене ли-

²³ Поповъ, *Извѣстїе*, 177.

²⁴ ДА, *Relationen aus Russland, Note Pretlacks, von 21. sept. 1752.*

²⁵ Поповъ, *Извѣстїе*, 176.

није пуковима ландмилиције, јер тамо је већа потреба за заштиту оне границе. Стога је на предлог Сената царица указом (од 20. новембра 1752) наредила да се на заједничкој конференцији Сената и Војне колегије, у присуству Шевића и Прерадовића проучи питање о насељавању Украјинске утврђене линије и њој предлог поднесе. Истог дана је потписан и указ којим се Прерадовићу даје чин генерал-мајора.

На заједничкој седници (29. марта и 1. априла 1753) Сенат, Колегија иностраних дела и Војна колегија сложили су се у томе да се Шевић и Прерадовић населе на земљишту од Бахмута до Лугана. Дана 17. маја царица је потписала, а 29. маја 1753. је објављен указ да се Шевић и Прерадовић населе са досељеницима „од краја линије и насеља ландмилиције [Хорватове] са стране реке Донеца, тј. од Бахмута до Лугана“. По суду Војне колегије могло се ту населити по угледу на Нову Србију до 3000 људи, а с проширењем у пустињу и до 5000. У том указу се и Шевић именује генерал-мајором на основу препоруке посланика Бестужева.²⁶

Но убрзо се показало да је Шевић дао Бестужеву о себи лажне податке. Барјактар Вулин, који је са Шевићем заједно у Русију дошао, жалио се Сенату да је Шевић од њега још у Угарској узео слику цара Петра, коју је његов деда, пуковник потишке ландмилиције Вулин од цара добио, да га тиме код руског посланика у Бечу препоручи, међутим он се сам том сликом користио. Исто су тако и официри који су са Шевићем у Русију дошли оповргли код Сената његову тврдњу да их је он о свом трошку довео.²⁷

На то су оба нова генерала позвали у Сенат и наредили да се са својим људима селе, и то Прерадовић у Бахмут а Шевић на Лугану, где ће им у споразуму с генералмајором Гљебовим инжењер-пуковник Бибииков одмерити и расподелити земљу за насеље. У том је већ и лето одмакло па је одлучено да досељеници до пролећа презиме у Кијеву. Тако су се у Кијеву нашле две команде српских досељеника под генералима Шевићем и Прерадовићем са замцима нових пукова, оба генерала остала су још у Москви, а уместо њих су заповедали њихови синови, потпуковник Петар Шевић и пре-

²⁶ *Полн. собр. зак. р. имп.*, бр. 10.049.

²⁷ *Ibid.*

мијер-мајор Георгије Прерадовић, радећи на томе да један од другог примамо што више људи.²⁸

Кад је Хорват видео да му код војних власти није пошло за руком да Шевића и Прерадовића добије под своју команду, покушао је да их онемогући на други, унапред смишљен начин, послао је у Кијев свога потпуковника Димитрија Перића са задатком да привидно набавља неке потребе за насеље, у ствари, да Шевићеве људе примамом да пређу к њему у Нову Србију. Мада је Перић био Шевићев зет, Хорват га је ипак задобио за то израдивши му премештај из старог Српског хусарског пука у Нову Србију и промакнувши га од капетана за потпуковника. Перић је већ толико успео да би његов таст скоро без људи остао, да у последњем тренутку није на молбу Шевићеву с вишег места Хорвату био пријем Шевићевих људи забрањен. Кад га је Хорват због његова неуспеха почео гонити, Перић се после дуга страдања вратио својој тасту Шевићу на место премијер-мајора Стевана Петровића, који је отишао у Аустрију да прихвати црногорске исељенике.²⁹

У то је с пролећа 1754. стигао у Русију и поручник Славонског хусарског пука Симеон Пишчевић после дугог страдања од стране противруског режима, који је тамо заведен после Хорватове и Шевићеве сеобе, са сврхом да се даље сељење спречи. Све то своје вишегодишње страдање описао је Пишчевић опширно у својим мемоарима,³⁰ који за историју оба српска насеља у Русији имају највеће важности.

Тек с пролећа идуће године почели су Шевић и Прерадовић да насељавају од пуковника Бибикова одмерену земљу, која се простирала источном страном дњепарске пустиње дуж десне обале севернога Донца, између старог утврђеног градића Бахмута, који је насељу служио као упориште, и Лугана. По указу од 29. маја 1753. насеље се звало Славеносрбија.

Том приликом су Шевић и Прерадовић основали петнаест шанчева (рота), који су се убрзо претворили у села. Од српског шан-

²⁸ Поповъ, 170.

²⁹ *Ibid.*, 198–202.

³⁰ Поповъ, *Извѣстїе о њохожденїи Симеона Сїеѣиановича Пишчевича 1731–1785* (Москва, 1883), IV+1561.

ца Донецкое (или Подгорное) постао је град Славјаносербск, у данашњем Славјаносербском срезу Екатеринославске губерније.*

По опису Пишчевића, била је то „земља отврдла, дивља и можда од створења света необрађена и лежала је од древних времена без сваке користи, пуста и без народа. Јаке зиме и врућине као у унутрашњости Русије није тамо било, зима је била умерена, а клима је подсећала на Молдавску, и лоза је тамо успевала“.³¹

С пуно поезије описује Пишчевић све тешкоће прве године при оснивању насеља. Он је добио задатак да своју роту насели на Донцу само са једанаест хусара, једним вахтмајстером и два каплара. Прво домаће насеље било је удаљено на читав дан хода али се старинци, плашљиви и неповерљиви, ни по коју цену нису могли најмити на рад. Положај досељеника упоређује с бродоломцима, који се занесени валовима на пусто острво хране зељем, корењем и ловом, „тако смо и ми дошли на пуну степену и земљу таку, где од створења света никаква насеља није било, ни купити се није ничег могло, а ко је хтео чега имати морао је неколико дана ради тога да путује“. Куће су подизали од плетера, са кровом од траве и правили земуннице док му није пошло за руком да разбije пасивну резистенцију старинаца према њима и да од једног старца из оближњег насеља купи кућу од липових брвана, коју му је овај пренео и склопио. Од тада су почели са старинцима општити и од њих животне намирнице куповати. Но већ идуће године нестало је нужде, јер су посејали хране за себе и своју стоку, набавили марве, оваца, живине и почели удобније да живе.

Као Хорвату, и генералу Шевићу је прва брига била да Славеносрбију што боље Србима насели; стога је у фебруару 1754. поднео царици Јелисавети молбу да се преко грофа Кајзерлинга у Бечу изради дозвола да жене, деца и најближи крвни рођаци оних Срба досељеника који су с њима у Русију дошли, могу се такође за овима у Русију доселити. Тој молби је приложио списак својих досељеника са тачном ознаком мушких и женских лица за које се дозвола сеобе тражи.³²

* Мурашкинцевъ, *Славјаносербскъ*. (Брокгаузъ-Эфронъ, *Енциклопед. словарь*, XXX, 306)

³¹ Поповъ, *Военныя поселенія Сербовъ въ Австрiи*, 607.

³² Поповъ, *Извѣстiе*, 189.

Ту се тражи дозвола за породицу: генерал-мајора Шевића 6 лица, капетана Живана Миоковића 11 лица, капетана Стевана Михајловића 6 мушких и 7 женских, капетана Георгија Прелића 2 м. и 3 ж., лајтнанта Василија Зорића 4 м. и 4 ж., лајтнанта Михајла Вујичића 2 лица, лајтнанта Живка Радојчића 2 м., лајтнанта Николаја Грачанова 6 м. и 2 ж., лајтнанта Гаврила Попова 4 м., барјактар: Лазара Шејтанина 2 м., Максима Кирића 4 м. и 4 ж., Николу Ружића 2 м., Георгија Арсенијева 9 м. и 5 ж., Саву Милосављевића 2 м. и 3 ж., војног свештеника Михајла Ванија 15 м. и 3 ж., квартирмајстера Рудачева 5 м. и 6 ж., Георгија Станичкова, вахтмајстере: Ристу Попова (из Кикинде), Јована Јаковљевића, Павла Давидова, Михајла Мацина, Захарија Дабића, Георгија Грубића, капларе: Родоша Медаковића, Филипа Минарова, Марка Бајанца и за породице од 56 војника редова: Остоје Рунића, Јована Џебановића, Стојана Кошугића, Мишка Чанадца, Рајка Руса, Келемена Бенедикта, Петра Литричева, Васе Јанкелина, Максима Богосављева, Козме Славковића, Василија Југовића, Пантелије Милошева, Григорија Попова, Алексија Табаковића. У свему се тражи дозвола сеобе за 383 мушка и 155 женских лица. Горња имена представљају језгро досељеника с којима је Шевић основао и населио Славеносрбију и позната су нам већ, нарочито имена виших официра, из гласачких спискова плебисцита у новембру 1750, којом приликом су гласали за милитарски сталез.³³

Но Марија Терезија на предлог свога државног канцелара грофа Кауница „услед ратних губитака“ није више дозволила сеобу у Русију толиког броја својих поданика, него из нарочита обзира према својој савезници царици Јелисавети дозволила је (3. априла 1754) одлазак у Русију само женама и неудатој или неожењеној деци у списку именованих лица.

Шевић и Прерадовић устројили су из досељеника два хусарска пука под својим именом и два пикинерна, у које су и други познији досељеници примани. Бахмут је изабран за главни квартал и Бахмутски козачки пук ушао је у састав Славеносрбије.

Пуковник Бибиков се старао да роте и села даље према пустињи прописно утврди. Са Хорватовом Новом Србијом Шевић

³³ Д. А., *Relationen aus Russland. Note Kayserlings vom 2. März 1754.*

и Прерадовић нису имали везе и потчињени су били Војној колегији. Духовни поглавар у Славеносрбији био је од 1756. бјелогородски архијереј. У Седмогодишњи рат послала је и Славеносрбија неколико ескадрона хусара.³⁴ Нагли прилив руског становништва је даљи опстанак и овог српског насеља све више угрожавао.

³⁴ Уп. Скальковскій, А., *Хронол. обзрѣніе истѳоріи новоросс. края*. (Одесса, 1836). Извод из њега: Светић, М., *Србљи у Русіи*, „Голубица“, 1840, 270–287. Спасић и Агатоновић, *Срп. усѳанци у вези са нар. сеобама у ѿуђини*, књ. II.

АКЦИЈА КАУНИЦОВЕ ВЛАДЕ ЗА СУЗБИЈАЊЕ ЕМИГРАЦИОНОГ ПОКРЕТА

(Нова влада у Бечу. Стари курс спољне полиције. Канцелар Кауниц и савез с Русијом. Дојуна савезног уговора из године 1746. Кауниц и емиграционо питање Срба. Предлој руској влади за обострани desinteressement. Нови аустријски посланик у Пејропграду. Крунски савети о српском емиграционом питању у Бечу. Експозе грофа Кауница: за попуштање руским захтевима. Мишљење Марије Терезије о начину за прекид емиграције. Царичин њев прошив руске експозиције у Токају. Нови захтеви руске владе у емиграционом питању. Делимична дозвола емиграције. Конференција врховних власни ради сузбијања емиграционог покрета. Ненадовић прошив пројекта Црногораца. Преглед емиграционог покрета)

У мају 1753. је у Бечу изведена давно припремана промена владе, што је и на српско емиграционо питање било од знатног утицаја. Гроф Кауниц је постао државни канцелар и од неспособног грофа Улфелда је узео вођство спољне политике у своје руке; Улфелд је именован за оберстхофмајстера а Бартенштајн је добио место чешкоаустријског вице канцелара, и поред свега понижавања пред Кауницом је од овога одбијен од сваког даљег учествовања у спољној политици,¹ коју је 1740–1753. готово самостално водио.

¹ Arneth, A. R. v., *Johann Christoph Bartenstein und seine Zeit.* (Wien, 1871), 46. Упореди и: Wolf, A. Dr., *Österreich unter M. Theresia, Joseph II. u. Leopold II.* (Berlin, 1883), 84.

И као државни канцелар је Кауниц² упорно радио на томе да Француску задобије против Фридриха II, али је то врло тешко ишло. Његовом наследнику у Паризу, аустријском посланику Штарембергу се још 1754. чинило да је добар споразум и искрено пријатељство с Француском немогуће.³ Кроз читаву 1753. и 1754. годину курс спољне политике Аустрије остао је исти. Сматрајући Фридриха II као главног непријатеља монархије, гледао је Кауниц да га изолује и у савез против њега што више држава увуче. Стога је и он савез с Русијом нарочито неговао. Његовом иницијативом је 16. јуна 1753. аустро-руски савез из 1746. године допуњен тајним чланом против Турске.⁴

Пошто је савез с Русијом највише реметило емиграционо питање Срба, хтео је Кауниц коначно да га реши, те је сва претходна акта темељно проучио. Било је јасно да је Бартенштајн, поред све оправданости аустријског стајалишта да Аустрија није дужна да трпи врбовање и сеобу својих поданика у стране државе, целу ствар до тада врло неумешно водио. Увредљивим изгоном Срба, руских официра и објавом Казненог патента изазвао је Русију на ултиматуму сличне захтеве задовољштине, тако да је министарска конференција у Бечу, односно Бартенштајн, последње године у бројним дипломатским нотама пуним уобичајене доктринарне опширности доказивао руском двору оправданост подузетих сигурносних мера, немајући при том никаква јасног плана како да се то неугодно емиграционо питање реши. Чим је Кауниц то питање проучио, прихватио је иницијативу у своје руке и обратио се руском посланику грофу Кајзерлингу да најпре чује његово мишљење о начину како да се та ствар коначно реши. На то му је Кајзерлинг по споразуму предложио нацрт једне изјаве, којом се ове државе обвезују на потпуни „desinteressement“ у српском питању. У свом реферату о томе царици (11. јула 1753) Кауниц је додао да је то заиста најбољи начин: да се све неугодности у српском питању у прошлости предају заборава а убудуће све избегава што би могло

² О Кауницу: Wurzbach, *Biograph. Lexicon*, XI, 70–86, с детаљном литературом.

³ Wolf., о. с., 54.

⁴ Тај нови члан уговора је 24. јула Марија Терезија ратификовала. Баньшъ-Каменскій, о. с., 73.

до нових заплета довести. Руска влада требало би да се обвеже да Срби из Русије неће ништа подумати што би могло аустријске Србе на сеобу навести, а бечка влада, да ће српске привилегије тачно испуњавати;⁵ но до тога није дошло и обе су владе наставиле своју дотадашњу политику.

У октобру исте године је аустријски посланик у Петрограду барон Претлак опозван и на његово место је дошао прави тајни саветник и камерхер, гроф Естерхази.⁶

Пошто су државне власти јављале све нове случајеве сеобе у Русију, Кауниц је хтео да се створи стални систем по коме ће се у емиграционом питању Срба поступити. Стога је 8. фебруара 1754. сазвао Крунски савет у којем су учествовали: царица, цар, пређашњи канцелар гроф Улфелд и он. Одмах на почетку је свео целу дебату на то да се одлучи питање: је ли Србима била дозвољена сеоба у Русију. У актима државне регистратуре та се одлука није могла да нађе, дочим се петроградска влада стално на њу позива.

Марија Терезија је на то потврдила да је Србима била дата пимена дозвола за сеобу.

После те царичине изјаве Кауниц је одржао читав експозе о емиграционом питању и изнео начин како да се у тој ствари даље поступа.

По његову мишљењу „емиграционо питање представља услед те дозволе један врло деликатан и непријатан државнички посао, при ком се тешкоће на свим странама јављају. Једнакост вере, себичност, узбуђење духова и скривене противничке намере неких руских министара при том играју улогу; уз то су се одмах на почетку нагомилали неки случајеви, који изазивају непријатељско расположење, као: хапшење руских официра с руским пасошима, Казнени патент итд. Из претходних аката се међутим јасно види“, говорио је даље, „да канцелар Бестужев у тој ствари није баш најискреније с бароном Претлаком поступао, него га је у празној нади одржавао, о правом стању ствари није га у право време извештавао и тиме је само забуну и противности стварао“.

⁵ ДА, *Vortrag Kaunitz' vom 11. juli 1753: Gedanken wie mit Russland der Illyrier halber annoch fürdauernden Irrungen zu heben seyn möchten.*

⁶ *Jahrbuch d. k. u. k. ausw. Dienstes 1917* (Wien, 1917), 27.

„При садањем стању ствари“, по његову мишљењу „најосновније представке код руског двора неће имати никаква утицаја нити га одвратити од већ смишљене одлуке, већ могу само довести ако не до потпуна раскида, а оно сигурно до затегнутости између петроградског и бечког двора, необично штетне последице од тога морају бити сваком јасне.“

Стога Кауниц за сузбијање даље емиграције предлаже овај пут и начин: Руски официри који долазе у монархију морају се још на граници при измени својих пасоша аустријским пасошима упозорити да ће се над њима водити строг надзор, и у случају врбовања применити Казнени патент. Према руском двору мора се, међутим, с највећом пажњом поступити, штавише и онда изаћи му на сусрет ако буде тражио слободан излаз за један умерен број граничара, јер то је мали објекат према вредности руског пријатељства за монархију; тиме би се непријатељима монархије отклонила прилика да држање бечке владе према Русији у рђавој светлости приказују.

Но при извођењу тога плана, по његову мишљењу, треба највише пазити на то да се гроф Кајзерлинг у добром расположењу одржи и сам у целој ствари учествује, да по примеру свога претходника, грофа Михајла Бестужева не би својим противничким извештајима ствар још више распаљивао.⁷

Царица је тај план одобрила и Кауниц је одмах приступио његову извршењу. По претходном договору с руским послаником, Кауниц је царици на одобрење поднео (25. фебруара 1754) једну ноту, састављену поводом хапшења неког руског потпоручника код кога су запленили петнаест писама српских досељеника из Русије својим рођацима у Угарској, у којима их позивају да се и они у Русију доселе. Та нота је требало да руском двору на један неувредљив начин одузме сву наду на даљу дозволу сеобе.⁸

Но Марија Терезија, поучена искуством, није веровала у успех те ноте, него је на једном парчету папира, као што је то често радила, својеручно написала и Кауницовој ноти додала један свој план како да се учестале руске интервенције у емиграционом питању спрече и руска експозитура у Токају опозове.

⁷ ДА, *Vortrag Kaunitz ddo Wien, 10 Febr. 1754.*

⁸ *Ibid., Vortrag vom 25. Febr. 1754.*

„Ја се не бих устручавала“, писала је царица, да се „шифрираном нотом Естерхазију да дозвола да у разговору с Бестужевим или можда Воронцовим узгред спомене, да сам ја из превеликог пријатељства и поштовања према царици вољна да једанпут за свагда неколико стотина људи у њену службу отпустим ако би она хтела писмено за будуће да обећа, да ће не само јако строго поступити према онима који би покушали да изазову бекство овдашњих поданика, него ако ти људи падну у наше руке да се може с највећом строгошћу [vigueur] без обзира како ми нађемо за добро, против њих поступити.“

Нарочито је царицу пекло што је морала да трпи сталну руску војничку експозитуру у Токају, која је била главно упориште руске емиграционе пропаганде у Угарској, стога је Кауницу додала да би требало грофа Естерхазија упутити и на то да покуша да изради повлачење те руске винарске комисије из Токаја и обећа да би бечки двор врло радо примио ту дужност на себе, да руски царски двор токајским вином снабдева. „Кад би се и с 2000 људи та тачка могла добити, добро би било, јер је јако важна [important].“⁹

Међутим, емиграциони покрет међу Србима није било лако зауставити, тим пре што је Угарска дворска комора почела развијачене моришку и потишку милицију да глоби превеликим дажбинама које ови нису раније давали, само да увећа коморске приходе; на тај начин се незадовољнички покрет у народу због укидања крајина није могао никако да стиша. Осим тога нису се ни везе између исељеника у Русији и њихове заостале родбине у Угарској могле једним махом прекинути; ови први су руску владу непрестано узнемиравали молбама да се у Бечу израде њиховим рођацима пасоши за сеобу у Русију.

Тако је Кајзерлинг 26. фебруара тражио од бечке владе пасоше за очуха исељенога капетана Теодора Чорбе, капетана Михајла Теофиловића и за целу његову породицу.¹⁰ Но још је више запрепастила бечку владу представка Кајзерлингова од 8. марта да се дозволи сеоба у Русију женама, деци и најближој родбини оних исељеника који су се пре две године са Шевићем у Русију одселили.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ ДА, *Noten aus Russland: Note Keyserlings vom 26. febr. 1754.*

На приложеном списку било је 383 мушка и 155 женских лица. Кајзерлинг је по упути свога двора тражио да се њима „на основу природне везе крвног сродства и једнакости вере“ дозволи сеоба без уобичајене селидбене таксе.¹¹

У исто време је Кајзерлинг у засебној ноти тражио и пропуст црногорских емиграната кроз монархију.

По Кауницову предлогу царица је 3. априла одбила те руске захтеве и дозволила излаз из монархије само неударој и неочењеној деци ранијих исељеника, с тим да их слуге могу пратити до државне границе, али се оданде морају вратити.¹² Мало касније дозволила је и пролаз кроз монархију црногорској емиграцији од стотине породица.

Пошто је Кауниц хтео због своје политике против Фридриха II српски емиграциони покрет што пре да скине с дневног реда, јер је он добрим односима с Русијом много сметао, сазвао је конференцију Дворског ратног савета, Угарске дворске канцеларије и Илирске дворске депутације да се посаветује о средствима, како да се емиграциони покрет међу народом утиша. Том приликом је дворски саветник Колер поднео писани реферат, из кога се види да незадовољство међу Србима одржава и на сеобу их тера Угарска дворска комора својим прекомерним опорезивањем.

На то је конференција донела закључак да се ради сузбијања емиграционог покрета главном команданту Темишварског Баната, генералу Кенигсег-Ерпсу, пошаље ова инструкција: Србима се даља сеоба не дозвољава. У цивилним, порезним као и у верским ствари ма не смеју се прогонити, него штитити и у слободном уживању привилегија оставити.

Тај закључак је Кауниц 21. априла поднео царици с карактеристичним образложењем. Он не може да појми држање Угарске коморе, тим више што оно „за депопулизацијом тако знатног дела земље иде, и тиме се основном закону добре управе директно противи“.

„Највећа моћ једног суверена као и напредак и јачина једне државе лежи“, по његову мишљењу „у броју поданика. Против ове

¹¹ *Ibid.*, Note vom 8. März, 1754.

¹² *Vortrag Kaunitz*, vom 3. april, 1754.

опште истине не може се правити изузетак и незнатна коморска добит која би се из ненасељена земљишта из сточарства вукла, не може се никако упоредити с великим користима, које из популације потичу. Место да Србе превеликим даћама или другим начином на сеобу приморава, требало би Угарска комора да се на сваки начин труди да што је могуће више Срба у земљу привуче“, развија Кауниц пред царицом начела меркантилизма. Пошто Угарска дворска комора, по његову мишљењу, неће такве принципе никада имати, предлаже он на крају свог реферата, да се од ње убудуће сваки утицај на српске ствари одузме.¹³

Те заштитне мере из Беча ради одбране банатских Срба од угњетавања од стране угарских коморских власти имале су добра дејства, незадовољнички покрет почео је да јењава. Оштар војничко-полицијски надзор над кретањем руских поданика у монархији онемогућио је даље ширење емиграционе пропаганде, строге мере Казненог патента против врбовања и сељења у стране државе застрашиле су свет тако да се те године и емиграциони покрет постепено стишао. Тога мишљења био је и најбољи познавалац српских ствари, Бартенштајн.¹⁴

Стишавању емиграционог покрета много је допринео сам митрополит Ненадовић. Чим је чуо да је црногорски митрополит Василије Петровић добио дозволу да може кроз монархију 100 црногорских породица у Русију спровести, замолио је (7. јуна 1755) цара Франца да се тај транспорт не спроводи кроз Славонију и Банат, него преко Моравске „пошто би тај пролаз могао једва стишану емиграцију у тим земљама опет подгрејати, поред тога је Василије Петровић и опасан човек“.¹⁵

Пред крај истог месеца јавио је у вези с прелазом Црногораца опрезни Ненадовић опет цару Францу „да се не би недавно задржана емиграција опет обновила“, да се у Земуну истиче неки Теофил Тешан (Thessun), који је показао пасош руског хусарског капетана“.¹⁶

¹³ ДА, *Vortrag Kaunitz, vom 21. april 1754.*

¹⁴ Schwicker, о. с., 190.

¹⁵ МПА, 409 из 1755.

¹⁶ *Ibid.*, 124 из 1755.

На тај начин је сеоба Срба из Угарске у Русију заједничком сарадњом државних власти и митрополита Ненадовића постепено задржана. Томе је много припомогла и психолошка засићеност самога емиграционог покрета, која је наступила како код Срба у Угарској тако и код исељеника у Русији од оног времена кад су услед руске интервенције за њима пуштени у Русију и њихови најближи рођаци, тако да руска влада није више имала оправдана разлога да у Бечу тражи даље дозволе за сељење Срба у Русију.

Миграциона струја аустроугарских Срба у Русију је тако стала. За њеним трагом повлачиле су се у Русију још неку годину мање миграције Црногораца, Арнаута, затим Срба из турских и млетачких области, које је та струја за собом повукла, али из Аустроугарске селили су се у Русију само још ретки појединци, док око 1759. најпосле и те миграције нису стале. Државне власти су најбрижљивије пазиле да се међу Србима селидбени хук опет не обнови.¹⁷

За српска насеља у Русији – Нову Србију и Славеносрбију – то је било од пресудног значаја, јер су та насеља необнављана из матице а услед сталног прилива Руса нагло почела да губе свој српски карактер и брзо међу Русе да тону.

¹⁷ Архив за историју карловачке митрополије, 1912, 62.

ПРОПАСТ НОВЕ СРБИЈЕ И СЛАВЕНОСРБИЈЕ

(Тежак њоложај српских насеља у Русији. Немоћност њихова одржања. Мисао о реорганизацији. Тирански режим генерала Хорваџа. Тужбе и испраша њихови. Осуда и прогонство. Укидање Нове Србије и Славеносрбије. Нове руске губерније. Преуспројство српских њукова. Организаторске способности Срба официра. Спашивање руских штабних официра српског порекла. Руске њемичке њородице српског порекла. Њихови њшакнути њредставници. Највиши процес њвичког њређивања. Спашивање њиша њроцеса. Одржање њиоѡграфске номенклаѡуре српских насеља)

Привилегисана српска војничка насеља у Русији, Нова Србија и Славеносрбија, нису се као таква могла дуго одржати.

У продирању Русије према својим природним границама на југу, Црном и Азовском мору, била су та погранична српска насеља на отвореној степи с обе стране Дњепра само једна краткотрајна етапа.

Катарина II је наставила још од Петра Великог започету експанзивну политику Русије на западу и северу против Пољске и Шведске и на југу против Турске;¹ у ту сврху је у много јачој мери обновила и насељавање јужне Русије, које је Петар I започео, а царица Ана и Јелисавета наставиле. Руска се влада стога није више

¹ Кратак критички преглед те политике с наводом литературе: Imnich, о. с., Кар. VI.

задовољила српским војничким насељима на државни трошак, него је засновала насељавање на много широј основи. Манифестом од 4. децембра 1762. позвала је царица Катарина без икаквих ограничења све странце „да дођу у Русију и населе се где хоће“.²

Но пре него што је влада приступила оснивању нових насеља, хтела је да преустроји стара српска насеља на јужној граници, и то тим пре што су учестале тужбе против генерала Хорвата јасно показивале да тамо није било све у реду. Осим тога, српска насеља у Русији нису испунила ни очекивања руске владе, јер су генерали Хорват, Шевић и Прерадовић трошили на потребе Нове Србије и Славеносрбије за оно време огромну своту, око 700.000 р. годишње, а уместо обећаних многих пукова по 4000 војника, с великим су трудом једва формирали четири пука, и то непотпуна, тако да су их морали допуњавати слободским и украјинским козацима уместо новим српским досељеницима, који су престали долазити.

Трајном напору бечке владе пошло је у то доба за руком да је зауставила миграциону струју угарских Срба у Русију³ и тиме потпуно угрозила даљи опстанак тамошњих српских насеља. Угарске политичке власти су баш у то време заплениле манифест Катарине II од 17. јула 1763, који су руски агенти у славеносрпском преводу потајно растурали међу угарским Словенима, позивајући их на сеобу у Русију. Због тога је 16. новембра забрана за исељавање из монархије наново објављена и пооштрена.⁴

Нова Србија и Славеносрбија су због престанка занављања новим српским досељеницима и јаког прилива Малоруса у које су стари досељеници нагло тонули, све више губила свој првашњи српски карактер а тиме и право на даљи опстанак. Стога су у Петрограду одлучили да оба српска насеља укину. Згодан повод за извршење те одлуке дала им је истрага против генерала Хорвата. Још

² Скальковскій, о. с. р., 60.

³ Цео тај противруски политички систем за сузбијање емиграционог покрета у Русију и његов утицај на развитак српског душевног живота, изнео сам у свом раду: *Geneza nemačke kulturne orijentacije u Srbia* („Jugosl. njiva“, 1921), засебан отисак (Zagreb, 1922), 11–23.

⁴ *Ibid.*, 20.

1761. године пуковник Спичински је после извршене инспекције у јужној Русији доказивао Сенату потребу да се оба српска насеља реформишу, учестале тужбе на Хорвата Сенат су у то све више уверавале.

Хорват је у своје насељу завео управо тирански режим. Док је у осталом делу Нове Србије владало материјално благостање, дотле су се досељеници у Хорватовој непосредној околини налазили у очајном стању. Генерал-мајор Симеон Пишчевић нам је у својим мемоарима (који за историју српских насеља у Русији представљају извор првога реда) врло живописно описао тај страховити Хорватов режим, од кога је и он сам много пропатио. Из бројних примера видимо ту да је Хорватова воља у Новој Србији била закон. Суров и до крајности дрзак, није ни од чега презао да постигне свој циљ. У „канцеларији новосрпског насеља“ у Новомиргороду је ствари сасвим произвољно решавао. Грамзивост му није имала граница. Већи део државног новца за издржавање насеља је за себе задржао тако да су насељеници трпели оскудицу. Кад су досељеници из Србије и Црне Горе од којих је 1760. основао „Новомиргородски гарнизон“ приморани глађу дошли да му се жале, приказао је он то као побуну и растерао их је картечом. Од породице свога рођеног брата оteo је новац за продати иметак у Угарској. Све офицере око себе имао је у рукама, јер их је материјално потчинио и помоћу својих интриганата увек гледао да разбије солидарност међу њима.⁵

О тим Хорватовим злоупотребама је пуковник Спичински нешто сазнао приликом своје прве инспекције у Новој Србији и известио владу, на основу чега је царица Јелисавета наредила истрагу, али Хорват је ту истрагу вешто завлачио. После њене смрти дошао је он одмах у Петроград да учврсти свој положај код Петра III, али је у томе био слабе среће, јер му је покушај да златом подмити цареву околину пропао. Дворска дама Катарине II и председница Руске академије наука, позната кнегиња Катарина Дашкова, описујући у својим мемоарима страшну корупцију највиших руских кругова тога доба, прича опширно и о том Хорватовом неуспелом покушају подмићивања и даје тачну карактеристику ње-

⁵ Поповъ, *Извѣстїе о њохожденїи С. Сїи. Пишчевича, II.*

гову.⁶ Дана 21. марта 1762. је истрага против генерала Хорвата обновљена и Спичински је као истражитељ овај пут у Јелисаветграду од Хорватових раније застрашених официра примио мноштво тужби на њега. На то је генерал Мешчерски послат да истрагу настави а кад је Катарина II дошла на власт, поверила је вођење истраге генералима Мељгунову и Гљебову.

Пошто су на тај начин многа Хорватова недела утврђена, указом од 11. јула 1763. лишен је генералског чина и управе над Новом Србијом и прогнан је на север Русије у Вологду,⁷ где је 1780. умро. Имање му је распродано и дефицит од 64.999 р. проневереног државног новца намирен, а Нова Србија до даљег указа потчињена Војној коледији.⁸

Та Хорватова осуда пружала је довољно разлога да се оба српска насеља преустроје. У ту сврху послате су тамо две комисије да стање проуче и поднесу предлог о реформи. Указом од 22. марта 1764. Нова Србија претворена је у „Новоросијску губернију“ а 11. јуна (22. јула) је и Славеносрбија с Украјинском утврђеном линијом названа „Екатеринска провинција новоросијске губерније“ и 1775. је додана Азовској губернији. Те исте године уништен је и табор запорошких козака, Сеч (сѣчь), једним вештим маневром генерал-мајора Петра Текелије, који је као награду за то од царице Катарине добио велико имање у Витепској губернији.⁹

Колонизација Новоросијског краја почела је затим нагло да напредује. Крајем 1784. су у свој Русији заведена намесништва. Територија укинутах Нове Србије и Славеносрбије као и Запорожја ушла је у састав Екатоаринославоког намесништва, при чему је

⁶ Bradtfort-Essart, *Memoires de la Princesse Dashkoff dame d'honneur de Catherine II*. (Paris–Leipzig, 1859), I, 88–92. Француски текст тих мемоара има и: „Архивъ кн. Воронцова“, књ. XXI. Иначе све друго причање кн. Дашкове о Новој Србији није тачно. Уп. и Бартенштајн, о. с., VII.

⁷ Губернијски град данашње Вологодске губерније, 710 врста источно од Петрограда.

⁸ Уп. Соловјева, Пишчевића, Скаљовског и Рус. биограф. словарь; међутим Сава Текелија има сасвим другу, свакако погрешну, верзију о свршетку генерала Хорвата. („Летопис МС“, 33, 11–14).

⁹ *Биография Петра А. Тюкюли, российской генерала* („Летопис МС“, 33). Написао Сава Текелија. („Лет.“, 185, 188).

источна половина названа Екатеринославска, а западна половина Вознесенска губернија.

Српски, Бугарски и Македонски пук из Нове Србије прешли су у састав слободских козачких пукова који су на северу били: Харковски, Ахтирски, Изјумски, Сумски и Острогошки. А Шевићев и Прерадовићев пук, у којима се била свега 1262 човека, сједињени су у један, Бахмутски хусарски пук са седиштем штаба у Бахмуту.¹⁰

За главног инспектора тих преустројених пукова именован је гардијски мајор Евдоким А. Шчербинин, али су за команданте појединих пукова нарочитим указом одређени Срби официри из оба укинута насеља, и то: у изјумској провинцији бригадир из старог Угарског пука у Русији Максим Зорић, у ахтирској из бившег Молдавског пука бригадир Јован Подгоричанин, у харковској из бившег Белог слободског пука, пуковник Никола Чорба, у сумској из Карабинерског пука Петар Ланов, у острогошкој провинцији пуковник Јосиф Сатин; исто су тако за штабне и ниже официре у тим пуковима постављени други официри из укинутих српских насеља.¹¹

Реорганизација тих пукова изведена је по угледу на хусарске пукове укинуте Нове Србије. Том приликом су Срби официри показали много организаторске способности спојене с војничким знањем и искуством, кога су из Угарске са собом понели; јер Хорват је Нову Србију уредио према устројству аустријске Војне границе, изменивши га незнатно према ондашњим теренским потребама: у Аустроугарској су граничари били већином пешаци, у Русији је требало за чување границе више лаке коњице, хусара.¹²

Ти српски хусари су својим војничким врлинама стекли у Русији толико угледа, да су код простог народа у дњепарској степи још дубоко у XIX век „Сербъ“ и „гусаръ“ биле речи истога значења.

Срби официри и прости војници из укинутих српских насеља учествовали су у свим ратовима Русије крајем XVIII и почетком XIX века и многи од њих су се убрзо попели до највиших места у руској

¹⁰ Даљи развој Новоросијског краја: Брокгауз-Эфронъ, *Енциклопед. словарь*, XXI, 290, с наведеном детаљном литературом.

¹¹ Поповъ, о. с., 464.

¹² Pidoll, K., *Frh. v. Quintenbach, Einige Worte über die russ. Militärkolonien im Vergleich mit der k. k. öster. Militärgrenze* (Wien, 1847).

војсци. Сачувана нам је тачна статистика таквих руских штабних официра српског порекла из укинутих насеља: Нове Србије и Славеносрбије. Били су то генерал-поручници Иван Самојлович Хорват, Иван Георгиевич Шевич, Ранко или Родион Депрерадович, Максим Теодорович Зорич, Теодор Арсениевич Чорба, Георгиј Иванович Шевич (унук старога Шевића), граф Иван Подгоричанин, Јосиф Иванович Хорват (син старога Хорвата). Генерал-мајори: Симеон Гаврилович Зорич, Николај Иванович Чорба, Георгиј Михаилович Богданов, Давид Гаврилович Неранцич, Георгиј Иванович Хорват, Иван Димитријевич Хорват (оба нећаци старога Хорвата), Георгиј и Иван Родионович Депрерадович (синови старога Депрерадовича), Константин Николајевич Лалош, Иван Христифорович Штерич, Симеон Михаилович Черноевич, кавалер граф Георгиј Петрович Подгоричанин. Бригадири: Константин Николајевич Јузбаша, Дмитриј Иванович Хорват (син старога Хорвата), Родион Степанович Пламенац, Алексеј Родионович Депрерадович (син старога Депрерадовича). Пуковници: Гаврила Радулович, Антун Хорват, Иван Хорват (син старога Хорвата), Јосиф Цветинович, Иван Шевич (син старога Шевића), Аврам Рашкович, Игњат Увалов, Николај Петрович, Лазар Текелија, Василиј Попович, Василиј Косавчич, Арсениј Давидович, Пјотр Сентјанин, Јеврем Рајкович, Иван Чорба, Иван Требински, Павел Черноевич (био гард. капетан). Потпуковници: Самојло Хорват (нећак старога Хорвата), Пјотр Шевич (син старога Шевића), Иван Шевич (праунук старога Шевића), Арсениј Чорба, Павел Вуич, Пјотр Чорба, кавалер Пјотр Штерич, Степан Ожегович. Мајори: Иван Шутович, Иван Вукович, Алексеј Требинскиј, Степан Букински, Иван Скорич, Филип Петрович, Степан Жигич, Михаил Станкович, Максим Чорба, Максим, Иван и Георгиј Вуич, Симеон Рајкович, Иван и Пјотр Голуб, Алексеј Пантазиј, Иван Милорадович, Пјотр Марјанович, Иван, Игнат, Пјотр, Павел и Абрам Миокович, Алексеј Јузбаша, Михаил Мишковски, Степан и Лазар Сабов, Василиј Сабов, Георгиј Филипович, Теодор Ваниј, затим Степан, Гаврила, Јефим, Лазар, Теофил, Александр и Иван Пишчевич.¹³

Сем тих штабних официра, било је у руској војсци крајем

¹³ „Вѣстник Европы“, Санкт-Петербург, 1870, Т. III, 612.

XVIII века још мноштво виших и нижих официра, који су прешли у редовну војску из укинутих српских насеља.

После одслуженог рока у војсци повлачили су се наведени Срби генерали на своја велика добра која су, обично поред племства, за ратне заслуге понајвише у јужној Русији добијали и тамо су попут других руских племића раскошно на руски начин живели; они сами су се још осећали као Срби, али њихова прва генерација се већ порусила.

Живот тих руских племићких породица српског порекла можемо после пропасти српских насеља по њиховим истакнутијим члановима још донекле пратити, али се траг свим другим Србима официрима, простим војницима, цивилним досељеницима и њиховим породицама већ у првој генерацији сасвим изгубио.

Оснивач Нове Србије Иван Самоилович Хорват имао је већ аустријско племство са предикатом „de Kurtics“, или као што га Руси пишу „Одкуртич“,¹⁴ а по њима Немци „Odkurtschik“.¹⁵ По Родословној књизи племства губернија Харьковске, Херсонске и Курске (IV ч.) добили су његови преци племићку диплому и грб 1689. године од Леополда I а син Марка Хорвата, Самуило, војвода великоварадски, добио је „за верност и заслуге“ од Карла VI једно велико пољско добро.¹⁶ Аустрија је Јована Хорвата сматрала зачетником српске емиграције и будно бдила да прекине све везе својих поданика с њим. Новосадски сенатор Лазар Рубешић је, на пример, само на основу денунцијације да је са Димом, Хорватовим средњим сином, који се као царски руски капетан с пролећа 1755. кратко време бавио у Новом Саду, одржавао тајне састанке, изгубио службу и у Бечу је интерниран, одакле му је тек 1759. пошло за руком да умакне у Русију, где је постао капетан.¹⁷

¹⁴ Рус. биограф. словарь.

¹⁵ Brückner, A., *Gesch. Russlands bis zum Ende des 18. Jh.* (Gotha, 1913), II, 289. Куртић је село у арадском протопопијату. (Univ. schematismus eccl. v. cleri orient. eccl. gr. r. n. un. Regni Hungriae partiumque eidem adnexarum (Budaë, 1847).

¹⁶ Рудаковъ, В. Е., у: Брокгаузъ-Эфронъ, *Энциклопед. словарь*, XXXIII, 559. Грб Хорвата има и *Обици Гербовникъ Всерос. Империи*, V, ч. (*Ibidem.*)

¹⁷ „Јавор“, 1879, 56.

Траг Хорватовој и Шевићевој породици може се пратити до последњих деценија XIX века.¹⁸

Угледно место међу племством јужне Русије заузимали су Депрерадовичи (или боље Де-Прерадовичи), потомци саоснивача Славеносрбије, Рајка (или Родиона) Степановича Депрерадовича. Његов унук, коњички генерал Николај Иванович Депрерадович (1767–1843) учествовао је у последњим ратовима Катарине II против Турака и Пољака. Затим је командовао и коњичким гардијским пуком и прославио се једним сјајним јуришем на челу тога пука у Тројецарској бици код Аустерлица.¹⁹

Породица генерал-поручника, грофа Ивана Михаиловича Подгоричанина (†1779) није се дуго одржала. Његов нећак генерал-мајор Георгиј Петровић Подгоричанин (†1795) добио је дозволу да породично име и грофовску титулу преда своме брату од тетке, Јегору Филиповичу Петровићу, потомку древног грофовског рода тога имена.²⁰ Исто се то десило и са породицом славног руског генерала српског порекла, Петра Текелије. Род Текелија у Русији пресекао се у мушкој лози 1810. а породично име предато је племићи-ма Куракиним.²¹

Генерал-мајор Иван Христифоровић Штерич²² одликовао се у првој турској војни Катарине II. Био је унук Димитрија Штерића, који се са сином Христифором 1711. године због турског зулума из млетачке Далмације доселио у Угарску.²³ Генерал-поручник Максим Теодоровић Зорич, родом из поморишког шанца Мошорина у Угарској, добио је од царице Катарине 1774. године за своје заслуге велико имање са 416 душа у Псковској губернији. Имао је само једну кћер, Јулијану, и зато је усинио Симеона Гавриловича Неранчича, потоњег чувеног љубимца Катарине II и познатог мецену Досите-

¹⁸ Јечинац, *Српска имена у Русији* („Јавор“, 1891), 811.

¹⁹ Племићки грб Депрерадовича у *Родосл. кн. Екајшериносл. љуб.*, IV ч. В. Брокгауз-Ефронъ, о. с., X, 420.

²⁰ Родослов породице Подгоричанин-Петровић у: *Родос. кн. Харковској љуб.*, V ч. Затим *Гербовникъ*, VI ч. В. Брокгаузъ-Ефронъ, о. с., XXVI, 70.

²¹ *Ibid.*, XXXII, 770.

²² Породични грб у: *Гербовнику*, VII ч.

²³ Брокгаузъ-Ефронъ, *Енциклоп. словарь*, XXXIX, 903.

ја Обрадовића.²⁴ Лепо Симеон Зорић, или како га руска царица зваше „красавецъ Зоричъ“,²⁵ није оставио потомака. Његовом помоћу је његов рођени брат Давид Гаврилович Неранцич убрзо дотерао до генералмајорског чина.

Својим образовањем и углађеним понашањем истицао се међу српским досељеницима у Русији нарочито Симеон Степанович Пишчевич. Као поручник граничарског Славонског хусарског пука напустио је аустријску војску и после великих неприлика се 1754. одселио у Русију, где је активно учествовао у оснивању српских насеља Славеносрбије и Нове Србије. Делотворно је припомагао реорганизацију руске коњице, учествовао у походу против пољских конфедерата, затим у првој турској војни Катарине II, постао генерал-мајор и после себе оставио мемоаре, који обухватају доба од 1731. до 1785. и имају како за историју Срба у Угарској, тако и за историју српских насеља у Русији велике изворне вредности.²⁶ Те мемоаре је наставио његов син, мајор Александар Пишчевич, али у њима нема више спомена о Србима, него се описује деловање руске армије на Криму и Кавказу.²⁷

Само ти први Срби досељеници, ма како висок положај они заузимали, задржали су свеж национални осећај, али га је већ њихова прва генерација заједно са знањем српског језика губила; стога су ти први досељеници и после укидања српских насеља, раштркани на разне стране, одржавали пријатељске и родбинске везе, радо су нове дошљаке из старе отаџбине дочекивали и на разне начине их помагали. Герасим Зелић нам у своме житију описује врло лепо то „гостољубије ондашње господе домородаца“. На своме пролазу кроз бившу Нову Србију (у лето 1782) затекао је он тамо мајора Јована Скорића, свог најближег суседа из Међеђе у Далмацији и другу знатну господу: „славнога Текелију генерала, генерала Чорбу и Хорвата из Баната, грофа Ивана Подгоричанина из

²⁴ „Српски књижевни гласник“, 1913, VI, 431.

²⁵ „Јавор“, 1891, 812.

²⁶ *Извѣстїе о ꙗхожденїи Симеона Сїеѣановича Пишчевича 1731–1785.* Изданіе Имп. Общества Исторїи и Древностей Россїйскихъ при Московскомъ Университетѣ, подъ редакціей чл. Нила Попова (Москва, 1883), 4° IV+561.

²⁷ *Чїенїе Моск. общ. истї. и грєвн. росс.*, 1885, I, II.

Црне Горе, генерала Пишчевића из Паштровића и кнеза Анту Стратимировића из Новог Ерцега од Боке Которске“. Из разговора са простим народом забрао је да су многи из Мађарске и Баната „због различни у оно вријеме збивши се политически узрока“, неки из Србије, Босне и Херцеговине „од теготе ига турског“, неки из Далмације и Албаније „због гоненија венецијанског“ избегли.²⁸

Пет година касније (1787) прошао је кроз те крајеве познати Сава Текелија. Он нам је у свом животопису²⁹ на примеру свога стрица, славног руског генерала Петра Текелије у Новомиргороду, оставио типичан опис раскошног богаташког живота по дворцима тих нових руских племића-генерала, српског порекла. По упутству свога стрица свратио је Сава Текелија у Москву, у Донски манастир, где је архимадрит био Србин Миланковић из Новог Сада. Овај га је опет одвео код грофа Михаила Андрејевича Милорадовича,³⁰ чији се прадеда Михајло доселио из Херцеговине у Русију још за време Петра Великог, али његов праунук није више знао српски па су морали руски разговарати.

При свом другом путовању у Русију (1811) није Сава Текелија од рода и познатих у Новомиргороду већ никог више затекао. Услед необично јаког насељавања јужне Русије претежно Малорусима,³¹ процес асимилације код досељеника Срба врло је брзо напредовао. По једној статистичкој верзији педесет година касније (1862), признавало је од становништва на територији бивших српских насеља своје српско порекло једва око 1000 душа,³² али се

²⁸ *Жиције Герасима Зелића* I–III (СКЗ, Београд, 1898–1900), 78.

²⁹ *Автобиографија Саве Текелије* („Летопис МС“, 119); Суботић, др Ј., *Живот Саве Текелије* (Будим, 1862)

³⁰ За историју породице Милорадовића види, о пореклу из Херцеговине: Гилфердинга, *Собр. соч.*, III, 42–44; о породици М. у Русији: *Сказанія о родѣ дворянь и графовъ М.* (2. вып. М. 1871; Киѣвъ 1889), затим „Киѣвска Старина“, 1882, № 2. Извод одатле: Брокгаузъ-Эфронъ, о. с., XIX, 310. Погрешни родослов Милорадовића има Јечинац у чланку: *Милорадовићи и Текелија. Срби руски генерали* („Јавор“, 1891, 778)

³¹ Статистички преглед тог наглог насељавања на територију Нове Србије види у: Брокгаузъ-Эфронъ, о. с., XXXVII, 168.

³² Schnitzler, M. J. H., *L'Empire des Tsars* (Paris et Strassburg, 1862–1870), II, 495.

већ у статистици Херсонске губерније из 1900. године,³³ која у својим границама обухвата и цео териториј бивше Нове Србије, Срби уопште више не спомињу.

Док се тако траг српским досељеницима у Русији сасвим изгубио, одржао се до данас један део старе топографске номенклатуре Нове Србије.

Са Хорватом досељени Срби су из Угарске пренели топографска имена моришких и потишких шанчева које су напустили и дали их новооснованим шанчевима у Русији. То им је било лако извршити, јер нови крајеви нису били насељени. Касније, кад су се ти од Срба основани војнички шанчеви почели развијати у села, налазио се већ у њима мањи или већи број Срба старинаца или старијих других досељеника, који новијим досељеницима нису давали да мењају име њихових села.³⁴ На тај су начин до данас дуж северне границе садање Херсонске губерније³⁵ у јужној Русији ова руска села задржала своје од Срба им дато име: Павлышъ, Вершацъ, Мошоринъ, Суботецъ, Федваръ, Сентовъ, Канижъ, Панчевъ, Петро-островъ, Надлакъ.³⁶

Та топографска имена представљају последњи траг некадашњих српских насеља у Русији: Нове Србије и Славеносрбије.

Русија је знала амалгамирати најразличитије народе и створити јединицу и онде где се никаква сродност није чинила могућом; тим лакше су се на основу верског и етничког сродства досељени Срби претопили у Русе.

³³ Мурашкинцевъ, А., *Херсонская губерния*, Брокгаузъ-Эфронъ, I. с.

³⁴ Уп. Цвијић, Ј., *Метанасѣазичка крепања, њихови узроци и њоследице* („Српски етнографски зборник“, XXIV), 51.

³⁵ Исту северну границу дуж речица Тјасмина и Виса, притока Дњепра и Сињухе, имала је и Нова Србија.

³⁶ Види карту Херсонске губерније: Брокгаузъ-Эфронъ, о. с., XXXVII.

ДОДАТАК*

У збирци старих географских карата патријаршке библиотеке у Сремским Карловцима налази се једна велика, у бојама израђена, нешто оштећена карта Пољске из шестог деценија XVIII века, са деловима околних држава.

На тој карти је необично лепо приказано и српско насеље у Русији: *Nova Serbia*.

У овом се раду на ту карту позивам. Из техничких разлога није она могла бити у репродукцији овој књизи приложена. Сем тачно означених граница Нове Србије, обележене су на њој и међе сваке поједине роте. Поред имена сваке роте стоји и њен редни број.

У књизи Скаљковског (о. с.) штампана је у додатку топографска скица Нове Србије са насловом: Генерална карта отъ Кіева по рѣкѣ Днѣпру до Очакова и по степи до Азова съ показаніемъ Новой Сербіи...

Ту је скицу израдио инжењер-пуковник Дебоксет приликом саветовања врховних државних власти у Петрограду 1751. године о оснивању Нове Србије. Поред његова имена носи она и потпис генерала Хорвата. Та је скица послужила генералу Гљебову као подлога за размеравање земљишта за Нову Србију. Све на скици забележене роте су основане на предвиђеним местима, само се на скици геометријски повучене међе рота нешто разликују од правих међа после насељавања земљишта, што се при упоређењу са горњом картом Нове Србије може лепо видети.

И Павле Јосиф Шафарик је на својој карти *Slovansky Zemevid*,

која је штампана у додатку његова дела, *Slowansky Národopis*, брижљиво означио границе српских насеља у Русији – Нове Србије и Славеносрбије, но ја ту карту нисам видео. (Уп. Пико-Павловић, *Срби у Угарској*, 139)

* На неколико места, у фуснотама, Мита Костић упућује читаоца да „види приложену карту“. Међутим, та карта, како и сам аутор у „Додатку“ каже, из техничких разлога није била штампана.

Да би се читаоци Костићеве књиге беле обавестили о простору на коме су се ова историјска збивања дешавала, новом издању додато је пет оновремено израђених карата. Једна карта, чији је аутор др Љубивоје Церовић, приказује део јужне Угарске који је био захваћен сеобом Срба, а четири карте, добијене из Украјине љубазношћу др Володомира Миљчева са Запорошког државног универзитета, приказују подручја на којима су били распоређени српски пукови, односно Нова Србија и Славеносрбија.

За кориснике књиге важна су и следећа обавештења о архивској грађи на коју се М. Костић често позива:

– архивски фонд „Илирска дворска комисија, депутација – Беч, 1745–1777“ сада је у Архиву Војводине у Новом Саду, пошто је Мировним уговором из 1947. године додељен Југославији;

– Митрополијско-патријаршијски архив сада је у саставу Архива Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (скраћено: АСАНУК).

Карта Нове Србије на крају Костићеве књиге (из 1764. године, на немачком језику) није укључена у ово издање због лошег графичког квалитета односно нечиткости (*С. Лалић*).

ПОГОВОР

Монографија Мите Костића о српским сеобама у Руско царство односно у данашњу Украјину, писана је на основу обилате изворне грађе из бечких државних архива, Државног архива у Москви и Патријаршијско-митрополијског архива (сада Архив САНУ) у Сремским Карловцима, на објављеним изворима руске, српске, немачке и мађарске провенијенције, као и на целокупној историјској литератури о српско-руским, српско-мађарским и руско-аустријским односима, објављеној до краја Првог светског рата. Данас, после осам деценија, документацији коју је М. Костић користио у свом делу могло би се штошта додати и из руских, украјинских, аустријских, мађарских па и других архива, библиотека и музеја, али се оквир његове монографије не би битније изменио иако би се мозаик збивања, посебно у погледу живота Срба у Новој Србији и Славеносрбији, па и пресељавања и реемиграције после 1752. могао учинити гушћи и рељефнији.

Не улазећи у препричавање података Костићеве монографије, ограничићемо се на оно што у њој сматрамо као суштинско.

Монографија се не односи само на сеобу Срба у Руску царевину 1751–1752. и на стварање и историјат Нове Србије и Славеносрбије него на српско-руске везе и исељавање Срба у Руско царство током прве половине XVIII века, од времена

патријарха Арсенија III Чарнојевића и цара Петра I Великог до митрополита Павла Ненадовића и царице Јелисавете Петровне, односно аустријских владара Леополда I, Јосифа I, Карла VI и Марије Терезије.

Мита Костић је међу првима упознао српску историографију с ликовима Пантелије-Пане Божића, Јована Албанеза, Јована Стојанова, Стевана Витковића, Димитрија Перића и Петра Текелије, који су као бивши аустријски граничарски официри учествовали у стварању Српског и других пукова у Русији и њиховом извођењу на ратишта и, заправо, крчили пут за масовно пресељавање српских официра и војника из Потиске, Поморишке, Подунавске и других делова Војне границе у јужну Русију односно Украјину под Јованом Хорватом, Јованом Шевићем и Рајком Прерадовићем средином XVIII века.

На начин концизан и јасан, местимично критичан, Костић је приказао узроке и токове сеоба Срба у Руско царство као и политичке односе између Аустрије, Русије и Пруске, а у одговарајућој мери и Турске и Француске, у које је успешно укомпоновао тематику српских сеоба, посебно као врло осетљиво питање у односима аустријског и руског двора, односно њихове врло веште и довитљиве дипломатије. Исто тако, он врло убедљиво приказује ставове Бечког двора, односно Ратног савета и министара, с једне и мађарских власти с друге стране у односу на Војну границу и Србе у њој, као и односе Срба и Мађара, мада се има утисак да положај Срба-граничара приказује повољније него што је био с обзиром на увођење пореза и укидање плате у новцу 1722. године.

Костић, према немачкој литератури, приказује реорганизовање Војне границе после аустро-турског рата 1737–1739, а у току рата за аустријско наслеђе (1741–1748), у којима су Срби били од изузетног значаја за Бечки двор, а на основу домаћих извора описује драматичне прилике међу српским граничарима у Потисју и Поморишју 1750–1751, расцеп у редовима граничарских официра о питању останка у војном ста-

тусу, односно преласка у грађански сталеж (70:50), као и врење и анархију по граничарским шанчевима који су се нашли пред избором: или исељавање у Срем и Банат или потпадање под цивилну, коморску или пак спахијску власт и жупанијску управу, што би их, пре или касније, водило у кметску потчињеност и обесправљеност, у сталеж презрених „јобађа“. Најзад, Костић није пропустио да истакне негативно држање карловачког митрополита Павла Ненадовића према сеоби у Руску царевину и да своје објашњење.

Посебну пажњу Костић је покљонио дипломатским односима Аустрије и Русије у вези са српским сеобама из једне у другу царевину, затим везама пуковника Јована Хорвата и руског посланика у Бечу, Бестужев-Рјумина, преписци Рјумина с надлежнима у Петрограду, све до царице Јелисавете, као и рефератима аустријског државног секретара Кристифора Бартенштајна, који је водио дипломатску преписку с Русијом и који је, као и царица Марија Терезија, чинио све да не нанесе штету савезу Аустрије и Русије, упереном против Пруске као главног непријатеља Аустрије. Аутор је врло успешно оцртао ликове тадашњих водећих аустријских и руских дипломата: Улфелда, Претлака, Бартенштајна, Кауница, односно браће Бестужев-Рјуминих, Вишњевског, Кајзерлинга, њихову тактику и способност сналажења у замршеним споровима двеју држава око српских сеоба, посебно се задржавајући на спору око хапшења Срба-руских официра и сузбијање проруске агитације међу Србима у Монархији за исељавање у Нову Србију и Славеносрбију, спору у коме су аустријско-руске несугласице досегле врхунац али и разумно разрешење које је дошло у време кад су и сами Срби, због аустријских репресалија и других узрока све слабије а потом, око 1759. године, и потпуно престали да се исељавају у већим групама у Руску царевину.

У време кад је Мита Костић писао ову монографију, није било могуће приступити релевантним архивским документима о Новој Србији и Славеносрбији у московским и ки-

јевским архивима, нити се могло ослонити на раније обимније архивске истраживачке резултате. Тек седамдесетих година прошлог века, благодарећи систематским архивским истраживањима у иностраним архивима, која је покренуо Архив Војводине, установљено је да се у Руском војно-историјском архиву у Москви (архивски фонд „Хусарски одсек Канцеларије Војне колегије“) и Централном државном историјском архиву Украјине у Кијеву (архивски фонд „Славеносрпска комисија“) чува неколико десетина хиљада докумената од прворазредног значаја за проучавање историје Нове Србије и Славеносрбије с разних аспеката (војног, административно-политичког, економског, демографског, културног и др.).

Отуда Костић у уводу своје књиге напомиње да је податке из Државног архива у Москви добио од проф. др В. Ђерића – а реч је само о документима који се односе на досељавање Црногораца у Русију. Међутим, мали број коришћених изворних архивских докумената Костић је надокнађивао зналачким коришћењем президијалних докумената штампаних у *Пош-йуној збирци закона Руске империје* и докумената штампаних у *Историји Русије* Соловјева.

Да су Костићу били доступни руски и украјински архивски извори, а о којима постоје садашња сазнања, сигурно је да би му послужили за детаљније историјске анализе и фактографски потпунију слику Нове Србије и Славеносрбије. Тада би и његова монографија, по броју страна које посвећује појединим темама, у већој мери одражавала наслов који носи.

Савремени историчари, који су имали прилику да консултују богату архивску грађу у руским и украјинским архивима, вероватно не би били сагласни, у погледу историјске суштине, с Костићевим изразима „пропаст“ Нове Србије и Славеносрбије или „пропаст српских насеља“. Нова Србија и Славеносрбија нису „пропале“, него су изгубиле својства посебних војних и административно-политичких области. И Нова Србија, и Славеносрбија, и српска насеља уградили су се, и као историјски догађај и као историјски процес, у историју руске државе и ткиво

украјинског народа. И, што је веома битно, и поред тога што је од сеобе прошло два и по века, ововремена сазнања доказују да је свест о српском пореклу житеља некадашњих српских насеља – још жива.

Књига Мите Костића је и у дословном смислу јединствено дело – она је једина монографија о Новој Србији и Славеносрбији коју је до данас дала српска историографија. Међутим, основни мотив за поновно издавање ове монографије јесу њен научно-културни значај и њена висока вредност. Истовремено, поновно издање требало би да буде и подстрек, али и путоказ савременим истраживачима историје Нове Србије и Славеносрбије.

Славко Гавриловић

ГРАЂА ЗА БИБЛИОГРАФИЈУ
О СЕОБИ СРБА У РУСКО ЦАРСТВО
У XVIII ВЕКУ

I. АРХИВСКИ ИЗВОРИ

АРХИВСКИ ФОНДОВИ ОД ПРВОРАЗРЕДНОГ ЗНАЧАЈА

РУСИЈА

Руски војно-историјски архив у Москви

1. *Хусарски одсек Канцеларије Војне колеџије* – архивски фонд № 10, архивских јединица 4.749, 1723–1793.

До сада је прегледано укупно 90 укоричених свезака докумената, са око 30.000 листова; извештаји се чувају у Архиву Војводине.

Микрофилмована је само свеска № 73, по „опису“ 2/109, која садржи документа из 1752–1754. године – 560 снимака.

УКРАЈИНА

Централни државни историјски архив Украјине у Кијеву

2. *Славјаносербска комисија* – архивски фонд № 1.413, архивских јединица 52 (свеске укоричених докумената које имају од 40 до 1.000 листова), 1751–1765.

До сада је прегледано 38 свезака, са око 23.000 листова; извештаји о прегледаним свескама чувају се у Архиву Војводине у Новом Саду.

АРХИВСКИ ФОНДОВИ КОЈИ САДРЖЕ И
ЗНАЧАЈНА ДОКУМЕНТА О СЕОБАМА

РУСИЈА

Централни државни архив древних аката у Москви

3. *Односи Русије са Аустријом и Немачком* – архивски фонд № 32, архивских јединица 2.107, 1488–1800.
4. *Бечка мисија* – архивски фонд № 33, архивских јединица 267, 1720–1800.
5. *Односи Русије с Грчком* – архивски фонд № 52, архивских јединица 557, 1509–1798.
6. *Односи Русије са Србијом, Славонијом и Црном Гором* – архивски фонд № 86 и 95, архивских јединица 246, 1699–1807.
7. *Односи Русије с Турском* – архивски фонд № 89, архивских јединица 3.348, 1496–1800.
8. *Предмети о Украјини* – архивски фонд № 13, архивских јединица 103, 1606–1790.
9. *Војни предмети* – архивски фонд № 20, архивских јединица 455, 1700–1820.
10. *Канцеларија Правитељствуюшчеї сената* – архивски фонд № 248, архивских јединица 9.461, 1711–1796.
11. *Петербуршка сенатска канцеларија* – архивски фонд № 256, архивских јединица 92, 1742–1750.

Руски војно-историјски архив у Москви

12. *Инострана експедиција Канцеларије Војне колеџије* – архивски фонд № 13, архивских јединица 7.258, 1723–1812.
13. *Ландмилицијски одсек Канцеларије Војне колеџије* – архивски фонд № 14, архивских јединица 2.349, 1733–1799.
14. *Збирка официрских исказа* – архивски фонд № 490, архивских јединица 2.958, 1720–1793.
15. *Грађа о Руској империји* – архивски фонд № 410, архивских јединица 1.943, XV век –1900.
16. *Спашенички догађаји о Руској империји* – архивски фонд № 414, архивских јединица 3.430, 1735–1788.

17. *Раї с Турском и њољским конфедералистїма* – архивски фонд № 464, архивских јединица 836, 1769–1774.

УКРАЈИНА

Централни државни историјски архив Украјине у Кијеву

18. *Кијевска њубернијска канцеларија* – архивски фонд № 59, архивских јединица 9.996, 1709–1781.
19. *Кош Нове зайорошке сечи* – архивски фонд № 229, архивских јединица 372, 1713–1777.
20. *Пуковске канцеларије слободске Украјине* – Ахтирска, Изјумска, Острогошка, Сумска и Харковска пуковска канцеларија – архивски фондови № 27, 28, 29, 30, 31, архивских јединица укупно 1.472, 1664–1765.
21. *Генерална војна канцеларија* – архивски фонд № 51, архивских јединица 2.891, 1656–1765.
22. *Васильковска њоїранична царинарница* – архивски фонд № 118, архивских јединица 266, 1750–1795.

II. ШТАМПАНИ ИЗВОРИ

КЊИГЕ

23. АГАТОНОВИЋ, Р., СПАСИЋ, П. М.
Срїски устїаници њроїиву Турака у вези са народним сеобами у њуђину од 1459–1814 њод. – Београд : Штампарија Светозара Николића, 1895. – 503 стр.
24. БАБЕНКО, В. А.
Этнографический очерк народної бѣѣа Екаїериннославскої края. – Екатеринбург, 1905
25. БАГЛЊИ, Д. І.
Истїоря Слобїдскої України. – Харків, 1918
26. *Колонизација Новороссийскої края и еїо њервые шаїи њо њуїїи кулѣїуры.* – Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1989. – 115 стр.

27. *Очерки по истѳории колонизации сѳейной окраины Московскоѳо ѳосударсѳтва*. – Москва, 1887
28. БАНТИШ-КАМЕНСКИЙ, Д. Н.
Истѳория Малой России. – Москва, 1822
29. ГАНГЕБЛОВ, А. С.
Восѳоминания декабрисѳта. – Москва, 1880. – 240 стр.
30. ГОЛОБУЦЬКИЙ, В. О.
Зайорозька Сѳч в остѳаннѳи часи своѳо ѳисѳування 1734–1775. – Кѳев : Академия наук Украинскоѳо РСР, 1961. – 415 стр.
31. *Зайорозьке козацѳтво*. – Кѳев : Виша школа, 1994. – 539 стр.
32. ДАШКЕВИЧ, Н.
Общение южной Руси с Юѳославянами. – Санкт Петербург, б. г.
33. ЕФИМЕНКО, А.
Истѳория украинскоѳо народа. – Киев : Лыбидь, 1990. – 512 стр.
34. ЗЕЛИЋ, Герасим
Жиѳиѳе Герасима Зелиѳа. Св. 1. – у Београду : Српска књижевна задруга, 1897. – VIII, 211 стр.
35. *Жиѳиѳе Герасима Зелиѳа*. Св. 2. – у Београду : Српска књижевна задруга, 1898. – V, [3], 228 стр.
36. *Жиѳиѳе Герасима Зелиѳа*. Св. 3. – у Београду : Српска књижевна задруга, 1900. – XVII, [3], 252 стр.
37. *Истѳория мѳстѳ и сѳл Украинскоѳо РСР : Донецька область*, – Кѳев : Академия наук УРСР, 1970. – 992 стр.
38. *Истѳория мѳстѳ и сѳл Украинскоѳо РСР : Кировоградська область*, – Кѳев : Академия наук УРСР, 1972. – 817 стр.
39. *Истѳория мѳстѳ и сѳл Украинскоѳо РСР : Луганська область*, – Кѳев : Академия наук УРСР, 1968. – 940 стр.
40. *Истѳория Украинской ССР : Вторая половина XVII–XVIII в.* – Киев : Наукова думка, 1983. – 720 стр.
41. *Истѳория Юѳославии*. – Москва : Академия наук СССР, 1963. – 736 стр.
42. ЈАЧОВ, Марко
Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку. – Београд : Просвета, 1984. – 157 стр.
43. КАБУЗАН, В. М.
Заселение Новороссии (Екаѳеринославской и Херсонской ѳу-

- бернии) в XVIII–первой половине XIX в. (1719–1858).* – Москва : Наука, 1976. – 306 стр.
44. КЛАУС, А.
Наши колонии : опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. – Санкт Петербург, 1869. – 114 стр.
45. КОСТИЋ, Мита
Српска насеља у Русији : Нова Србија и Славеносрбија. – Београд, 1923. – 135 стр.
46. ЛАСКОВСКИЙ, Ф. Ф.
Материалы для истории инженерного искусства в России. – Санкт Петербург, 1865. – 1016 стр.
47. МАТКОВСКИ, Александар
Македонскиот јолк во Украина. – Скопје : Мисла, 1985. – 288 стр.
48. *Методични поради вчињелам по вивченню истори Кіровоградської обласії (край у другій половині XVIII–першій половини XIX ст.).* – Кіровоград : КДП, 1988. – 28 стр.
49. ПАШУТИН, А.
Исторический очерк і. Елисаветіграда. – Елисаветград, 1897. – 175 стр.
50. ПІРКО, В. О.
Освоєння Півдня України в XIV–XVIII сті. – Київ, 1996. – 36 стр.
51. ПИСАРЕВСКИЙ, А. О.
Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. – Москва, 1909. – 522 стр.
52. ПИШЧЕВИЋ, Симеон
Известие о нахождении Симеона Сийеяновича Пишчевича 1731–1785. – Москва, 1884. – 561 стр.
53. *Мемоари.* – Београд : Српска књижевна задруга, 1963. – XIII, 531 стр.
54. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО, Н. Д.
Заселения Південної України в половині XVIII сті. (1734–1775). – Мюнхен, 1960. – 221, 186 стр.
55. *The settlement of the Southern Ukraine (1734–1775).* – New York, 1955. – 293 p.

56. ПОСУНЬКО, О. М.
Истiорiя Нової Сербiї та Слово'яносербiї. – Запорижжя : РА „Тандем-у“, 1998
57. РИБАЛКА, І. К.
Истiорiя України : Від найдавніших часi до кiнця XVIII ст. Харкiв : Основа, 1995. – 446 стр.
58. РИГЕЛЬМАН, А. А.
Лейтiойисное йовесiйвованiе о Малой России. – Москва, 1847
59. РОЗАНОВ, Г.
Ойiрывок йовесiйвованiя о Новороссийском крае из ориiнальных истiочников йочерiнуийый. – Одесса, 1851. – 53 стр.
60. РУДЯКОВ, Павел
„В службу и вечное йодансiиво...“ : сербские населенiя Нова Сербия и Славяносербия на украинских землях (1751–1764). – Киев : Общество „Украина Сербия“, 2001. – 176 стр.
61. *Сеоба Срба у Русију у 18. веку*. – Београд : „Службени лист СР Југославије“, 1995. – 184 стр.
62. СКАЛЬКОВСКИЙ, А.
Болiарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – Одесса, 1848. – 156 стр.
63. *Истiорiя Новой Сечи или йоследнею Коша Зайорозжскою* : извлечено из собственного Запорожского архива. – Одесса, 1841.
2. изд. – 1846
3. изд. – 1885
64. *Оийий Сiйайиистiйическою ойисанiя Новороссийскою края* : география, этнография и народоисчеление Новороссийского края. – Одесса, 1850. – 366 стр.
65. *Хронолоийическое обозрение истiории Новороссийскою края 1731–1823*. – Одесса, 1836. – 300 стр.
66. *Истiорiя Нової Сiчi або остiанньою Коша Зайорозжскою*. – Днiпропетровськ : Сiч, 1994. – 678 стр.
67. СОЛОВЬЕВ, С. М.
Истiорiя России с древнейших времен. – Москва, 1964–1965. – 715, 646 стр.
68. ТЕКЕЛИЈА, Сава
Ойисанiје животиа. – Београд : Просвета, 1966. – 403 стр.

69. ЦЕРОВИЋ, Љубивоје
Срби у Русији. – Београд : Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије, 1998. – 209 стр.
70. *Срби у Украјини*. – Београд : Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије, 1997. – 76 стр.
71. ЦРЊАНСКИ, Милош
Сеобе и Друџа књиџа Сеоба. Књ. 1, 2. – Београд : Српска књижевна задруга, 1962. – 550, 551–1074 стр.
72. ШИШМАРЕВ, В. Ф.
Романские поселения на юге России. – Ленинград : Наука, 1975. – 245 стр.
73. ШМИДТ, А.
Материалы для географии и статистики России : собранные офицерами генерального штаба : Херсонская губерния. – Санкт Петербург : Военная типография, 1863. – 603, 810 стр.
74. ЩЕБАЛЬСКИЙ, П.
Поштемкин и заселение Новороссийскою края. – Москва, 1869. – 21 с.
75. ЩЕКАТОВ, А.
Словарь географический Российской империи. – Москва, 1804.
76. ЯВОРНИЦКИЙ, Д. И.
История города Екайеринослава. – Днепропетровск : Проминь, 1989. – 200 стр.
77. *История зайорізьких козаків*. – Львів : Світ, 1990. – 319 стр.

ЧЛАНЦИ У ЗБОРНИЦИМА И ЧАСОПИСИМА

78. АНДРИЕВСКИЙ, А.
Сербы в Киеве
 У: Киевская старина. – 1885. – Том 11, стр. 381–395 ; Том 12, стр. 505–511.
79. АРСЕНИЙ, архимандрит
Софроний Добрашевич – архимандрит Новой Сербии
 У: Киевская старина. – 1884. – Том 10, стр. 276–304.
80. БАЖОВА, А. П.
Из югославянских земель – в Россию
 У: Вопросы истории. – 1977. – В. 2, стр. 124–137.

81. БАРЈАКТАРОВИЋ, Мирко
Серби на Україні
У: Народна творчість та етнографія. – 1971, – В. 3, стр. 38–42
82. БАРЈАКТАРОВИЋ, Мирко
Судбина одсєљених Срба у Украјини
У: Зборник радова Етнографског института – 1971. – Књ. 5, стр. 135–150
83. ВЕЛИЦЫН, А. А.
Иносїранная колонизация в России
У: Русский вестник. – 1889. – Том 1, 2
84. ГНАТЮК, В.
Зносини України з сербами
У: Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. – Львів, 1906.
85. ГРИГОРОВИЧ, В. И.
Об участїи сербов в наших общесївенных оїношениях
У: Записки Новороссийского университета. – 1876. – Том 20, стр. 57
86. ГРУЈИЋ, Радослав М.
Прилози за исїорију сеобе Срба у Русију
У: Споменик. – 1913. – LI, 2. разред, књ. 43, стр. 70–79
87. ДИВНИЙ, Иван
Українська доля їенерала Текелия
У: Київська старовина. – 1997. – В. 1/2, стр. 114–121
88. Д-СКИЙ, В.
Сербские выходы в Новороссии и их духовенсїво
У: Киевская старина . – 1904. – Том 3, стр. 107–108
89. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Стеван
Грађа за срїску исїорију из руских архива и библиотека
У: Споменик. – 1922. – LIII, 2. разред, књ. 45, стр. 1–329
90. ЗАГОРОВСКИЙ, Е. А.
Очерки њо исїории славянской колонизации в Новороссии в XVIII веке
У: Военно-исторический вестник. – 1912. – Кн. 1, стр. 87–99 ; кн. 4, стр. 125–148. – 1913. – Кн. 1, стр. 63–85
91. *Славянская колонизация Новороссийскої края в XVIII сїї.*
У: Вестник Киевского отдела Императорского военно-исторического общества. – 1909.

92. ЗАМКОВОЈ, В. П., ЩЕРБАЧЕНКО, В. И.
Основашель Славяносербии и еїо йошомки
У: Бахмутський часопис. – 1996–1997. – Том 5–6, стр. 13–18
93. ИВИЋ, Алекса
Сеоба Црнојораца у Русију 1756. іодине : пролаз исељеника кроз данашњу Војводину
У: Летопис Матице српске. – 1932. – Књ. 332, св. 1–3, стр. 175–186
94. ИКОДИНОВИЋ ПЛЕМИЋ, Коста
Дисертѡација йосвећена срїском народу у Мађарској
У: Застава. – 1883. – XVIII, бр. 78, стр. 1–3 ; бр. 80, стр. 1–3
95. КАРПЕНКО, Ю. А., СМОЛЬСКАЯ, А. К.
Юіославские следы в йіоіонимии юіа Украины
У: Opomastica Jugoslavica. – 1975, бр. 5, стр. 67–80
96. КОВАЧЕВИЋ, Божидар
О кулїурним везама Срба с Русима
У: Летопис Матице српске. – 1947. – Књ. 360, св. 2, стр. 99–112
97. КОМАРОВА, Лесја
Срби у Русији у XVIII веку „Сеобама“ Милоша Црњанскої и у исијоријским изворима
У: Научни састанак слависта у Вукове дане : реферати и саопштења. Књ. 23/1. – Београд : Међународни славистички центар, 1993. – стр. 47–52
98. КОСТИЋ, Мита
Један извешїај о срїским насељима у Русији уочи њихове сїіоіодишњїце (1752–1852)
У: Гласник Историског друштва у Новом Саду. – 1929. – II, св. 1, стр. 108–109
99. Резолуција Срба Моришана йроїив развојачења Крајина 1750.
У: Гласник Историског друштва у Новом Саду. – 1931. – IV, св. 1, стр. 112–114
100. КРАВЕЦ, Д. П.
Освоение Бахмуїскоїо края Сербамн
У: Бахмутський часопис. – 1999–2000, – Том 7–8, стр. 39–45
101. ЛАЛИЋ, Средоје
Документн и о осїавци на војну службу Симеона Пишчевића
У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – 1972. – XX, св. 2, стр. 373–377

102. *Husarski odsek Kancelarije Vojne kolegije (gusarskoe povit'e Kancelarii Voenoj kollegii)*
У: Архивска грађа о нашој земљи у архивима и другим установама СССР. – Сремски Карловци : Заједница архива Војводине, 1972. – Стр. 73–144
103. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.
Јован Сџефановић Баљевић
У: Портрети VII. – Цетиње : Централна народна библиотека Републике Црне Горе, 2000. – Стр. 7–25
104. МИКИТЕНКО, Оксана
Сеоба Срба у Украјину (историјскокултурни и етнофолклорни поглед)
У: Научни састанак слависта у Вукове дане : реферати и саопштења. Књ. 20/1. – Београд : Међународни славистички центар, 1991. – Стр. 271–281
105. МИТЕЉМАН, Ђ.
Сербські емігранти Штиричи в Росії
У: УГЖ. – 1989. – В. 4, стр. 119–123.
106. ПАВИЋ, Милорад
Симеон Пишчевић
У: Шидина. – 1997. – III, стр. 11–28
107. ПАВЛЮЧЕНКО, О. В.
Сербські військово-землеробські поселення на Україні у XVIII сті.
У: УГЖ. – 1981. – В. 2, стр. 101–108.
108. ПАШЧЕНКО, Јевгениј
Сеоба Срба у Украјину средином 18. века : прилог проучавању проблема међуетничких веза
У: Научни састанак слависта у Вукове дане : реферати и саопштења. Књ. 20/1. – Београд : Међународни славистички центар, 1991. – стр. 63–70
109. ПИШЧЕВИЧ, Александар
Примечания на Новороссийский край
У: Киевская старина. – 1884. – Том 8
110. ПОПОВ, Н.
Военные поселения сербов в Австрии и России
У: Вестник Европы. – 1879. – В. 6, стр. 597–620

111. ПОПОВИЋ, Сава К.
Исељавање Срба из Војводине у Русију њоловином XVIII века : оснивање „Нове Србије“ између Дњепра и Сињуша
У: Време. – 1939. – XIX, бр. 6382, стр. 14
112. СТАНИСЛАВСКИЈ, С.
К истѳории колонизации
У: Сборник статей Екатеринославского научног общества. – 1904.
113. СТЕФАНОВИЋ, Мирјана Д.
Симеон Пишчевић – трађа за истѳорију срѳске књижевности
У: Даница. – 1994. – I, стр. 69–81
114. ТЕКЕЛИЈА, Сава
Биѳографиа Пеѳира Аврамовича Текели, Росѳийског Генерала
У: Србскѳий Лѳтопис за годину 1833. – 1833. – Частица 2, стр. 1–19
115. ТКАЧЕНКО, М.
Ушворення Нової Сербїи на зайѳорїжських землях в 1752 р.
У: Україна. – 1926. – Кн. 17, в. 2–3, стр. 154–158.
116. ТОМИЋ, Јован
Црноѳорски мийѳројолий Васиље Пеѳировић и ѳокушаји еми-трације Црноѳораца у Русију 1754–1757 ѳод.
У: Глас Српске краљевске академије. – 1920. – ХСѳVI, 2. разред, књ. 56, стр. 209–267
117. ФОРИШКОВИЋ, Александар
Сеобе Срба у Русију ѳоком XVIII века
У: Истѳорија српског народа : Срби у XVIII веку. – Београд : Српска књижевна задруга, 1986. – стр. 233–250
118. ХАЏИЋ, Антоније
Срѳикиња у народу и са свейѳом
У: Јавор. – 1883. – X, бр. 6, стуб. 163–171
119. ХАЏИЋ, Јован
Србљи у Русѳии. (Прилог за Истѳорију народа Србскога). Изѳ Аполлона Скальковског : Хронологическое обозрение Истѳории новоросѳийскаго края, Одесса 1836
У: Голубица съ цветомъ књижества србскогъ. – 1840. – II, стр. 270–287

120. ЦРЊАНСКИ, Милош
Зайиси ђенерала Пишчевића. Граничари њо Евроји. Патријарх Шакабенда као проводација. Нова Србија на Херсону
 У: Политика. – 1924. – XXI, бр. 5767, стр. 1–2
121. *Зайиси ђенерала Пишчевића*
 У: Шидина. – 1997. – III, стр. 47–52
122. ШПИЛЕВСКИЙ, М. М.
Полийика народоннаселения в царсїивование имїерайїрицы Екайшеринь II
 У: Записки Новороссийского университета. – 1848. – Том 6
123. ЯСТРЕБОБ, В. Н.
Архив крейосїи св. Елисаветїы
 У: Записки Одесского общества истории и древности. – 1889. – Том 15, стр. 548–593.
124. *Дойолнение к родословной Хорвайїов*
 У: Труды VI археологического съезда в Одессе (1884. г.) – Одесса, 1889. – стр. 87–91
125. *Песня о сербе*
 У: Киевская старина. – 1884. – Том 10, стр. 757
126. *Рецензия на Известїия о жизни и ѡхождениях С. С. Пишчевича*
 У: Киевская старина. – 1884. – Том 10

Радован Мићић

НАПОМЕНА: Овим прегледом архивских фондова, који садрже грађу о сеобама Срба у Русију у XVIII веку, није исцрпен списак и других институција, ни архивских фондова и збирки које имају релевантне грађе о сеобама. То су, на пример, неки обласни архиви и музеји у Украјини (у Луганску, Дњепропетровску, Кировограду, Одеси, Запорожју), затим рукописне збирке при академији наука Русије и Украјине и при великим руским и украјинским библиотекама и друге. Преглед архивских фондова презентован је захваљујући подацима до којих је истраживањем дошао мр Средоје Лалић.

Презентована грађа за библиографију сачињена је бележењем доступних радова о сеобама Срба у Русију у XVIII веку и већим делом презимањем података о изворима у саставу тих радова и података из других секундарних пописа. Отуда су описи у извесним јединицама непотпуни. Осим поменутих, такозваних скривених библиографија, до сада није објављена ниједна самостална библиографија о сеобама Срба у Русију у XVIII веку.

РЕГИСТАР

А

Аврамовић (Абрахамовић) Велемир, поручник Потиске крајине из Мохола 41, 44

Ада, место 44

Адамов Јован, крајишки вахтмајстер 60

Азов, град у Русији 149

Азовска губернија 144

Азовско море 137

Албанез Јован, мајор руске војске 18, 19

Албанија 146

Албанци 89, 90, 97, 99, 136

Амељник, река у Русији 64

Ана Ивановна, руска царица 12, 19, 20, 21, 137

Андреас, угарски краљ 115

Антоновић Исаија в. Исаија Антоновић

Антоновић Јаника, крајишки обер-капетан 44

Антоновић Јован, официр Потиске крајине из Титела 41

Апостоли, племићка породица из Малорусије 21

Арад, град 11, 15, 30, 34, 36, 38, 55, 56, 60, 117

Арнаути в. Албанци

Арнаутка, насеље Арбанаса у Украјини 99

Арсеније III Чарнојевић, патријарх 11, 12, 15, 17, 120

Арсеније IV Јовановић Шакабента, патријарх 37, 118

Арсенијев Георгије, крајишки барјактар 126

Архангелск (Новоархангелск), српско насеље у Новој Србији 103

Атанасије, митиленски епископ 99

Аустрија, Аустроугарска 9, 12, 13, 14, 17, 19, 25, 26-28, 32, 35, 47, 48, 51, 55, 58, 68, 71, 75, 76, 79, 83, 87, 89, 90, 93-95, 101, 112, 122, 124, 139, 141

Ахен, град 25, 38

Ахмет, турски султан 16

Б

Баварска 36

Бадрљица Јован, капетан Потиске крајине из Сенте-Острова 41, 44

- Бајанац Марко, крајишки каплар 126
- Бајанац Петар, поручник Потиске крајине из Кањиже 42, 60
- Бајезитовић Атанацко, капетан Потиске крајине из Чуруга 41
- Баламири Николај, прота из Ердеља 48
- Балевић Јован, синдикус Сремских Карловаца 89, 96
- Балкан, Балканско полуострво 16, 101
- Баљево, место у Србији 21
- Банат, 13, 32, 36, 39,40, 45, 46, 47, 49, 54, 56, 59, 67, 72, 73, 74, 79, 81, 85, 102, 105, 134, 135, 145
- Бартенштајн Јосиф, гроф, председник Илирске дворске депутације 26, 45, 46,67, 69, 70, 71, 72, 109, 114, 129, 130, 135
- Бастовић Атанасије, Грк 99
- Батка, село у Банату 30
- Батурин, место у Малорусији 52
- Бахмут, утврђени град у Славеносрбији 123, 124, 126, 141
- Бачка 33, 35
- Бела, угарски краљ 115
- Београд 23, 93
- Березовка, река у Украјини 64
- Бернес, гроф, аустријски посланик у Петрограду 27, 48
- Бестужев-Рјумин Алексеј Петрович, гроф, руски канцелар 26, 27, 45,47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 61, 67, 68, 70, 72,74, 75, 77, 79, 80, 83, 84, 86,109, 112, 110, 113, 120, 123,131
- Бестужев-Рјумин Михаило Петрович, гроф, руски посланик у Бечу 45, 47, 53, 67, 76, 80, 126
- Беч 11, 12, 14,15, 25, 26, 27, 28, 30, 36, 37,38, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 58, 63, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 92, 93, 95, 94, 95, 100, 105, 109, 111, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 122, 125, 129, 130, 133, 135, 136, 143
- Бечеј 29, 39, 41, 42, 43, 44
- Бечеј, српско насеље у Новој Србији 102, 103
- Бечкерек 30
- Бешка, српско насеље у Новој Србији 102
- Бибииков, пуковник (инжењер) руске војске 123, 124, 126
- Битнер, секретар руског посланства у Бечу 77
- Бобин Мијат, крајишки вахтмајстер 60
- Богданов Георгиј Михаилович, генерал-мајор руске војске 142
- Богосављев Максим, крајишки редов 126
- Бодрош, место и седиште истоимене жупаније 30, 33
- Божић Иван, генерал-мајор у руској војсци 14
- Божић Панић в. Божић Пантелија Пана
- Божић Пантелија Пана, капетан Потиске крајине, командант Титела, потпуковник у руској војсци 11, 14, 15, 20, 21, 22
- Бока Которска 145, 146
- Боска, село у Банату 30
- Босна 97, 100, 111, 146
- Бот, аустријски посланик 48
- Бошков Ђорђе, крајишки квартирмајстер 55

- Бошковић Стојан, поручник Потиске крајине из Бечеја 42
- Бошњак Константин, крајишки корнет 121
- Бранковић Ђорђе, гроф, дипломата и хроничар 13, 14
- Брановачки Михајло, заставник Потиске крајине 44
- Брановачки Субота, лајтнант Потиске крајине 44
- Брестовац 33, 34
- Брод, место у Славонији 37
- Бут 65, 99
- Бугари 89, 90, 91, 99
- Будим 106, 119
- Букински Степан, мајор руске војске 142
- Булић Петар, прота из Новомиргорода 105
- В**
- Вајај, члан Инкорпорационе комисије 33
- Вајзбах, руски гроф 19
- Вани Михајло, војни свештеник из Ходоша у служби руског посланства у Бечу 49, 74, 80, 83, 84, 126
- Ваниј Теодор, мајор у руској војсци 142
- Вараждин, српско насеље у Новој Србији 102, 103
- Варгин Јован, крајишки вахтмајстер 60
- Василије Петровић, митрополит црногорски 56, 89, 93, 94, 96, 97, 98, 135
- Велики Варадин, место 106
- Вилагош, утврђено насеље 34
- Вингош, српско насеље у Новој Србији 103
- Винковци 37
- Вис, река у Новој Србији 65, 106
- Висарион Павловић, епископ бачки 40
- Витепска губернија 140
- Витковић Јосиф, свештеник у Јегри 87
- Витковић Никола, кнез, син Стевана Витковића 21
- Витковић Секула, пуковник Сремске катанске регименте, народни првак 21, 35
- Витковић Стеван, бригадир Српског хусарског пука 11, 21, 22, 24
- Витковићи, крајишка породица пореклом из Мустаћа код Требиња 21
- Вићентије Стефановић, патријарх 20
- Вишњевски Гаврило, пуковник руске војске 23, 74, 80, 90
- Вишњевски Теодор, генерал-мајор руске војске 23
- Вишњица, место код Београда 23
- Владисављевићи, српска породица у Русији 21
- Власи 82, 91
- Влашка 82, 91
- Влашкалин Ђура, барјактар Потиске крајине из Титела 42
- Вознесенска губернија 141
- Возњицин, кнез, руски посланик у Бечу 12, 13, 17
- Воић Гаврило, капетан старог Српског хусарског пука 47
- Војновић Вуја, барјактар Потиске крајине из Фелдвара 41, 44

- Волга 122
 Вологда, место на северу Русије 140
 Воркапић Михајло, крајишки лајтнант 60
 Воронцов, руски гроф 77, 133
 Вршац, српско насеље у Новој Србији 102, 103, 147
 Вујић Василије, корнет Потиске крајине 56, 60
 Вујић (Вуич) Георгије, мајор у руској војсци 142
 Вујић (Вуич) Иван, мајор у руској војсци 142
 Вујић (Вуич) Лазар, капетан Потиске крајине 42
 Вујић (Вуич) Максим, поручник Потиске крајине, мајор у руској војсци 42, 56, 60, 142
 Вујић (Вуич) Павле, потпуковник у руској војсци 73, 142
 Вујић Петар, капетан-лајтнант Потиске крајине 42, 56, 60
 Вујић Стеван, корнет Потиске крајине 56
 Вујићи, крајишка породица из Мартоноша 60
 Вујичић Игњат, барјактар Потиске крајине из Сенте-Острова 41, 44
 Вујичић Манојло, барјактар Моришке крајине из Чанада 42, 121
 Вујичић Михајло, лајтнант Потиске крајине из Петрова Села 42, 126
 Вуковар, град у Срему 21
 Вуковар, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Вукович Иван, мајор у руској војсци 142
 Вукотић, сердар црногорски 98
 Вушедин Јовица, поручник Потиске крајине из Жабља 41
- Г
- Гаврило, свештеник из Печке 46
 Гајдаш Михајло, поручник Моришке крајине из Печке 43
 Гајић Ђурка, поручник Моришке крајине из Печке 43
 Гајсруг, аустријски генерал 82, 87, 120, 121
 Галета Живан, барјактар Потиске крајине из Титела 42
 Галицин, кнез, фелдмаршал руске војске 19
 Гардиновци 30, 38
 Гизен, руски повереник у Бечу 15
 Глинск, српско насеље у Новој Србији 103
 Глоговац, место у Поморишкој крајини 42, 43, 56, 60, 121
 Глоговац, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Гљедов Иван Фјодорович, генерал-мајор руске војске 59, 64, 66, 90, 93, 123, 140, 149
 Головин Фјодор Алексијевич, руски државни канцелар 14
 Головкин Гаврило, руски канцелар 16
 Голуб Георгије, капетан-лајтнант Потиске крајине из Сенте-Острова 41
 Голуб Ђорђе, вицекапетан Потиске крајине 44

- Голуб Иван, мајор у руској војсци 142
- Голуб Петар, мајор у руској војсци 142
- Грачанов Николај, крајишки лајтнант 126
- Грашалковић, гроф, председник Инкорпорационе комисије 50, 68, 69, 118
- Гримани, млетачки главни провидур за Далмацију 98
- Грубић Георгије, крајишки вахтмајстер 126
- Грци 48, 89, 90, 91
- Д
- Дабић Захарије, крајишки вахтмајстер 126
- Дабић Михајло, барјактар Моришке крајине из Глоговца 43
- Давидов Павле, крајишки вахтмајстер 126
- Давидович Арсениј, пуковник у руској војсци 142
- Давидович Јосиф Јоза, крајишки лајтнант 55, 60
- Далмација 98, 100, 115, 144, 145, 146
- Даљ 73
- Дашкова Катарина, кнегиња, председница руске Академије наука 139
- Дебоксет, руски инжењер-пуковник 149
- Депрерадович Алексеј Родионович в. Прерадовић Алексеј Родионович
- Депрерадович Георгије Родионович в. Прерадовић Георгије Родионович
- Депрерадович Иван Родионович в. Прерадовић Иван Родионович
- Депрерадович Николај Иванович в. Прерадовић Николај Иванович
- Депрерадович Рајко (Родион) Степанович в. Прерадовић Рајко-Родион Степанович
- Депрерадовичи в. Прерадовићи
- Де-Прерадовичи в. Прерадовићи
- Дешић Михајло, барјактар Потиске крајине из Бечеја 41
- Димитровица, српско насеље у Новој Србији 102, 103
- Дњепар 17, 64, 65, 92, 132, 149
- Дњестар 91
- Долфини, млетачки посланик у Бечу 15
- Донец 123, 124, 125
- Донецкое (Подгорное), српско насеље у Славеносрбији, сада Славјаносербск 125
- Дрезден 48, 67, 68, 76, 77, 83
- Дудварски Никола, барјактар Потиске крајине из Острова 42, 44
- Дунав 16, 17, 32, 33, 37, 43
- Ђ
- Ђаковић Исаија в. Исаија Ђаковић
- Ђорђе, занатлија из Будима 106
- Ђулинац Арсеније, капетан Потиске крајине из Чуруга 41
- Ђур, место у Моришкој крајини 38
- Ђурашковић Петар, војвода црногорски 98

- Ђурић Јован, барјактар Потиске крајине из Мартоноша 42
- Ђурић Лазар, барјактар Потиске крајине из Сентомаша 41, 44
- Ђуришић Ђурађ, барјактар Потиске крајине из Бечеја 42
- Е**
- Евгеније Савојски, аустријски војсковођа и дипломата 22
- Европа 16
- Екатаринославска губернија 140, 141
- Енгелсхофен, барон, аустријски генерал 29, 33, 36, 37, 40, 41, 46, 73, 74, 80, 82, 112, 118
- Ердељ, покрајина 15, 32, 69, 73
- Естерхази, гроф 131, 133
- Ж**
- Жабал, место у Потиској крајини 39, 41, 42
- Живац Ранисав, барјактар Моришке крајине из Семлака 43
- Жигич Стеван, мајор у руској војсци 142
- Жолобов, руски мајор, командант руске експозитуре за миграцију у Токају 95
- З**
- Зако Ђорђе (Георгије), барјактар Потиске крајине из Кањиже 42, 44
- Зако Петар, капетан Потиске крајине из Бечеја 41
- Зако Стеван, капетан Потиске крајине из Кањиже 41
- Замфирановић, емисар из Влашке 91
- Запорожје, град у Украјини 91, 140
- Зарић Стеван, барјактар Потиске крајине из Кањиже 42, 44
- Зелић Герасим, епископ, писац житија 145
- Земун 34, 83, 97, 135
- Земун, српско насеље у Новој Србији 102, 103
- Зорић Василије, лајтнант Потиске крајине из Мошорина 121, 126
- Зорић Јован, стриц Максима Зорића 121
- Зорић Јулијана, кћи генерала Максима Зорића 144
- Зорић Максим, капетан Потиске крајине из Мошорина, генерал-поручник у руској војсци 42, 56, 121, 141, 142, 144
- Зорић Симеон в. Неранцић Зорић Симеон
- Зорич Максим Теодорович в. Зорић Максим
- Зорич Симеон Гаврилович в. Неранцић Зорић Симеон
- И**
- Илијевић Гаврило, барјактар Потиске крајине из Фелдвара 41, 44
- Илић Вулин, крајишки пуковник из Сегедина 16, 123
- Ингул, река у Новој Србији 93
- Иратош, шанац у Моришкој крајини 34
- Исаија Ђаковић, митрополит карловачки 15
- Итебеј, место у Банату 30

J

Јаковљевић Јован, крајишки вахт-
 мајстер 126
 Јанкелин Васа, крајишки редов
 126
 Јанус, командант хусарског пука у
 Славонији 38
 Јарак, место у Потиској крајини
 38
 Јегарац Јован, поручник Потиске
 крајине из Мартоноша 42
 Јегра, град у Угарској 79, 87
 Јездимировић, пустилов у служби
 генерала Шевића 89, 96, 97, 99
 Јелисавета Петровна, руска цари-
 ца 26, 11, 45, 48, 51, 52, 53, 62,
 63, 64, 67, 68, 75, 76, 83, 92, 94,
 105, 122, 125, 126, 137, 139
 Јелисаветград, тврђава и град на
 граници Нове Србије, штабно
 место 140
 Јенова, место у Моришкој краји-
 ни 34
 Јенова, српско насеље у Новој Ср-
 бији 103
 Јеремић Живан, барјактар По-
 тиске крајине из Мартоноша
 42
 Јован, епископ перјаславски и
 бориспољски 102
 Јовичић Петар, барјактар По-
 тиске крајине из Фелдвара 42
 Јосић Ђура, капетан Моришке
 крајине из Чичира 43
 Јосиф, аустријски цар 26, 71
 Јоца, становник Нове Србије 106
 Јоцић Сава, барјактар Моришке
 крајине из Печке 42, 47

Југовић Василије, крајишки редов
 126

Јужна Угарска 12, 47, 67, 69, 80, 92
 Јужни Словени 11

Јузбаша Алексеј, мајор у руској
 војсци 142

Јузбаша Константин Николаје-
 вич, бригадир у руској војсци
 142

Јузбаша Коста, корнет из Над-
 лака 121

K

Кавказ 145

Кавријани, гроф 100

Кагарлик, река у Новој Србији 64

Казан, град у Русији 122

Кајзерлинг Карло, гроф, руски
 амбасадор у Бечу 76, 77, 79, 83,
 84, 85, 86, 87, 93, 94, 95, 96, 109,
 112, 113, 114, 122, 125, 130, 132,
 133, 134

Каланек Александар фон, комор-
 ски управник у Славонији и
 Срему 13, 30

Калниблат, српско насеље у Новој
 Србији 103

Каменка, река у Новој Србији 64

Каменка, тврђава у Новој Србији
 61, 65, 103

Каначанин Јован, поручник По-
 тиске крајине из Чуруга 41

Кантакузин Шербан в. Шербан
 Кантакузин

Кањижа, српско насеље у Новој
 Србији 102, 103, 147

Кањижа, место у Потиској краји-
 ни 39, 41, 42, 43, 44, 56, 60, 102

- Каракашевић Драгић, поручник Потиске крајине из Мохола 41, 44
- Карапанчић Никола, барјактар Потиске крајине из Кањиже 42
- Карапанчић Сава, лајтнант Потиске крајине из Кањиже 42, 44
- Карло VI, аустријски цар 20, 23, 28, 71, 143, 115
- Карловци (Сремски Карловци) 13, 17, 20, 38, 80, 89, 96, 149
- Карољи, гроф, генерал аустријске војске 36, 37
- Каспијско море 19
- Ката, становник Нове Србије 106
- Катарина II Велика, руска царица 121, 138, 139, 140, 144, 145
- Каћ 30
- Кауниц, гроф, аустријски канцелар 70, 94, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134
- Келемен Бенедикт, крајишки редов 126
- Кенигсег-Ерпс, гроф, председник Илирске дворске депутације 134
- Кечкемет 34
- Кијев 54, 59, 60, 65, 80, 81, 92, 97, 98, 99, 100, 107, 122, 123, 149
- Кикинда 126
- Кирић Максим, крајишки барјактар 126
- Кнежевић Павле, капетан Моришке крајине из Шајтина 42
- Кнежевић Станиша, поручник Моришке крајине из Шајтина 42
- Књажиновић Никола, исељеник из Црне Горе 98
- Ковачевић Петар, поручник Потиске крајине из Петрова Села 42
- Ковиљ, место у Потиској крајини 34, 38
- Ковин 30
- Ковин, српско насеље у Новој Србији 103
- Козел, место у Шлезизи 119
- Колер, гроф, аустријски дворски саветник 134
- Колиновић Алексије, секретар митрополита Василија Петровића 98
- Колоредо, гроф, аустријски вице-канцелар 74
- Коморан 38
- Константин II Бранкован, господар Влашке 14, 15
- Константинов Алекса, крајишки корнет 55, 60
- Кончаревић Симеон в. Симеон Кончаревић
- Коробчино, шанац у Новој Србији 105
- Косавчић Василије, пуковник у руској војсци 142
- Косић Периша, барјактар Потиске крајине из Новог Ковиља 41
- Костић Јован, крајишки вахтмајстер 60
- Котор, град у Боки 96
- Кошице 95
- Коштутић Стојан, крајишки редов 126
- Крестић, крајишки вахтмајстер 95
- Крилов, штабно место у Новој Србији 65, 103
- Крим, полуострво између Црног и Азовског мора 61, 145

- Крјуков, насеље у Новој Србији 103
 Крушедол, место и манастир 94
 Кубура (Кубурин) Остоја, барјактар Потиске крајине из Мохола 41, 44
 Кула, место 30
 Куракини, руска племићка породица 144
 Курска губернија 143
 Куртићи, место 56
 Курфелд, трговац из Беча 73
- Л
- Лазар, калуђер, администратор парохије Велики Св. Петар 105
 Лазаревић Мина, капетан-лајтант Потиске крајине из Чуруга 41
 Лалош Константин Николајевич, генерал-мајор руске војске 142
 Ланов Петар, командант пука у руској војсци 141
 Лемешан, место 95
 Леонтијев, руски генерални гувернер 60
 Леополд I, аустријски цар 11, 36, 40, 51, 71, 143
 Литричев Петар, крајишки редов 126
 Лубомирски, кнез 20
 Луган, река у Славеносрбији 123, 124
- М
- Мађари 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 41, 51, 55, 86, 106, 107, 113, 115
 Мађарска 145
 Мајновић Стеван, поручник Потиске крајине из Острова 42
 Македонци 98, 99
 Малоруси 17, 89, 104, 107, 146
 Малорусија 21, 17, 52, 63, 92, 99, 101, 138
 Мандорлак, место у Моришкој крајини 42, 43, 121
 Мандорлак, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Манжел, место у Русији 99
 Марија Терезија, аустријска царица 23, 25, 28, 31, 33, 47, 48, 50, 51, 53, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 76, 84, 85, 86, 94, 113, 115, 119, 126, 129, 131, 132
 Марјановић Илија, корнет из Чанада 56, 60
 Марјановић Павле, поручник Моришке крајине из Чанада 42, 81
 Марјановић (Марјанович) Петар, (Пјотр), капетан Моришке крајине из Павлиша и Чанада, мајор у руској војсци 42, 56, 60, 62, 81, 142
 Марков, Малорус, ађутант 95, 97
 Марковић Марко, обрствхтмајстер Потиске крајине из Сенте-Острова 41
 Марковић Недо, поручник Потиске крајине из Мохола 42
 Марковић Филип, крајишки квартирмајстер 55
 Мартић Јаков, поручник Потиске крајине из Петрова Села 42
 Мартонош, место у Потиској крајини 39, 42, 43, 44, 56, 60,
 Мартонош, српско насеље у Новој Србији 102

- Мацин Михајло, крајишки вахт-мајстер 126
- Мача 100
- Мачва 89, 97
- Медаковић Радош, крајишки каплар 126
- Међански Лазар, лајтнант Потиске крајине из Жабља и Кањиже 41, 44
- Међеђа, место у Далмацији 145
- Мељгунов, руски генерал 140
- Мехмед I, турски султан 93
- Мешчерски, руски генерал 140
- Миатовић Филип, квартирмајстер Потиске крајине 60
- Милан, презвитер из Печке 47
- Миланковић, архимадрит Донског манастира 146
- Милиновић Нешко (Неца), барјактар Потиске крајине из Сенте-Острова 41, 44
- Милорадовић Михајло (Милорадович Михајло Андрејевич), дипломата, канцелар код Петра Великог, пуковник у руској војсци 16, 146
- Милорадович Иван, мајор у руској војсци 142
- Милосављевић Марко, поручник Потиске крајине из Острова 42
- Милосављевић Сава, крајишки барјактар 126
- Милошев Пантелија, крајишки редов 126
- Милутиновић Маринко, капетан Моришке крајине из Суботице 43, 121
- Милутиновић Павле, поручник Моришке крајине из Павлиша 43
- Минаров Филип, крајишки каплар 126
- Миних, руски фелдмаршал 20
- Миоковић Живан, капетан Моришке крајине из Надлака 121, 126
- Миоковић Игњат, барјактар Моришке крајине из Надлака, мајор у руској војсци 42, 121, 142
- Миокович Аврам, мајор у руској војсци 142
- Миокович Иван, мајор у руској војсци 142
- Миокович Павле, мајор у руској војсци 142
- Миокович Пјотр, мајор у руској војсци 142
- Миргород 97, 106
- Мириловић Максим, барјактар Потиске крајине из Фелдвара 41, 44
- Мирковић, лајтнант у руској војсци 71, 73, 80, 85, 111
- Мирковић Риста, поручник Потиске крајине из Острова 42
- Митровица 37, 96, 97
- Михајловић Бошко, вођа исељеника из Босне 111, 115
- Михајловић Димитрије, капетан Моришке крајине из Мандорлака 43
- Михајловић Михајло, барјактар Моришке крајине из Мандорлака 43, 121
- Михајловић Стеван, крајишки капетан 126
- Мишковић Живан, капетан-лајтнант Моришке крајине из Надлака 42

- Мишковски Михаил, мајор у руској војсци 142
- Млеци (Млечићи, Млетачка република) 14, 46, 94
- Модош, место у Банату 30
- Молдава (Молдавија) 18, 20, 61, 91
- Монастерлија Јован, подвојвода (вицедуктор), аустријски пуковник 15, 37
- Монастерлија Јосиф, командант Петроварадинског пешачког пука 37
- Моравска 135
- Морачанин Петар, свештеник 100
- Мориш, река 32, 46, 73
- Моришани 50, 57, 59, 119
- Моришје (Поморишје) 9, 12, 15, 16, 24, 29, 39, 46, 56, 118, 119
- Моришка (Поморишка) крајина 24, 25, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 51, 52, 54, 56, 102, 118, 121, 122
- Москва, град 11, 13, 14, 15, 16, 20, 47, 122, 123, 146
- Мохол (Мол), место у Потиској крајини 39, 41, 42
- Мошорин, место у Потиској крајини 30, 38, 39, 41, 42, 56, 103, 121, 144
- Мошорин, српско насеље у Новој Србији 103, 147
- Мустаћ, село код Требиња 21
- Н
- Надажди, гроф 57
- Надлак (Нађлак), место у Моришкој крајини 29, 40, 42, 43, 51, 54, 56, 60, 121
- Надлак, српско насеље у Новој Србији 102, 103, 147
- Немачка 120
- Немци 38, 55, 106
- Ненадовић Павле в. Павле Ненадовић
- Неранцић Гаврило, отац Симеона Неранцића Зорића 121
- Неранцић Давид Гавриловић, генерал-мајор у руској војсци 142, 145
- Неранцић Зорић Симеон, генерал-мајор у руској војсци 121, 142, 144, 145
- Неранцић Симеон Гаврилович в. Неранцић Зорић Симеон
- Несторово, шанац у Новој Србији 106
- Нефимонов, руски заступник у Бечу 12
- Нешић Јован, поручник Потиске крајине из Фелдвара 42
- Низоземска в. Холандија
- Ниемиров, град 20
- Никола, свештеник из Печке 46
- Николајевна Теодора, жена Стевана Витковића 21
- Николетић Живан, крајишки лајтнант 44
- Николетић Константин, поручник Потиске крајине из Сентомаша 42
- Николетић Стеван, барјактар Потиске крајине из Сентомаша 42
- Николић Живан, поручник Потиске крајине из Сентомаша 41
- Николић Јован, капетан Потиске крајине из Сентомаша 35, 42

- Николић Стеван, крајишки барјактар 44
- Нинчевић Максим, капетан Потиске крајине из Кањиже 42
- Нинчић Максим, крајишки лајтнант 44
- Нова Србија 9, 12, 24, 25, 28, 47, 53, 59, 63-67, 81, 89-93, 97-106, 109, 117, 122, 124, 127, 136-143, 145-147, 149, 150
- Новаковић Гаврило, капетан Моришке крајине из Семлака 42, 52
- Новаковић Георгије, поручник Моришке крајине из Семлака 43, 52
- Новаковић Миша, барјактар Потиске крајине 55, 60
- Нови Ерцег, град у Боки 146
- Нови Ковиљ, шанац у Потиској крајини 39, 41, 42, 43
- Нови Сад 97, 143, 146
- Новомиргород (Нови Миргород), град и штабно место у Новој Србији 101, 103, 104, 105, 106, 107, 139, 146
- О
- Облачић Радосав, барјактар Потиске крајине из Чуруга 41
- Обрадовић Доситеј, просветитељ и писац 145
- Обрешков Алексеј, руски посланик у Цариграду 91, 93
- Огњановић Теофил, становник Моришке крајине 72
- Ожегович Степан, потпуковник у руској војсци 142
- Оренбург, насеље Срба из Црне Горе у Русији 97, 99
- Оренги, агент у Бечу за српске ствари 38, 73
- Орловат, место у Банату 30
- Орфелин Захарије, књижевник 17, 18
- Осек, град 73, 87
- Остојић Јован, барјактар Моришке крајине из Печке 43
- Острово, место у Потиској крајини 39, 41, 42, 43
- Охаба, шанац у Моришкој крајини 34
- Очакова, река у Новој Србији 149
- П
- Павле Ненадовић, митрополит карловачки 33, 38, 39, 40, 43, 45, 46, 55, 56, 57, 67, 73, 83, 94, 119, 120, 129, 135, 136
- Павлиш, место у Моришкој крајини 42, 43,
- Павлиш, српско насеље у Новој Србији 102, 103, 147
- Павловић Висарион в. Висарион Павловић
- Паланка, место у Бачкој 33
- Палфи Јован, гроф 118
- Пантазиј (Бандација) Алексеј, мајор у руској војсци 142
- Панчево, српско насеље у Новој Србији 102, 103, 147
- Пап Јанош, становник Великог Варадина 106
- Пап Марци, становник Нове Србије 106
- Парасковић Константин, тотор српске капеле у Бечу 120

- Париз 70, 130
 Патачић, гроф, члан Инкорпорационе комисије 33
 Пеаковић Јован, барјактар Потиске крајине из Старог Ковиља 41
 Пек, командант хусарског пука у Славонији 38
 Перић Димитрије, пуковник Српског хусарског пука 21, 22, 47, 73, 124
 Персија 19
 Петар I Велики, руски цар 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 52, 53, 54, 58, 75, 94, 120, 137, 146
 Петар II, руски цар 11, 137
 Петар III, руски цар 139
 Петранди Иван, пуковник Славонског хусарског пука 38, 119
 Петроварадин, тврђава 21, 30, 34, 95, 96
 Петроварадински шанац, насеље, доцније Нови Сад 34
 Петровград, руска престоница 14, 26, 27, 48, 60, 65, 70, 74, 76, 79, 80, 83, 86, 87, 91, 94, 99, 100, 110, 112, 114, 131, 138, 149 120, 139,
 Петровић Василије в. Василије Петровић
 Петровић Стеван (Петровић Степан), секунд-мајор у Шевићевом пуку 82, 87, 95, 96, 97, 98, 124
 Петровић Јегор Филиповић, гроф 144
 Петровић Николај, пуковник у руској војсци 142
 Петровић Филип, мајор у руској војсци 142
 Петрово Село, место у Потиској крајини 39, 42, 43, 103
 Петрово Село, српско насеље у Новој Србији 102
 Петро-Остров, српско насеље у Новој Србији 147
 Печигра Јован, барјактар Потиске крајине из Титела 42
 Печка, место у Моришкој крајини 39, 42, 43, 45, 46, 55, 56, 60
 Печка, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Пешић Михајло, поручник Моришке крајине из Сенте 42
 Пешта 56
 Пиваров Јован, крајишки вахт-мајстер 55, 60
 Пико-Павловић, писац књ. *Срби у Ујарској* 150
 Пиљужница, српско насеље у Новој Србији 103
 Пишчевић (Пишчевич) Александар, мајор у руској војсци 142, 145
 Пишчевић (Пишчевич) Гаврил, мајор у руској војсци 142
 Пишчевић (Пишчевич) Иван, мајор у руској војсци 142
 Пишчевић (Пишчевич) Јеврем, мајор у руској војсци 142
 Пишчевић (Пишчевич) Лазар, мајор у руској војсци 142
 Пишчевић (Пишчевич) Симеон Степановић (Степанович), генерал-мајор у руској војсци 38, 89, 95, 96, 97, 107, 121, 124, 125, 139, 145, 146

- Пишчевић (Пишчевич) Степан, мајор у руској војсци 142
- Пишчевић Стефан Гаврилов, командант Шида 21
- Пишчевић Теофил, мајор у руској војсци 142
- Пламенац Мојсије (Мојаш), војвода црногорски 98
- Пламенац Родион Степанович, бригадир у руској војсци 141
- Подгорица 18, 95, 96, 100
- Подгоричанин Георгиј Петрович, гроф, генерал-мајор у руској војсци 142, 144
- Подгоричанин Јован (Иван Михаилович), гроф, мајор аустријске војске, генерал-поручник у руској војсци 100, 141, 142, 144, 145
- Подгорное (Донецкое), српско насеље у Славеносрбији 125
- Подунавље 16
- Подунавска крајина 31
- Пожун 32, 34, 50
- Полтава, град 15
- Пољаци 21, 90, 144
- Пољска 17, 19, 20, 61, 89, 90, 91, 99, 137, 149
- Поморишје 9, 12, 15, 16, 24, 29, 39, 46, 56, 118, 119
- Попов Гаврило, крајишки лајтант 126
- Попов Григорије, крајишки редов 126
- Попов Живко, капетан Моришке крајине из Мандорлака 43
- Попов Риста, крајишки вахтмајстер 126
- Поповић Богдан, сатник, изасланик крајишких официра код Петра Великог 16
- Поповић Василије, становник Миргорода 106
- Поповић Георгије, капетан Потиска крајине из Сенте 42, 56, 60
- Поповић Ђорђе, крајишки квартирмајстер 55
- Поповић Ђурађ, капетан Потиске крајине из Жабља 41
- Поповић Живко, поручник Потиске крајине из Чуруга 41
- Поповић Јован, барјактар Потиске крајине из Чуруга 41
- Поповић Лазар, поручник Потиске крајине из Петрова Села 42
- Попович (Тотович!) Василиј, пуковник у руској војсци 142
- Потисје 9, 12, 15, 16, 18, 24, 29, 39, 46, 56, 119
- Потиска крајина 24, 25, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 51, 52, 56, 60, 102, 118, 121, 122
- Праг 81
- Прелић Георгије, крајишки капетан 121, 126
- Прерадовић Алексеј Родионовић, бригадир у руској војсци 142
- Прерадовић Георгије Родионовић, генерал-мајор у руској војсци 124
- Прерадовић Иван Родионовић, генерал-мајор у руској војсци 142
- Прерадовић Николај Ивановић, генерал у руској војсци 144

- Прерадовић Рајко (Родион) Степановић, пуковник Славонског хусарског пука, генерал-поручник у руској војсци 49, 69, 99, 107, 111, 113, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 126, 127, 138, 141
- Прерадовићи, српска племићка породица у Русији 144
- Претлак, аустријски посланик у Петрограду 27, 67, 68, 70, 72, 75, 76, 80, 83, 109, 112, 113, 114, 115, 131
- Прованса, покрајина у Француској 35
- Продановић Василије, барјактар Потиске крајине из Старог Ковиља 42
- Продановић Михајло, капетан Потиске крајине из Старог Ковиља 41
- Прусија (Пруска) 26, 27, 69, 71, 93, 114
- Прут 120
- Пучков Стеван, пуковник 95, 96, 97, 99, 105
- Р
- Радишић Марко, барјактар Потиске крајине из Сентомаша 41, 44
- Радовановић Радивој, барјактар Моришке крајине из Суботице 43
- Радојчић Живко, лајтнант Моришке крајине из Надлака и Чанада 42, 121, 126
- Радонић Георгије, капетан црногорски 99
- Радонић Стано, сердар црногорски 98
- Радулович Гаврило, пуковник у руској војсци 142
- Рајковић Петар, капетан Потиске крајине из Новог Ковиља 41
- Рајкович Јеврем, пуковник у руској војсци 142
- Рајкович Симеон, мајор у руској војсци 142
- Рајна 120
- Ракишић Сава, капетан-лајтнант Потиске крајине из Бечеја 42
- Ракоци, вођа устанка у Угарској (1703–1711) 15, 18, 22, 31
- Рашковић Аврам, пуковник у руској војсци 142
- Рашковић Александар, крајишки пуковник из Сремске Митровице 96, 97
- Рашковић Атанасије, пуковник, командант Сремског хусарског пука 16, 37, 69, 118, 121
- Ријека, град 96
- Римљани, припадници католичке вере 105
- Ричков, руски научник 97
- Родост, место 22
- Рубешић Лазар, новосадски сенатор, официр у руској војсци 143
- Рудачев, крајишки квартирмајстер 126
- Ружић Никола, крајишки барјактар 126
- Румуни 89, 90
- Рунић Остоја, крајишки редов 126
- Рунић Сима, крајишки вицекапетан 44

- Рус Рајко, крајишки редов 126
 Руси, *passim*
 Русија, *passim*
- С
- Сабадка в. Суботица
 Сабо Иштван, поручник Моришке карјине из Надлака 42
 Сабов, крајишки лајтнант (усвојеник мајора Чорбе) 72
 Сабов Василиј, мајор у руској војсци 142
 Сабов Лазар, мајор у руској војсци 142
 Сабов Степан, мајор у руској војсци 142
 Сава 37, 95, 120
 Самара, река у Русији 97
 Сатин Јосиф, пуковник у руској војсци 141
 Св. Јелисавета, тврђава 63, 64, 65, 93, 103, 104
 Св. Марија в. Суботица
 Св. Миклуш, место у Банату 105
 Сегедин 11, 13, 15
 Сегединац Пера, крајишки капетан, вођа буне 1735. 55, 117
 Семлак, место у Поморишкој крајини 42, 43
 Семлак, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Сента, место у Моришкој крајини 22, 41, 42, 43, 44, 56, 60
 Сента (Сентов), српско насеље у Новој Србији 102, 103, 147
 Сентиван, место у Бачкој 13, 30
 Сентјанин Пјотр, пуковник у руској војсци 142
 Сентомаш, место у Потиској крајини, данас Србобран 39, 41, 42, 43, 44, 106
 Сентомаш, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Сербелони, аустријски генерал 38
 Серезли Лазар, крајишки капетан 60, 106
 Сибир 48
 Сигет, село у Банату 30
 Симанда, место у Моришкој крајини 34
 Симеон Кончаревић, епископ далматински 100
 Симкић Гаврило, поручник Моришке крајине из Чичира 43
 Сињуха, река на граници Нове Србије 65
 Скорић Јован (Скорич Иван), мајор у руској војсци 142, 145
 Славеносрбија 9, 12, 24, 25, 28, 53, 92, 95, 99, 103, 107, 117, 124-127, 137, 138, 140, 142, 144, 145, 147
 Славјаносербск, град у Славеносрбији 125
 Славковић Козма, крајишки редов 126
 Славонија 11, 36, 30, 73, 80, 87, 95, 98, 119, 135
 Сланкамен, место у Срему 35
 Сланкамен, српско насеље у Новој Србији 102, 103
 Словени 20, 23, 66, 90, 138
 Сомбор 33, 34
 Соринка Михајло, крајишник из Жабља 42
 Софроније, калуђер из Славјаносрбије 103

- Спаић Остоја, поручник Потиске крајине из Бечеја 42
 Спичински, руски пуковник 139, 140
 Срби, *passim*
 Србија 100, 139, 146
 Срем 21, 35, 33, 36, 45, 52, 55, 79, 95, 07, 119, 120
 Станичков Георгије, квартирмајстер 126
 Станкова Марија, становник Нове Србије 105
 Станковић, хусар 100
 Станковић Никола, Србин из Будима 106
 Станковић Остоја, поручник Моришке крајине из Семлака 43
 Станковић Стеван, становник Великог Варадина 106
 Станкович Михаил, мајор у руској војсци 142
 Станојевић Арсеније, поручник Потиске крајине из Старог Ковиља 42
 Стари Ковиљ, место у Потиској крајини 39, 43
 Степанов Игњат, редов из Нове Србије 106
 Стипец, место у Банату 30
 Стојанов Јован, генерал-мајор руске војске 20, 21, 22
 Стратимировић Анто, кнез из Боке 146
 Суворов Максим, руски учитељ 17, 20
 Суботица, место у Моришкој крајини 30, 42, 43
 Суботица, српско насеље у Новој Србији 103, 147
 Суботхеља в. Суботица
 Сударевић Гаја, барјактар Потиске крајине из Чуруга
 Сударски Михајло, барјактар Потиске крајине из Бечеја 42
 Суљин Субота, капетан Моришке крајине из Сенте-Острова 41
- Т
- Табаковић Алексиј, крајишки редов 126
 Табурино, српско насеље у Новој Србији 103
 Татари 12, 21
 Текелија Јован, пуковник, заповедник Моришке милиције 15, 16, 22
 Текелија Јован, син Ранка Текелије, официр Моришке крајине 23
 Текелија Лазар, пуковник у руској војсци 142
 Текелија Петар, поручник у аустријској војсци, генерал-поручник у руској војсци 22, 23, 73, 140, 144, 145, 146
 Текелија Ранко, син пуковника Јована Текелије, капетан Моришке крајине 22
 Темишвар 39, 73, 81, 82
 Теофиловић Михајло, управник митрополијског спахилука из Даља 74, 133
 Терзин Живан, капетан Моришке крајине из Шољмоша 42
 Тешан Теофил, руски хусарски капетан 135
 Тешић Михајло, лајтнант Потиске крајине из Бечеја 41, 44
 Тие Иван, крајишки вахтмајстер 60

- Тиса 30, 32, 43, 46
Тител, место у Потиској крајини
14, 30, 34, 38, 39, 41, 42
Тјасмин, река у Русији 65
Токај, место у Угарској 11, 23, 60,
67, 74, 80, 85, 129, 132, 133
Тома, свештеник из Печке 46
Томашев Живан, барјактар Мо-
ришке крајине из Шајтина 42
Томашевић Нешко, барјактар
Потиске крајине из Петрова
Села 42
Томин Тодор, барјактар Потиске
крајине из Острова 42
Тор, тврђава у Русији, сада Слав-
јанск 19
Требински Иван, мајор у руској
војсци 142
Требиње 21
Трновац Јован, барјактар Мо-
ришке крајине из Павлиша 42
Трст 16, 48, 87, 95, 96
Тур, река у Русији 64, 93
Турска 9, 11, 12, 13, 19, 20, 34, 56,
67, 79, 87, 89, 91, 93, 94, 96, 97,
111, 113, 115, 130, 137, 145
Турци 14, 16, 17, 18, 19, 22, 31, 32,
36, 39, 51, 52, 93, 94, 144
- у
- Убавић Јован, поручник Мо-
ришке крајине из Глоговца 43
Увалов Игњат, пуковник у руској
војсци 142
Угарска 11, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 30,
32, 44, 59, 62, 66, 67, 69, 70, 71,
74, 80, 87, 89, 90, 93, 102, 105,
106, 107, 109, 111, 115, 117, 118,
122, 123, 132, 133, 134, 135, 136,
138, 139, 141, 144, 145, 150
- Украјина 18, 19, 27, 54, 104, 99
Уксуновић, капетан из Нове Ср-
бије 104
Улфелд, гроф, аустријски држав-
ни канцелар 26, 67, 68, 70, 72,
76, 83, 87, 129, 131
- Ф
- Федвар (Фелдвар), српско насеље
у Новој Србији 102, 103, 147
Фејервари Ладислав, капетан По-
тиске крајине из Новог Ко-
виља 41
Фелдвар, место у Потиској краји-
ни, данас Бачко Градиште 41,
42, 43, 44
Фенлак, место у Потиској крајини
39
Филиповић Петар, становник
Сентомаша 106
Филиповић (Филипович) Георги-
је, капетан Моришке крајине
из Глоговца, мајор у руској
војсци 43, 56, 60, 121, 142
Франц, немачко-аустријски цар
38, 134
Француска 26, 36, 93, 76, 115, 130
Фридрих II, пруски краљ 10, 25,
26, 27, 28, 31, 67, 68, 69, 71, 75,
94, 130, 134
Футог, место у Бачкој 100
- Х
- Хаг 35
Харер, аустријски генерал-ауди-
тор 118
Харковска губернија 143
Хаџи Макри-Пуљези, албански
„дервиш паша“ 99

- Херсонска губернија 143, 146, 147
Херцеговина 96, 100, 146
Ходош, манастир у Банату 74
Холандија 16, 35
Хорват Антун, пуковник у руској војсци 142
Хорват Георгиј Иванович, нећак Јована Хорвата, генерал-мајор у руској војсци 142
Хорват Дима в. Хорват Димитриј Иванович
Хорват Димитриј, син Михајла Хорвата, потпуковник у руској војсци 71
Хорват Дмитриј Иванович, син Јована Хорвата, бригадир у руској војсци 71, 142, 143
Хорват Иван, син Јована Хорвата, пуковник у руској војсци 142
Хорват Иван Димитријевич, нећак Јована Хорвата, генерал-мајор у руској војсци 142
Хорват Иван Самојлович в. Хорват Јован
Хорват Јован, потпуковник Моришке крајине из Печке, генерал-поручник у руској војсци 9, 22, 24, 25, 28, 29, 43, 45, 49-67, 69, 70, 71, 80, 81, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149
Хорват Јосиф Иванович, син Јована Хорвата, генерал-поручник у руској војсци 142
Хорват Марко, деда Јована Хорвата 143
Хорват Михајло, брат Јована Хорвата, капетан Моришке крајине из Печке, потпуковник у руској војсци 42, 56, 60, 71
Хорват Самојло, нећак Јована Хорвата, пуковник у руској војсци 142, 143
Хорват Самојло, отац Ивана Хорвата, војвода великоварадински 143
Хрватска 111
Хрњић Риста, руски агент 55, 60, 73, 80, 81
Хрњаковић Јован, барјактар Потиске крајине из Титела 42
- Ц
- Цариград 76, 91, 93
Цветиновић (Цветинович) Јосиф, капетан Моришке крајине из Печке 43, 55, 56, 60, 142
Цибуљев, српско насеље у Новој Србији 103
Ципс, место у Угарској 20
Црна Гора 56, 93, 94, 96, 98, 87, 139
Црно море 19, 137
Црногорци 16, 82, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 129, 134, 135, 136
- Ч
- Чанад, место у Моришкој крајини 30, 38, 42, 43, 50, 56, 60, 62, 118, 120, 121
Чанад, српско насеље у Новој Србији 102, 103

- Чанадац Груја, барјактар Потиске крајине из Кањиже 42, 44
- Чанадац Мишко, крајишки редов 126
- Чарнојевић (Чернојевић) Јован, пуковник Моришке крајине из Арада 49, 52, 56, 60
- Чернојевич Павле, гардијски капетан у руској војсци 142
- Чернојевич Семјон Михаилович, генерал-мајор у руској војсци 142
- Черњев Никола, секретар руског посланства у Бечу 49, 74
- Чичир, место у Моришкој крајини 42, 43
- Чокић Ђурађ, поручник Потиске крајине из Бечеја 41
- Чонград, српско насеље у Новој Србији 102, 103
- Чорба Арсеније, потпуковник у руској војсци 142
- Чорба Јован (Иван), капетан Моришке крајине из Надлака, пуковник у руској војсци 55, 142
- Чорба Максим, мајор у руској војсци 142
- Чорба Никола, капетан Моришке крајине из Надлака, пуковник у руској војсци 51, 54, 55, 56, 60, 71, 72, 73, 80, 85, 111, 141
- Чорба Николај Иванович, генерал-мајор у руској војсци 142, 145
- Чорба Пјотр, потпуковник у руској војсци 142
- Чорба Теодор Арсенијевић, капетан Моришке крајине из Надлака, генерал-поручник у руској војсци 42, 54, 55, 56, 60, 71, 72, 80, 85, 111, 133, 142
- Чупоња Субота, поручник Моришке крајине из Надлака 42
- Чуруг, место у Потиској крајини 39, 40, 41, 42
- Џ
- Џебановић Јован, крајишки редов 126
- Ш
- Шајтин, место у Моришкој крајини 42, 43
- Шаровић, отац секунд-мајора Стевана Петровића 95
- Шафарик Павле Јосиф, филолог и историчар 149
- Шведска 27, 76, 137
- Шевић Георгиј Иванович, унук Јована Шевића, генерал-поручник у руској војсци 142
- Шевић Ђорђе Ђурка, отац Јована Шевића, оберкапетан у Араду 23, 55
- Шевић Живан, капетан Моришке крајине из Чанада 42, 56, 60
- Шевић Јован, пуковник Моришке крајине из Чанада, генерал-поручник у руској војсци 9, 22, 24, 25, 28, 29, 42, 49, 50, 62, 83, 92, 95, 96, 99, 102, 104, 107, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 133, 138, 141, 142, 143
- Шевић Петар (Пјотр), син генерала Јована Шевића, лајтнант Моришке крајине из Чанада, потпуковник у руској војсци 42, 52, 119, 121, 123, 142

- Шевић Радослав, деда генерала Јована Шевића 117
- Шевић (Шевич) Иван, син Јована Шевића, пуковник у руској војсци 142
- Шевић (Шевич) Иван, праунук Јована Шевића, потпуковник у руској војсци 142
- Шевић (Шевич) Иван Георгијевић в. Шевић Јован, генерал-поручник
- Шејтанин Лазар, крајишки барјактар 126
- Шербан Кантакузин, господар Влашке 14
- Шид 21
- Шлезија 25, 119
- Шлик, гроф 22
- Шољмош, место у Моришкој крајини 42, 43
- Шољмош, српско насеље у Новој Србији 103
- Шпанија 36
- Штаремберг, гроф, аустријски посланик у Паризу 130
- Штерић Димитрије, деда Ивана Христифоровича Штерича 144
- Штерич Иван Христифорович, генерал-мајор у руској војсци 142, 144
- Штерич Пјотр, потпуковник у руској војсци 142
- Штерич Христифор, отац генерала Штерича 144
- Штрба Никола в. Чорба Никола
- Штрба Теодор в. Чорба Теодор Арсенијевић
- Шутович Иван, мајор у руској војсци 142
- Шчербинин Јевдоким А., руски мајор 141

САДРЖАЈ

Предговор (С. Лалић)	5
Увод	9
Миграције аустријских Срба у Русију за време цара Петра и царице Ане	11
Политичка позадина Хорватове и Шевићеве сеобе Срба у Русију	25
Укидање Моришке и Потиске крајине	29
Емиграциони покрет међу Србима у Угарској са Хорватом на челу	45
Нова Србија (оснивање насеља)	59
Руска пропаганда и дипломатија на делу	67
Акција Улфелдове владе за сузбијање емиграционог покрета	79
Развој и унутрашњи живот Нове Србије	89
Дипломатски сукоб с Русијом	109
Славеносрбија	117
Акција Кауницове владе за сузбијање емиграционог покрета	129
Пропаст Нове Србије и Славеносрбије	137
Додатак	149
Поговор (С. Гавриловић)	151
Грађа за библиографију о сеоби Срба у Руско царство у XVIII веку (Р. Мићић)	157
Регистар	169
Прилог: карте	

Мита Костић
НОВА СРБИЈА И СЛАВЕНОСРБИЈА

Издавач

Српско-украјинско друштво – Нови Сад

За издавача

Средоје Лалић

Председник српско-украјинског друштва

Графички уредник

Светко Боровчанин

Средоје Лалић

Лектор и коректор

Александра Коларић

Слој и њрелом

Јожеф Блахо

Штампа

Штампарија Стојков

Тираж 1000 примерака

Нови Сад, октобар 2001.

СРП – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

949.711”17”

КОСТИЋ, Мита

Нова Србија и Славеносрбија / Мита Костић. – Нови Сад :
Српско-украјинско друштво, 2001 (Нови Сад : „Стојков“). –
192 стр. : илустр., мапе ; 21 cm

Тираж 1000. – Предговор / Средоје Лалић: стр. 5–8. – Поговор /
Славко Гавриловић: стр. 151–155. – Белешке уз текст. – Белешка
о аутору на корицама. – Библиографија: стр. 157–167. – Регистри.

ISBN 86–902499–1–5

а) Срби – Историја – 18. в.